

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Litteraturen i Norden 2005:
 - Henrik Wivel
 - Lars Bukdahl
 - Mervi Kantokorpi
 - Gustaf Widén
 - Úlfhildur Dagsdóttir
 - Hans H. Skei
 - Birgit Munkhammar
- Karen Blixens Rungstedlund
- Intervju med NIB-chefen Johnny Åkerholm
- Den nordiska välfärdsmodellen

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningarna Norden ■ ■

Årg. 82 • 2006 • Häfte 3

INNEHÅLL

Artiklar

Den litterære kanon. <i>Henrik Wivel</i>	183
Ingenting og sager. Dansk skønlitteratur 2005. <i>Lars Bukdahl</i>	187
Blomstrande poesi, kritisk prosa. Finsk litteratur 2005. <i>Mervi Kantokorpi</i>	199
Minnet får språket att sväva. Finlandssvensk litteratur 2005. <i>Gustaf Widén</i>	209
På skaldenkonstens svallvåg: Isländsk litteratur 2005. <i>Úlfhildur Dagsdóttir</i>	215
Rikt og variert år. Litteraturen i Norge 2005. <i>Hans H. Skei</i>	225
En själs meddelanden blev till grupparbete. Bokåret i Sverige 2005. <i>Birgit Munkhammar</i>	237
Blomstrende ånd og længsel. Karen Blixens Rungstedlund. <i>Eva Pohl</i>	245
NT-intervjun. Jubilerande NIB går in för att bli en Östersjöbank. <i>Henrik Wilén</i>	253

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Velferd og likestilling i de nordiske land. <i>Rannveig Guðmundsdóttir</i>	257
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	261

* * *

Kring böcker och människor

En avhoppad socialdemokrat ser tillbaka. <i>Claes Wiklund</i>	265
Klagesang, provokasjon eller konstruktiv kritikk?. <i>Hans H. Skei</i>	267
Mer suksessrik enn Ivar Aasen. <i>K.E Steffens</i>	269
Per Olof Sundmans terrängbeskrivning. <i>Nils G Åsling</i>	270
De danske øer. <i>Henrik Wivel</i>	272
Sammanfatning.	275

HENRIK WIVEL

DEN LITTERÆRE KANON

”Vi lever af minder, eksisterer som dele af en universel databank, bekræftes af at møde vore egne erindringsbilleder”, skriver den finlandssvenske digter Lars Huldén i sin klassiske digtsamling *Läsning för vandrare* (1974). Det er kritikeren Gustaf Widén, der citerer ham i sin oversigt over den finlandssvenske litteratur 2005. For også den rummer jo, som al litteratur, erindringsbilleder, ligesom en hel årgang af et lands litteratur kan siges at være ét samlet erindringsværk, der bærer vidnesbyrd om den tid, den blev til i, og om de mennesker, der har skrevet den.

Erindringen kan siges at være det litterære værks egen – bøger skrives på en blanding af sansning og minder – men den kan tillige siges at være det enkelte menneskes, der, som tiden går, husker nogle bøger bedre end andre. Det er netop dem, vi kalder klassikere og som tiden krystalliserer under evighedens synsvinkel som særlige. De står som vertikale søjler i litteraturhistoriens horisontale panoreringer hen over det litterære landskab. Vælger kvalificerede mennesker nogle af disse litterære værker ud og gør dem til en del af samfundets almindelse, så har man det, der kaldes en *kanon*. Altså en rettesnor, en regel eller et forbillede, som nogen har udpeget som det bedste, det rigtige, det exceptionelle.

En sådan kanon har vi fået i Danmark i løbet af 2005-06. Faktisk havde vi en i forvejen, udarbejdet af en kommission under Undervisningsministeriet i 1990'erne, som rettesnor for undervisningen på de danske læresteder. Men på initiativ af den danske kulturminister Brian Mikkelsen (K) blev nationen nu begavet med en national kanon, ikke bare over litteraturen, men over kunstarterne generelt, udvalgt og genereret af syv udvalg af rigets fremmeste kulturelle kvinder og mænd. Og i tillæg hertil udarbejdede dagbladet *Berlingske Tidende* sideløbende endnu en kulturkanon i samarbejde med bladets læsere og faste stab af kritikere. At der eksisterer en form for kollektiv bevidsthed og konsensus om kvalitet – med andre ord en almen dannelse – vidner de to kulturkanoner om. Fastholder man blikket på litteraturen, kan det ses, at en række forfattere og værker går igen i de to kanoner, eksempelvis H.C. Andersen, Søren Kierkegaard, Johannes V. Jensen og Karen Blixen, navne, der næppe heller vil overraske læsere fra de øvrige nordiske lande, hvis de skulle huske på skelsættende danske forfattere og forfatterskaber. Det er i sig selv ganske betryggende at vide, at der eksisterer en form for sammenhængskraft i borgernes tænkning.

Kulturkanonen har, siden initiativet første gang blev offentliggjort i foråret 2005, skabt en omfattende debat. Ikke så meget om hvilke værker, der

skulle ind i kanonen, som om udenværker. Således har kulturminister Brian Mikkelsens projekt været udsat for, hvad man kunne kalde motivforskning.

Som en primær anke imod projektet har det været fremhævet, at Brian Mikkelsens projekt var politisk og ideologisk. Altså et nationalt projekt, der hyldede en romantisk national enhedskultur frem for at anskue de kanoniske værker i internationalt perspektiv som parthavere i et skabelsesprojekt fuld af gensidige påvirkninger over mulige grænser. De bange anelser er gentagne gange blevet bekræftet og det uanset protesterne fra de mange fortræffelige mennesker, der befolkede kanonudvalgene. Brian Mikkelsen har offentligt og ved flere lejligheder brugt kulturkanonen i den af den borgerlige regering proklamerede "kulturkamp", der blev annonceret ved det politiske systemskifte i 2001. Kulturkanonen er blevet brugt til at skabe en front i forhold til "de fremmede", der i kulturkanonen kunne blive belært om sande danske værdier, og mod de gamle venstreorienterede og homegrown 68ere, der smed den klassiske dannelse ud med revolutionsromantikken anno dazumal. Det sidste kan siges at være skæbnens ironi, al den stund at hovedparten af kanonudvalgenes medlemmer tilhører selv samme generation, og som middelalderens flagel-lanter nu pisker sig selv med dannelsens svøbe.

En anden væsentlig anke har været, at en kulturkanon altid ekskluderer meget mere end den inkluderer. Alt for mange afsindigt vigtige værker lades ude i den kultiverede selskabsleg, der består i at pege på 12 kanoniske værker inden for mere end 1000 års kulturhistorie. Dermed sættes grænser for fantasien og kreativiteten, og det virker i sidste ende formynderisk over for de mennesker, der vil tilegne sig viden og formidle den videre til kommende generationer. Og uha! – fortabte sjæle, der eksempelvis ikke har læst Johannes V. Jensens roman *Kongens fald* og mener at kunne leve uden dette hul i deres viden og litterære erindring.

Endelig har det som et væsentligt ankepunkt været påpeget, at en kulturkanon paradoksalt har noget vilkårligt over sig. Den må nødvendigvis blive udtryk for tidens herskende smag. En af attraktionerne ved at skrive kulturhistorie, herunder litteraturhistorie og vælge bøger og forfatterskaber ud af tidens strøm, er jo netop at hver ny generation peger nye skelsættende værker, glemte, upåagtede og excessive forfattere og værker, der pludselig farver tiden på en ny måde og skaber et nyt kunstnerisk fascinationsfelt. En kulturkanon har derfor en begrænset levetid og må løbende revideres, al den stund at den ikke kan sige sig fri af sin tids magt og opportune interesser. En kulturkanon er således de raske, der bekræfter hinanden i retten til riget – for nu at citere selv samme Jensen. Med eller uden køller.

Men nu hvor røgen har lagt sig, kan de danske kanonprojekter også siges at være nyttige. For de to kulturkanoner er jo netop fælles erindringsbøger, mindestegninger over levet liv og skabte værker. En slags epitafer over kunst

af uomtvisteligt kvalitet og originalitet, selv om noget siden skulle glide bort i glemslens flod, har der således her været bragt et vidnesbyrd om, at en gruppe dannede mennesker og entusiastiske læsere kunne samles om og blive enige med hinanden om validiteten af netop hine værker.

Det er ikke et *Enten – Eller* for nu at pege på titlen på et af de kanoniske litterære værker, der optræder i begge kulturkanoner. Det er et både og. Man kan bruge det tilbud aktivt, som kulturkanonerne har krystalliseret, og man kan bruge dem som afsæt for at finde frem til andre værker, underteksterne bag teksterne. De andre tekster. Dem, der er født og dem, der fødes nu. Det er jo – i al mangel på beskedenhed – også det, der finder sted i *Nordisk Tidskrift*, når vores række af kvalificerede kritikere, Lars Bukdahl, Úlfhildur Dagsdóttir, Mervi Kantokorpi, Birgit Munkhammar, Hans H. Skei og Gustaf Widén peger en årgangs værker ud og dermed foretager valg og vertikale snit i den samlede masse af litteratur. Det er i sig selv en lille foreløbig litteraturkanon, der etableres. En udvælgelse, en rettesnor, der dog er alt andet end lige, men meget tiltalende og befordrende snarere har arabeskens karakter.

Og tro nu ikke, kære nordiske kolleger, at kanondebatten alene forbliver et dansk anliggende. Kanondebatten har i sommeren 2006 bredt sig til svensk kulturliv, hvor der argumenteres for en etablering af en svensk kulturkanon, og dette efterår offentliggøres en fælles nordisk litteraturkanon. Initiativet til den er ganske vist dansk, men sigtet er langt bredere og går over givne grænser og mulige nationale fordomme.

Det må siges at være positivt.

LARS BUKDAHL

INGENTING OG SAGER

Dansk skønlitteratur 2005

Helle Helles korte, klare roman *Rødby-Puttgarden*, som fortjent blev præmieret med årets Kritikerpris, indledes med følgende drastiske sætning: ”På en uge døde fire, sådan var det hernede” Og ’hernede’ er så hverken en landsby i Afrika eller en militærforlægning i Irak, men den lille, danske by Rødbyhavn allernederst på Lolland, hvor sporet ender og færgen lægger til. De næste sætninger markerer den grundlæggende fredsommelighed uden at opløse melodramatikken: ”En af dem var Martin. Han boede i blokken bag os. Vi havde talt om at invitere ham over til kaffe, men det blev aldrig til noget.” Men hvis læseren tror, at han nu skal høre om, hvordan Martin og de andre tre herneldefra døde, må han tro om igen, i stedet vælger forfatteren og fortælleren, en ung pige ved navn Jane, at fortælle følgende i sammenligning *minimalt* dramatiske historie:

”Jeg flyttede ind hos Tine, fordi jeg skulle begynde på færgerne. Tine skaffede mig derned. Hun ringede og pralede med min studentereksamen, jeg var blevet student i fireogfirs. Jeg sad i gyngestolen og gav Ditte sutteflaske, jeg kunne ikke holde ud af at høre på praleriet. Så jeg gyngede og gyngede, hurtigere og hurtigere, og så var der noget, der knækkede i den ene skinne under stolen. Jeg faldt sidelæns ud på gulvet, stadig med sutteflasken og Ditte i armene. Tine så det, hun rystede på hovedet, mens hun talte videre i telefonen. Hun vendte sig mod stuevinduet. Det regnede, regnen satte lange våde striber på blokkene.”

Uha, uha, ikke sandt? Faktisk må man vente 100 sider, før folk begynder at dø, og faktisk er den ituslåede gyngestol et langt mere centralt og betydningsfuldt og ja, suspenseskabende plotelement end de fire dødsfald, ja, faktisk bliver man så sært optaget af den ituslåede gyngestol og de andre små og bittesmå ting og ikke-ting, som søskendeparret Jane og Tine slår tiden ihjel med hjemme og i byen og ”på færgerne”, at man bliver ærligt forskrækket, da folk dér efter 100 sider faktisk begynder at dø – som om man ikke var blevet advaret! – hvilket på den anden side ikke betyder, at dødsfaldene, da de omsider finder sted, kommer til at overskygge gyngestolen og parfumeprøverne (i parfumebutikken ”på færgerne”, hvor begge søstre arbejder).

I *Rødby-Puttgarden* har Helle Helle perfektioneret sin post-Hemingwayske isbjerg-stil: så godt som ingenting, der konkret og lydhørt, poetisk og humoristisk røber så godt som alting. Om nogle gange så godt som ingenting, for til enhver tid vil forfatteren forsvare banalitetens fylde 1:1. Samtidig er *Rødby-Puttgarden* Helle Helles mest personlige bog til dato, hvilket både er en fornemmelsessag og en tilståelsessag (HH er, har hun tilstået, vokset op

i Rødbyhavn) og simpelthen en formalitet, eftersom romanen i al diskretion former sig som en regelret kunstnerroman: Herfra min minimalisme går!

Endnu et 2005-studie i så godt som ingenting var lyrikeren Lone Hørslevs debutroman med den (ikke mindre) sigende titel *Fjerne galakser er kedelige*. Hørslev tilhører den pludrende 00-generation, der fulgte efter Helle Helles ordpåholdne 90'er-generation, og derfor taler hun ikke stramt, men løst og løs om sit ingenting, som sandsynligvis også er ret virkelighedstæt og er (løst!) arrangeret omkring tre ferier. Ved første gennemlæsning tog jeg mig i at savne et mere *konstruktivt* roman-stillads, men jeg har mistanke om, at det er en bog, jeg vil blive stadig gladere for pga. den bogstaveligt talt *fygende* løsagtighed, og sådan tager *Fjerne galakser er kedelige* sin begyndelse:

”Det må være den værste frost i mands minde, siger du og hiver huen af, du siger, og tænk så på: i Japan blomstrer kirsebærtræerne nu! Vinden pisker sneen ind mod ruderne, du siger at du glæder dig til at læse slutningen. På din bog, du siger, der ER nu ikke noget som ferie!”

Det kan man da kalde Glad Dansk, synes jeg. I sin genreløse tekstsamling *En have uden ende* befandt Helle Helles 90'generationskollega *Christina Hesselholdt* sig midt mellem Rødbyhavn og de nære Ferie-galakser: Skævt, cisereret iagttagende og reflekterende som ca. sig selv bevæger digteren sig rundt i fortidens og nutidens Danmark, i såvel et gammelt kloster fuld af døde bene som en flygtningelejr fuld af desperate liv, og i ethvert slags, omhyggeligt beskrevet vejr: ingenting er for småt og ingenting for stort til blive offer for egensindig, forpligtet skrift, alting er alting:

”Frosthålene ligner foruden pels nu også en afgrøde, en meget tætstående afgrøde, klar til at blive høstet, og du høster på køleren med din skraber.”

Vibeke Grønfeldts store roman *Mindet* fortalte om et meningsfuldt, ritualiseret ingenting, der er så godt som forsvundet, nemlig livet på en bondegård i århundredets begyndelse, set gennem de fornuftige og skarpe øjne på pigen Agate fra hun er 9-10, til hun er 15-16. Her er høst = høst, og vi følger Agate under høsten, men også til høstgildet, og selvfølgelig mister hun sin uskyld i både konkret og overført forstand, men det er ikke nogen *big deal*, først og fremmest går tiden bare, sindigt og klart og sanseligt konkret i øjenhøjde: to kapitler lige efter hinanden hedder ”Neg” og ”Sand”, og det er også det, de handler om, på et korn realistisk.

En oplagt modsætning til alle bøgerne om ingenting er 2005's store, bestselende gennembrudsroman, *Morten Ramslands Hundehoved*, som nemlig med store armbevægelser fortalte kulørte, fabulerende slægtshistorier med fuld speed derudad og endda gjorde det med talent, så der ingen god grund var til at blive fornærmet. Til gengæld handlede så godt som alle historierne om hvordan de pukkelyggede familiemedlemmers drømme og bedrifter snubler i hverdagens nid og nag, slid og slæb, al det jordslåede ingenting, men handler

altså om det fabulerende og kulørt og med store armbevægelser, med langt mere fortælleglæde end erindringsorg, med kunstnerisk anti-fortrydelse så at sige.

Multikunstneren *Claus Beck-Nielsen* har for længst erklæret sig død, han underskriver sig Claus Beck-Nielsen (1963-2001), så derfor havde han ingen problemer med i hybridværket *Selvmondsaktionen* at tage til Irak og forsøge at gøre dén ultimative forskel, som amerikanerne syntes ude af stand til: Genindføre demokratiet. Forvandle Bagdad til Rødbyhavn. Og det lykkes med store tragikomik naturligvis *ikke*; Nielsen, som han bare hedder her, synker dybere og dybere ned i krigens mudderhul af dobbeltspil og korrupsion og powerplay, og pludselig er livsfare blevet en hverdagsting og den i forvejen ikke tungvejende identitet for alvor frit flyvende.

Digteren og filminstruktøren *Jørgen Leth* har altid forsøgt at undgå og undfly det danske trummerum, hvilket har ført ham til bl.a. Tour de France, som elsket TV-kommentator, og til Haiti, som dansk konsul, og, for mange år siden, til en kort, intens karriere som hashsmugler; denne sin evige flugt kortlagde han skiftevis krønike-slentrende og scenisk fokuseret og med sin helt egen cool ærlighed i erindringsbogen *Det uperfekte menneske*. Det skulle han imidlertid aldrig have gjort: med overskriften "68-årige Jørgen Leth HOLDT 17-ÅRIG SOM SEX-SLAVE" indledte Ekstra Bladet en hujende pressehetz, som flovt blev støttet af ledende feminister, og hvis tynde grundlag var en lille, uskyldig hyrdescene involverende en 17-årig haitiansk skønhed. Sådan hævner det puritanske ingenting sig på det alt for meget af det (stilfuldt!) forbudte.

Genrer, der generer sig (og ikke)

En klassisk (anti-)litterær måde at undgå og undfly trummerummet på er at skrive såkaldt genrelitteratur ('såkaldt' fordi al litteratur sgu da er genrelitteratur, og '(anti)litterær' fordi de genrer, der er de mest (vedkendt) genrebevidste, vel i sagens (anti)natur også er de mest 'litterære', men alligevel betragtes de helst som det diametralt modsatte, mærkværdigvis). Som svar på alle de forfærdeligt kedelige, selvsmovsende bekendende samtidsromaner a la Chr. Kampmann fra '70'erne, skrev makkerparret *Christian Dorph* (poesi- og krimierfaren) og *Simon Pasternak* (debutant) den groft groteske og intrikate, bindstærke 70'er-krimi *Om et øjeblik i himlen*, hvor 60'ernes lækre frigørelse er endt i et sygt mareridt, der involverer alle, fra en letfærdig Jørgen Leth-look-a-like til en pervers cirkusklovner, og som heller ikke bogens solidt udenforstående politifolk slipper umærkede igennem. Frydefuldt overkvalificeret rajasjang med morale!

Også det gode rajasjang i *Susanne Stauns Skadestuen* er moralsk, men her er der ikke ét gram fedt på kroppen: det er en stenhård, uhyggelig suspensefuld thriller om en kvinde kidnappet til prostitution og hendes viljefaste flugt,

med alle midler, fra den onde skæbne. I *Steen Langstrups* (i sammenligning med Staun næsten anorektisk) stramme spændingsstykke *Panzer* er det til gengæld svært at få øje på moralen, men det har den gode årsag, at bogens udspiller sig under besættelsen af Danmark, som i den grad og til stadighed er offer for moralisme, og Langstrup viser i sin stramme kat&mus-labyrintik, at blakketheden herskede overalt, og så vil han også bare genrekynisk malke perioden for al dens gode, naturlige action.

Ifølge avisinterviews havde *Ida Jessen* en decideret dagsaktuel agenda med sin skilsmisseroman *ABC*: bedre vilkår for fædre, men inde i bogen koncentrerede hun sig heldigvis om at genreformate den trivielle tragedie til en rygende *roman noir*, hvor den på samme tid labile og udspekulerede *femme fatale* driver vores skvattede helt længere og længere og endnu længere ud. Genreformatering var lige præcis, hvad *Hanne-Vibeke Holst* skulle have koncentreret sig om i sin vildt succesfulde mursten *Kongemordet*, efterfølgeren til den tv-filmatiserede *Kronprinsessen*, som i mine øjne var en klodset blanding af uskarp, ukvik nøgleroman om det danske socialdemokrati og blød og blødende (og faktisk ret 70'er-agtig) debatroman om hustruvold: hvor man dog savnede ægte satire og ægte melodrama! Så var der straks mere ægte genrepostyr (men lidt for mange ord) i *Vibeke Marx'* moderne gotik-idyl *Inez' tårer*, hvor en sund dansk pige gifter sig ind i en fin, argentinsk familie med sin egen sinistre, fascistoide-okkulte dagsorden (som diskret modsvares af en moralsk dagsorden hos forfatter Marx).

I *Henning Mortensens* nonchalant virtuose provinskrimi *Næb og kløer*, den første i en trilogi, indgik en fin *dansk* familie med en sinister, fascistoid-okkult dagsorden (som i højst udiskret grad modsvares af moralsk dagsorden hos forfatteren Mortensen), men langt mere nærværende for læseren bliver myl-deret af sært almindelige danskere, som mordmysteriet sætter i skru forvirret bevægelse derude i det midtjyske landskab.

Der er også et par morderiske historier eller tre i *Pia Juuls* suverænt gode, brogede og egensindige novellesamling *Dengang med hunden*, ved siden af de historier, der "bare"er fordrømte og fortabte og forbandede, for sjove og for pinlige og for onde, f.eks. den om (med fortællerens far) nygifte "Hanna Birgitta", som handlekraftigt sørger for at dække sporene efter den (ved et uheld) afdøde svoger; der vel faktisk er det hele på en gang, fordrømt, fortabt, forbandet, for sjov, for pinlig, for ond! Kort efter *Dengang med hunden* udsendte Juul digtbogen *Helt i skoven*, der foruden haiku-små og -konkrete (anti-)naturdigte, "Ord i skoven", og et prægtigt notatrosdammen, "Fra min dagbog", indeholdt intet mindre end en kriminalroman på vers, "Mord i skoven", uden morderafsløring, men med masser af spor og stemning og persongalleri og juulskhed på kun ti sider, hvad skal vi så med fedladne krimi-dronninger og thrillerkonger: "Pluskæbet, storøjet, spinkel/ men bredskuldret/

Kæntret, ramt i hjertet/ af en mesterskytte.” Lad os kalde den skyldige Juul, Pia Juul.

Debuter, der batter (og ikke)

De to mest lovende lyrikdebutanter i 2005 var født henholdsvis 1985 og 1928. 20-årige *Peter-Clement Woetmann* opførte sig pænt 20-årigt i sin debut, *Heldigvis er skoven blevet væk*, koket skævt talende om og først og fremmest piger: ”Trusser er fugle/ og du er et træ/ efter min smag” kan der f.eks. pludselig stå. 77-årige *Torben Ulrich*, legendarisk tennisspiller og jazzmusiker og livskunstner, opførte sig til gengæld *ikke* typisk 77-årigt i sin debut *Terninger, tonefald*, med mindre det er typisk 77-årigt at skrive tilfældighedsgenererede, åleslanke zen-oder til altings spilfærdighed, på engelsk, og det er det måske faktisk: ”without a measure// of notated sound,// reflecting/ on/ the dice/ of/ this/ rhythm,/ coming// through/ the nostrils/ of space/ throwing/ throwing away”.

De mest lovende prosadebutanter var en knap så trallende (og ung) yngling og en knap så jublende (og gammel) olding: 29-årige *Ina Merete Schmidt* debuterede med romanen *Fra dag et*, som lignede en rigtig generationsroman om barndom (i Rungsted) og ungdom (i Paris), imidlertid opførte den sig lige de kritiske grader mere barokt og finurligt end som så, dvs. kvalificeret *fiktivt*. 71-årige *Georg Ursin* debuterede med romanen *Chenlein og Schmidt*, en forvreden, lille thriller om et meningsløst mord med tråde ind i Centraladministrationen skrevet i en sær indædt kancelilstil, som var forfatteren selv tidligere embedsmand i Centraladministrationen, hvilket han ifølge forlaget rent faktisk er ...

Årets debutantpris gik til *Jonas T. Bengtsson* for romanen *Aminas breve*, der var en forkølet insisterende problemroman i anden potens: psykisk syg ung mand + undertrykt indvandrerpige = hulk og atter hulk. Så var der straks anderledes reelt postyr på færde i to fejrede lyrikdebuter, *Adda Djørups Monsieurs monologer*, som fabulerende meta-filosoferede, og *Dy Plambecks Buresø fortællinger*, som vittigt barndomserindrede, selv om de i mine øjne ikke overbeviste vildt, dertil forekom postyrets realitet alligevel for upersonligt og andenhånds.

I sin meget egensindige debuthybrid *Indianernes store ven* gjorde *Jens Jacob Toftegaard* et nummer ud af at være upersonlig og andenhånds, det nummer nemlig, at bogen indeholder et væld sande og fiktive fakta om Elvis Presley (plus er par små vedkendte fiktioner) hentet alle mulige steder fra og ikke mindst fra internettet, det vigtigste og mest fascinerende spor angår Elvis' oprindelse, som alverdens etniciteter, fra indianerne til tyrkere, har lagt billet ind på; forfatteren som funky net-DJ: ”I Tyrkiet er Elvis nogle gange tyrker. For han er i virkeligheden tyrk. Foreningen 'Elvis er tyrk' har 3000 medlemmer.”

Prosa, der praler (og ikke)

Man kan rent kommercielt operere med tre romanstørrelser: Kæmpetyk, dvs. 400 sider +, med bestseller-potentiale, almindelig overvægtig, dvs. 200-399 sider, almindelig sælgelig, og slank-smal-tynd, dvs. 50-199 sider, alt andet lige usælgelig. Dertil kommer novellesamlinger, der hvis de er almindeligt overvægtige, nu om stunder faktisk også er almindeligt sælgelige. Men selvfølgelig er der undtagelser, mest spektakulært i år Helle Helles *Rødby-Puttgarden*, der var kun 172 sider tynd og slank og alligevel solgte flot; og faktisk befandt sig superbesteren *Hundehoved* af Morten Ramsland med sine kun 382 sider lige under grænsen til kæmpetyk. Årets anden superbester, *Kongemordet* af Hanne-Vibeke Holst, holdt sig med 489 sider trygt på den rigtige side, men det er alligevel gået tilbage i forhold til superbesterne fra 2003 og 2004, Jette A. Kaarsbøls *Den lukkede bog* og Christian Jungersens *Undtagelsen*, på henholdsvis 534 og 621 sider, heldigvis!

Af andre kæmpetykke romaner har jeg allerede nævnt Dorphs og Pasternaks skamløst kulørte *Om et øjeblik i himlen*, der netop fordi den ikke skammede sig over sin kulørthed (modsat *Kongemordet*) ikke blev en bestseller, som ellers fortjent. Og tit er de tykkeste bøger også de nemmeste at glemme, i hvert fald kan jeg yderligere kun komme i tanke om *Martin Halls* massivt ulæselige, to bind lange *Den sidste romantiker*, som kun fortjener betegnelsen Generationsroman, hvis man som Martin Hall mener, at 80'er-generationen kun bestod af én mand, Martin Hall: ikke bare er stilen grimt overlæst, der sker heller ikke en disse og mindre og mindre for generationen Martin. Halls makværk solgte vel ca. nok til at betale det vældige reklamebudget, og så ikke et ord mere om salgstal, for nu dykker vi ned under de 400 sider, og så kan det ærligt talt være det samme.

Blandt de vægtigere overvægtige har jeg allerede nævnt Vibeke Grønfeldts sitrende grå *Mindet*; to romaner på 300 sider +, der er gode at sammenligne med hinanden, er *Juliane Preislers Lyse tider* om to meget forskellige hjemløse skæbner og *Anne Marie Løns Serafia* om en mor og søn på samfundets bund, fordi den ene nemlig er lige så cool rørende, som den anden er lummer sentimental: Preisler fortæller sig med respektfuld, poetisk stileret enkelhed helt ind på sine to hovedpersoner (og sin læser), Løn fortæller sig med absurd og pseudoautentisk sjover-bevidsthedsstrøm langt, langt væk fra sin hovedperson (og sin læser). Og så har vi fyrtårnet og tekstmaskinen *Klaus Rifbjerg*, der i 30'er-romamen *Esbern* særdeles Rifbjergsk bugtalt en halv snes danskere derudad, og det magiske er og bliver, at jo mere strømførende Rifbjergsk, Rifbjerg bugtaler, og han er oppe i klassisk høje omdrejninger her, og jo mere han bugtaler om ingenting (andet end fysiologisk, sanselig eksistens), jo mere lyder personerne som sig selv; hvilket velsagtens også er hemmeligheden bag Preislers markant tystere sejr.

Jens-Martin Eriksen holdt omsider helt op med at bugtale (maskinelt følsomt) i sit meta-monstrum *Forfatteren forsvinder ind i sin roman*, der i stedet syrede et par gamle rutiner over helten i *Postbudet ringer altid to gange*, Frank Morris, langt, langt ud i selvhenvisende karnevalisme; alt for meget af det pjanket fortænkte er tydeligvis ikke bare en god, men også en sund ting! Til gengæld er alt for meget af det gravalvorligt for dummede en virkelig skidt ting, som det med al uønsket tydelighed fremgik af *Ib Michaels Grill*, en frelst pigebog om Irak-krigen, Lara Croft fra Nørrebro hånd i hånd med Sufi-Valentino fra Sahara; hvis den bare havde været en *frivillig* parodi, hold kæft, den så ville være sjov.

En flok unge og yngre mellemvægtene skuffede blegt: *Christian Haun* med træg fantastik i *Jor*; *Anne-Lise Marstrand-Jørgensen* med traurig romantik i *Konventioner*, *Astrid Saalbach* med demonstrativ debat i *Fingeren i flammen*, *Lars R. Stadil* med mudret patos i *Almindelige dødelige* og *Mikkel Wallentin* med sjasket humor i *En ræv af guds nåde*. Til gengæld overraskede den ellers pænt blege poet *David Læby* positivt med den tynde, smalle, slanke roman *Skyts*, som intrikat snublende fra 30'ernes Finland til nutidens Danmark (og tilbage igen) satte en række sørgmuntre skæbnefortællinger i spil med hinanden, et diskret og glædeligt gennembrud.

Og hep, velkomment comeback til *Pablo Henrik Llambías*, der i *Et ukendt barn* med ny, tystere fikshed blandede egne oplevelser på et plejehjem med et langt referat af Ardennerslaget og et ”autentisk” erindringsstykke om en kvindes dramatiske flugt gennem det besejrede Tyskland. Både patos, krigslitteratur og socialrealisme bliver læseligere af et skud fuldblods-konceptualisme; *Ib Michael* skulle have ringet til *Llambías*, mens tid var. *Hans Otto Jørgensen* vendte stærkt tilbage fra sin skrivepause med en absolut ikke-konceptuel, vildt ræsende *road novel* betitlet *Væltede kældre*, der fulgte et fandenivoldsk kærrestepar, John og Ivy, rundt og rundt i et svimmelt mix af nutid og fortid: Rutine med hestekræfter.

Vi er kommet helt ned til novellerne: De to største hits var *Pia Juuls* allerede omtalte *Dengang med hunden* og *Jokum Rohdes Löwenlandet*, der lignede et veritabelt gennembrud; i bogform i hvert fald, Rohde har fejret flere triumfer på scenen. Bogen smeder sine egne effektivt betændte, vedkendt pastchiciøse mytologier af diverse blakkede, københavnske lokaliteter, som nu f.eks. i titelnovellen *Löwenlandet* Amaliegade-kvarteret, hvor en umulig kærlighedsaffære opstår mellem en kvindelig repræsentant for det mystiske Löwenlandet og en tidligere lovende digter, det går på Kafkask-gotisk-Rohdesk vis eftertrykkeligt galt, naturligvis, til læserens udelte fornøjelse.

I slagskyggen fra Juul og Rohde syner årets øvrige novellesamlinger ikke af så frygtelig meget: Fuldt, professionelt, minimalistisk i orden var *Sidsel Falsig Pedersens Forholdsregler* og *Katrine Marie Guldagers Kilimanjaro*,

opfølgeren til hendes trafikale-moralske, Kritikerprisbelønnede novellekreds *København* fra 2004, nu med global trafikmoral, men til lige præcis Guldager er det altså en kedelig ros.

Ditte Steensballe var kedeligt/akavet minimalistisk i *Andre mennesker*, *Marina Cecilia Roné* var kedelig/akavet krigslitterær i *Blomsterbørnene*, *Mathilde Walther Clark* var kedelig/akavet påhitsom i *Tingenes orden* og *Trine Andersen* var kedelig/akavet kedelig/akavet i *Anden kønslig omgang*. *Hanne Marie Svendsens Skysamlere* og *Jens Smærup Sørensens Lokale historier* var modent brogede kollektioner af første rang. Og så glemte jeg næsten den tidligere ikke bare blege, men decideret udviskede 80'er-lyriker *Jens Asbjørn Seehuusens* lille, overrumplende intense prosadebut *Idyller*, hvad var dog det for noget? Minimalistisk, tøvende mystik: første tekst hedder bare "Køkken", men begynder til gengæld sådan her:

"Hun havde altid undret sig. Undret sig over hvor hendes sikre overbevisning om den anden sides eksistens stammede fra. Men i løbet af kort tid havde hun fundet en ny vished: At den anden side ikke holdt af hende eller med hende."

Så er det læseren med et lille gys bliver vis på, at i det mindste litteratur findes!

Poesi, der passer (og ikke)

Det er ikke oplagt at sortere poesien efter størrelse, selvom det kunne være interessant at udregne og sammenligne digtsamlingers gennemsnitlige digtstørrelse: 11 linjer vs. 25 linjer vs. 42 linjer. Lad os i stedet anvende det misbrugte, men stadigvæk pænt meningsfulde begreb Centrallyrik, som ikke er helt uafhængigt af digtstørrelse: 1 stk. centrallyrik, det er et ca. ¾ side langt digt, hvor et retorisk veltalende jeg komplekst og inderligt, meget gerne med ekstensiv brug af billedsprog, besynger sine følelser, *good or bad*, angående selv og/eller verden, herunder ofte et du, alment og (derfor potentielt) udødeligt. Ifølge poesieksperten, lektor Peter Stein Larsen, Aalborg Universitetscenter, er centrallyrikken – efter at have domineret de sidste 200 år – på retur i Danmark, den er ikke længere lig med den ypperste og vigtigste poesi, der skrives på dansk.

Så, okay, lad os se på listen over årets lyrik. Hvad ligner mest utvetydigt centrallyrik? Måske *Thomas Bobergs* meget roste samling *Livsstil*, der imidlertid mest blev rost for dens vilje til at være politisk, dagsaktuel, hvilket nemlig på godt og ondt hele vejen igennem står i grell konflikt med de gamle, evige centrallyriske rutiner, som Boberg altid har været så kedelig god til. Men hvad så med konfrontations-veteranerne *Benny Andersen*, *Jørgen Gustava Brandt* og *Jess Ørnsbo*? Jo, Andersen vinker stadig venligt til verden i *Spredte digte*, Gustava gynger stadig groovy på kosmos i *Begyndelser*, og Ørnsbo raser stadig raskt mod universet i *Ronkedorier*, men der er så sent i så stærke forfat-

terskaber snarere tale om Andersenisme(r), Gustavaisme(r) og Ørnsboisme(r) end A/S Centrallyrik. Det samme gælder fødselsdagsbarnet (50 år!) *F.P. Jacobs* lejlighedsdigte til vejret og vennerne i *En skimten i udestuen*, lutter *Jacsime(r)*, og *Sten Kaaløs* miniaturer i *Fluens bagben*, *Kaaløisme(r)* en gros.

Nej, det mest overbevisende og overbeviste centrallyriske værk var vildt nok den fremtrædende anti-centrallyriker *Niels Franks* *Èn vej*, hans første ”rene” digtsamling i ni år, og i den grad besværges han projektet og slår sig selv for munden, men det ændrer ikke en tøddel på, at han skriver vaskeægte, sølverne centrallyrik, dirrende smuk og akut følsom og helt, helt ærlig centrallyrik, tværtimod:

”Jeg ser at klokken er 19.35 på Broadway./ Som tiden går. Jeg savner dig til stadighed/ synes skiven med de skæbnesvangre tegn at sige./ Skæbnesvangre: som var uret et lykkehjul./ Skæbnesvangre: til stadighed at lede efter sandheden/ hvis du forstår mit let poetiske sprog./ Hvis./ Det siger: så langt øjet rækker hænger de røde masker/ i deres metalstativer hele vejen ned ad Broadway./ Åh: trafiklys. Nu forstår du./ Trafiklys!/ Jamen naturligvis./ Og hvad siger de røde lys?/ GÅ IKKE OVER./ Så jeg bliver stående solidt i blæsten mellem højhusene/ med en flue på skulderen. Lysere tider må jo dog for fanden komme.”

Oh da, ikke sandt, med stil! To 90’ere-digtere, der ligesom sen-80’er-Boberg er flygtende, sårede, splittede centrallyrikere er *Morten Søndergaard*, der forsøgte sig med digt-blogs og ordspil-hymne i *Et skridt i den rigtige retning*, uden held eller rettere med alt for meget held, fordi han har sådan (cykel)styr også på sin uartighed, og *Karen Marie Edelfeldt*, der ikke har styr på noget som helst og derfor i comeback-samlingen *Sollyset i mine åbne hænder* både signerer gennemført gyselige rejse- og mor-digte og så pludselig det sublimeste kærligheds-epos skrevet fra – *I kid you not!* – en skytsengels perspektiv, som ikke ligner *noget*; der skal passes på Karen Marie og hendes ustyrlige Pegasus! Et andet 90’er-smertensbarn med forkærlighed for skruede titler er *Lone Munksgaard Nielsen*, hvis *Hvem kommer daggryet til?* godt kunne være en kandidat til årets pureste stykke centrallyrik, hvis det ikke var fordi purismen var så stærkt stiliseret ud i balkansk sigøjnerromantik, men til gengæld er stiliseringen på sin side genuint renfærdig:

”Vinden griber fat/ i tørklædet/ og slæber hende bort./ Hendes øjne/ har alle-rede samme nuance/ som floden/ når den er grøn/ af frygt og længsel.”

Åh da, ikke også!

Det stik modsatte af centrallyrik må for søren være *Ursula Andkjær Olsen* og al hendes fejende, hybride væsen, sådan som det overvældende atter udfoldede sig i den formeligt gigantiske *Ægteskabet mellem vejen og udvejen*, som ganske rigtigt var fuld af ubændigt rullende manøvrer ordspillende på og med alverdens døde vendinger om især realpolitik, men sukkede hun ikke også dybt af kærlighedssorg et sted dybt inde i orkanens øje, gjorde hun ikke?

Jo, hun gjorde så! Anti-centrallyrisk måtte da så i det mindste *Martin Glaz Serups* langdigt *4 være*, eftersom det i sidste øjeblik blevet stoppet af forlaget Lindhardt & Ringhof, fordi det simpelthen var *for* eksklusivt? Næh, da digtet et halvt år senere blev undergrundsudgivet af Adressens Forlag, afslørede det sig som noget fint tøvende, (vel) fredsommeligt, blog-nær post-knækprosa om dagen og vejen, bleer og aviser.

Så var der mere modstand mod sædvanligheden i *Jan Thielkes* lange, såkaldte "elverdigt", *Ånden er over os*, ét stort eksalteret-ciseleret sprogdubud i og om vistnok bare en familiefest engang i 70'erne (har jeg for nylig fået oplyst). Men den lille, virkelig hårde kerne af centrallyrik-sabotører bestod i 2005 af *Simon Grotrian*, der med samt sin barnetro hvirvlede bort i *Melatonin's* prosadigt-centrifugeringer, *Viggo Madsen*, der fandt gammel, gnomisk '80'er-konkretisme frem i *Grænsefladning*, *Asger Stig Møller*, der i *Bag vredens gavle* bare var gal og her og dér endda konkretistisk gal i lampetten, *Carsten René Nielsen*, der fablede zoo-grotesker af sig i *41 dyr*, og så *Morti Vizki*, der døde alt for tidligt i 2004, men efterlod sig samlingen *Almanak*, der legende alvorligt taler liv og død, som nu dette allerførste digt på bare én linje: "En seng for natten" (også af *Klavs Bondebjerg*, *Søndag efter midnat*, og *Bodil Nielsen*, *Rabarberspring*, udkom efterladte digte, der var alt for forbandet, personligt gode, henholdsvis mildt epigrammatiske og uroligt erindrende, til at lade sig læse som sidste, centrallyriske suk).

Og lad os ikke tøve med at melde de minutøst-furiøst nørklende kortprosaister *Harald Voetmann Christiansen* og *Birgit Munch* ind i den hårde kerne, så den nu ligner et helt kompagni, titlerne på deres samlinger siger sådan cirkus alt: *Teutoburger* og *Faderkageorgiet!* Til allersidst og ret langt udenfor nummer vil jeg nævne *Søren Petersens* og *Christian Bretton-Meyers* hæfte *Fars ven John*, der sort på gult gengiver en række sande og falske skilte fra discountkæden ALDI, for i tæt konkurrence med *Rødby-Puttgarden* må det da være årets smukkeste illumination af så godt som ingenting?:

"ALDI/ HALTEMUS RAMT AF NEDFALDSFRUGT DA DEN VAR LILLE" "ALDI/ DE ANSATTE SKAL HJEM OG SOVE MEN KOMMER IGEN I MORGEN" "ALDI/ RØDKÅL PÅ TIMEGLAS/ 4.95/ VENDES FØR BRUG" "ALDI/ DET HER ER SÅ LANGT VÆK FRA INDGANGEN MAN KAN KOMME I DENNE HER FORRETNING"

TOP 10 2005: Claus Beck-Nielsen: Selvmordsaktionen, Christian Dorph og Simon Pasternak: Om et øjeblik i himlen, Niels Frank: Æn vej, Vibeke Grønfeldt: Mindet, Helle Helle: Rødby-Puttgarden, Pia Juul: Helt i skoven, Morten Ramsland: Hundehoved, Jokum Rohde: Löwenlandet, Klaus Rifbjerg: Esbern, Jess Ørnsbo: Ronkedorier.

Det her er så langt væk fra indgangen man kan komme i den her forretning.

MERVI KANTOKORPI

BLOMSTRANDE POESI, KRITISK PROSA Finsk litteratur 2005

I februari i år utkom en stor antologi med poesi, som innehåller eliten av de diktsamlingar som har utgivits av unga poeter under åren 1995-2005. Antologins redaktörer, Eino Santanen och Saila Susiluoto är själva unga skaldar, och de skriver i företalet fyllda av glad självkänsla: ”Vilken är då poesins situation i dag? Den kan beskrivas med ett enda ord: GOD!”

Och de har rätt: de 31 författarna och de 222 dikterna i antologin visar upp ett häpnadsväckande fält av dikter, som innehåller både genrer och röster inom poesin i dess helhet. Det är inte utan skäl som man i Finland under de senaste åren har talat om en ”diktboom”, som låter sig jämföras med den i läsarnas minne oöverträffade guldåldern på 1950-talet, då modernismen i finsk poesi slog igenom.

Bakom denna tillväxtperiod, som började redan på 1990-talet, kan man se en mångfald av inflytanden. Den finska litteraturens mera allmänna uppsving har fått förläggarna att ge ut exceptionellt mycket poesi med små upplagor, och särskilt debutsamlingar har det på 2000-talet utkommit rikligt av. Småförläggarna har varit speciellt aktiva på poesins område, liksom också det år 2004 startade nya förlaget Teos, som på ett par år har etablerat sig en ställning som en betydande aktör på det finska förlagsfältet och särskilt som utgivare av högklassig poesi.

Helsingin Sanomats litteraturpris till bästa debutverk har också aktivt röjt vägen för den nya poesin i en läskultur som leds av prosan. Både själva tävlingen med sina kandidater och segraren har hela tiden fått ovanligt mycket uppmärksamhet i medierna, och på 2000-talet har priset redan två gånger gått till en diktsamling. Tävlingen har genom sin kandidatnominering medvetet lyft fram poesi, som har upplevts som ung och nysökande.

Vid sidan av pressen – också damtidningarna! – har också de elektroniska medierna hållit poesin väl framme: utöver radions högkvalitativa litteraturprogram går i den finska televisionen också det veterligen unika programmet *Runoraati* (Diktrådet), en lätt och lekfull tävling, där nyutkommen poesi presenteras och bedöms med poäng under medverkan av alternerande studio-gäster. *Runoraati* har mer än 200 000 tittare, och det är mycket för ett finskt kulturprogram.

En viktigare – och djupare – bakgrundskraft till den livaktiga poesisituationen än marknadskrafterna och medierna är den endogena, den som stiger

fram ur poesin och språket självt. På 1990-talet uppstod i Finland bland unga författare poesiföreningar och tidskrifter, vilkas betydelse i dagens diktfält har utvecklats till något alldeles väsentligt. Nuoren Voiman liitto och Nihil Interit med sina tidskrifter (*Nuori Voima, Tuli&Savu*) är de största aktörerna, och jämte dem finns det sammanslutningar och publikationer som har uppstått runtom i Finland.

Betydelsen av denna umgängesmässighet har varit enorm på 2000-talet: de unga författarna skriver, översätter och diskuterar flitigt på fältets varierande nätverk. Många har redan publicerat sina dikter och andra texter långt innan deras debut har ägt rum i tidskrifter, tidningar eller på nätet. Olika slags tillfällen att framträda med levande dikt för publik att ses och höras, har kunnat ske på allt från diktkaraoke till festivaler och poetikkonferenser.

Internet och det elektroniska möte det erbjuder har blivit ett allt viktigare forum. Genom nätet har det uppstått litteraturbloggar med sidor för poesi och de är ett helt centralt fält för poesin i dagens Finland. Många diskussioner om poesins tillväxtpetsar, till exempel om sökmaskinspoesi (googlepoesi) förs på dessa sidor.

Vilka är då dessa 20-30-åringar? Största delen av dem förefaller att ha studerat litteratur eller andra konstämnen. Ofta är de förvånande språkkunniga och översätter vackert krävande essäer och artiklar för att inte tala om dikter. På det sättet kommer de att införa en hel mängd internationella företeelser i den finska debatten. I detta nu förs de mest intressanta polemikerna om poetikfrågor utan vidare på poesitidskrifternas och nätets spalter och inte alls i de etablerade publikationerna för litteraturforskning.

Passionen för språket och för språk, samt den skrivna konst – den text – som föds i språket får man också lust att tolka som en reaktion på globaliseringsutvecklingen. Det har gått alldeles annorlunda än vad man skräckblandat föreställde sig skulle hända på tröskeln till Europeiska unionen. De små språken och de små litteraturerna förefaller inte alls att sammansmälta till en massa, utan snarare verkar de att bli mera karakteristiska och starkare till sin identitet som en del av den bredare unionen.

Reaktionen har två riktningar: å ena sidan kan man se det litterära fältets kontakter vitt utåt till exempel genom nätet och de språkliga beredskaperna. För ett litet språkområde är en sådan äkta internationalism verkligen betydelsefull. Å andra sidan har kontakterna med andra litterära kulturer fått till stånd ett intresse för det egna språket, dess materiella särdrag, dess uttryckskraft och överhuvudtaget dess litteratur med sina historiska kutymer. Detta fenomen är naturligtvis inte bara finskt utan kommer till synes exempelvis också i de andra nordiska litteraturerna.

Det bör understrykas, att det inte bara är frågan om en liten elits intresse utan om en bredare allmänhets vändning mot poesi och det språk som den

upplever som sitt eget. Även om diskussionerna på bloggen kan äga rum på engelska, så skrivs dikterna på modersmålet. Hur skulle det annars gå att förklara, att den poesi som Heli Laaksonen skriver på sin hembygds dialekt sprids i tiotusentals exemplar runt om i Finland. Romantikerna förefaller att ha haft rätt, då de proklamerade: poesin är människosläktets modersmål!

Även om ett par poeter har nått upp till ett betydande antal sålda verk, är det dock skäl att minnas att den ekonomiskt olönsamma poesin alltid ovillkorligen behöver stöd av samhället. I Finland har exempelvis poesisammanslutningarnas verksamhet stötts ordentligt av staten, som också i övrigt genom stipendier stöder litteratur med liten spridning och yngre författare. Överhuvudtaget får man inte underlåta att nämna det exemplariskt ordnade offentliga stödet till den finländska litteraturen, när man fröjdjar sig över dess framgång både i hemlandet och utom landets gränser.

När man granskar genretyperna inom poesin just nu kan man inte undgå att observera att prosadiktningen har blivit rikligare förekommande. Fenomenet förefaller att knyta an till uppgången för den mera berättelsebetonade – rentav ”läsarvänligare” – poesin, som kanske åter är en del av att man försöker nå fram till bredare publik för poesin. Försöken med prosadiktning i dag söker ofta klart gestaltade teman och enhetlig samlingskontur.

Risto Oikarinens och *Anja Erämajas* debutdiktsamlingar från år 2005 är just sådana verk. Oikarinen för i sin *Puupuhaltaja* (Träblåsaren) fint fram Bibelns berättelser som grundtexterna till sina prosadikter, och dryftar speciellt hur mannens värld byggs upp under en krävande guds blick. Samlingen är en kantig och rolig bok av en tvivlare som aspirerar på himlen, som får en också rytmiskt ståtlig gestalt av sina musikaliska allusioner.

Sångmusiken och en utövande konstnärs höga och litet lägre stund är också det centrala temat i Anja Erämajas prosadiktsamling *Laulajan paperit* (En sångares papper). Erämaja har för sin del en kvinnas synvinkel på det moderna livets performativitet, på de otaliga utifrån givna roller, som en kvinnas liv borde bygga på.

Erämajas kvinna är mor, hustru, älskarinna men framför allt sångerska, som med sin röst försöker nå musikalisk anknytning med sina åhörare. Även i *Laulajan paperit* har de komiska och parodiska uttryckssätten sin givna roll. På samma sätt som hos Oikarinen passeras hos Erämaja den tragiska diktargestaltens ensamhet och alienation genom att det antyds, att det näst intill sjunger och spelar en lika besynnerlig medlem i livets orkester.

Ur prosadiktens franska tradition stiger för sin del *Markku Paasonens* fjärde samling *Lauluja mereen uponneista kaupungeista* (Sånger från i havet sjunkna städer). De lådformade dikterna, som undersöker materiens och andens motsvarigheter – i Baudelaires och Rimbauds anda – är ett häpnadsväckande bevis på Paasonens förmåga att som en alkemist lösa upp och stabilisera diktspråket till ett nytt ämne. Avloppens och avskrädets alkemi och havets materialitet föder ett mikro- och makrokosmos, där människolivet spolas från ett val och ett alternativ till ett annat. Paasonen är en djupt filosofisk diktare, vars bildspråk i sin starka symbolik uttrycker sig för diktens läsare även hinsides lärdomen, i det oundvikliga att vara människa.

En annan starkt egensinnig diktare är *Saila Susiluoto*, vars tredje prosadiktsamling *Auringonkierto* (Solbana) fortsätter poetens produktion som har klangfärg av motsatser och är skriven i taoistisk anda. Susiluoto förenar skickligt de östliga påverkningarna med den inhemska sago- och sägentraditionen, med en dynamisk världspoesi, färgad av medvetet feministisk stilisering, som resultat. Språkligt är Susiluotos poesi finska när den är som vackrast: hon lyfter uttryckens fonetiska och rytmiska kvaliteter till diktens yta på ett oeffterlikneligt sätt.

Den feminina världen ger också färgen till *Anni Sumaris* samling *Läpinäkyvä punainen* (Det genomskinliga röda). Sumari är de expressiva diktsynernas poet, vars röst lätt böjer sig till svart humor och gärna kommenterar kärlekens och konstnärskapets tovigå livstråd.

Också *Helena Sinervos* samling *Tilikirja* (Redovisning) rör sig kring kvinnosubjektets problematik. Den har tillkommit jämsides med Sinervos 2004 med Finlandia-priset belönade roman *Runoilijan talossa* (I diktarens hus), som inlevelserikt berättade om författaren Eeva-Liisa Manners livsöde. I *Tilikirja* återljuder på många sätt Sinervos återklangsyta: en ensam skrivande kvinnas berättelse.

Tre unga poeter bör ytterligare lyftas fram ur diktskörden 2005. *Aki Salmelas* andra diktsamling *Leikitään kotia* (Vi ska leka hem) fortsätter den

åt litteraturen vigda experimentatörens surrealistiska uttryckssätt. Salmela funderar över den i språket inlindade människans värld och bryter den med sladder, nonsens och litanior. Han söker troget efter kärlekens och poesins ansikte i en värld av mycket tal.

Olli Sinivaaras debutsamling *Hiililiekki* (Kolflamman) tillför vår diktning en poet som söker nytt, men är rätt lärd och traditionsmedveten. Han är ”en ordningsman i kaos, ett motljus mot upplysningen”, som producerar ”visuellt buller”. Ett diktspråk av paradoxer tillåter och förbjuder på samma gång, men slutresultatet är villkorslöst romantiskt, dikt som älskar sinnesförmimmelser och känsla.

En annan mera experimenterande debutförfattare är *Juhana Vähänen*, som redan i namnet på sin samling *Cantorin pölyä* (Cantors damm) antyder en fraktal, oupphörligt sig själv upprepande figur. Och en ansenlig språkkvarn är Vähänens samling faktiskt, poeten är intresserad av språket och dess materialitet, dess matematiska symmetri och gud vet vad, och resultatet släpper inte lätt sin läsare. Då och då blickar dikterna hän på traditionen med citat, men någon säker grund hittar den som är ute efter trygghet inte. Ett viktigt register för Vähänen är utan vidare nätvärlden. Namnet på samlingens första avdelning är nämligen Alan Turing – den man som var banbrytare på databehandling.

Diktåret 2005 var verkligen rikligt, och bland de poeter som har publicerat en större produktion bör ytterligare nämnas *Risto Ahti* med *Oikkuja ja totuuskisa* (Nycker och sanningar), *Kari Aropuro* med *Gathandu*, *Jarkko Laine* med *Jumala saalistaa öisin* (Gud går på jakt på natten), *Jukka Koskelainen* med *Mitä et sano* (Vad du inte säger), *Anne Hänninen* med *Oljilla täytetty nainen* (Kvinna fylld med halm), *Lauri Otonkoski* med *Cameo*, *Panu Tuomi* med *Vaaleanpunainen ilmestyskirja* (Den skära uppenbarelsesboken) och *Jouni Inkala* med *Sarveisaikoja* (Horntider).

I förordet till diktantologin *Uusi ääni* som jag nämnde i början diskuterades också den samhällliga tematikens framväxt i den nya unga dikten efter en lång frånvaro. Redaktörerna har hittat egentligen bara en klart kritisk tematisk betoning: temana som spinner sig kring de unga kvinnornas kroppsbild, t.ex. de prestationstryck som hopar sig kring utseendet med svåra somatiska symptom. Den kraftiga yttre reglering av bilden av kvinnan som upprätthålls av medierna och kommersialismen har lett till klara erfarenheter av alienation hos flickor och kvinnor, som i detta nu brett kommer till uttryck exempelvis i bildkonsten, och även i litteraturen.

Den tematik som rör sig om flickors liv som har kommit fram inom poesin först under de senaste åren har synts inom den finska prosan redan en längre tid. Två debutverk från förra året bör nämnas. *Anna Maria Mäki* skriver i sin debutbok *Suljetun paikan lumo* (Klaustrofobins förtrollning) en språkligt utforskad seriemässig kortprosa om kvinnors och flickors själslandskap, om

det kärr av dränkande rädslor, vars ursprung tycks ligga i det biologiska könet. Kvinnan är i dessa noveller, som skär in i det absurda, den som ständigt träder i svaromål som fysiskt svagare och nedtyngd av graviditeter – och någon ändring på denna konstellation är inte inom synhåll.

Katja Kettu berättar i sin debutroman *Surujenkeräjä* (Sorgsamblaren) en modern nordlig släktsaga, där det inte fattas undergörande kraftkvinnor och ynkliga män. Berättelsens röst i dag är en ung kvinna, som försöker reda ut sin traumatiska barndom: hon är självdestruktiv till följd av incest och vänder sig på olika sätt mot sin egen kropp.

En uppväxtberättelse om en ung kvinna från norr är också *Maria Peuras* andra roman *Valon reunalla* (Vid ljusets rand), där en trettonårig flicka ritlar upp sin egen kroppsbild och identitet. I den poetiska realismen i såväl Kettus som Peuras berättande finns igenkännliga spår av andra berättare från norr, och deras uttrycksform har jämförts både med Timo K. Mukka och Rosa Liksom.

Om prosan och särskilt om den finska romanen fördes 2005 också en debatt om de ställningstagande teman återkomst. Håller litteraturen på att få ett nytt slags samhälleligt innehåll, som bygger på kritik mot den värld av illusioner, som marknadsekonomin producerar? En orsak t.ex. till Kari Hotakainens roman *Juoksuhaudanties* (sv.övers. *Löpgravsvägen*) segertåg var just dess öppna kritik av de medelklassiga värdena, boendet och levnadsformerna och den parodierande analysen av de till dem knutna prestationstrycken.

Den kanske mest skoningslösa gisslaren av medelklassigheten under de senaste tio åren har varit *Arto Salminen* (1959-2005), vars betydande skönlitterära arbete bröts i föl genom författarens plötsliga död. Hans sjätte prosaverk *Kalavale* (namnet som är bildat med samma bokstäver som Kalevala betyder 'skenfisk, pseudofisk') är en roman om ett land av dokumentära TV-serier, som är absolut uppdelat i a- och b-medborgare. Välfärdsstaten är definitivt raserad, när de arbetslösa i andra generationen får tävla i ett förorts-survival-spel som heter Auschwitz. Pengar och publicitet står att vinna, om man hurtigt sätter sitt liv som insats – och spelvilliga finns. Salminens som svart humor karakteriserade humor känns i detta verk, som blev hans sista, skakande verklig.

Hannu Raittila har i sina romaner, essäer och noveller särskilt nagelfarit det genom penningpolitiken förödmjukade EU-Finland, som i konkurrenskraftens och exportekonomins namn tycks gå med på vad som helst. Romanen *Pamisoksen purkaus* (Pamisos utbrott) fortsätter denna kritik med förfärliga berättelser från depressionens Finland på 1990-talet. Genom olika spelstrukturer i berättandet avspeglas den av börsberusningen uppkomna bubbelekonomin och visas att den bara är glittrande ytor, som försvinner genast då läsaren tror sig se någonting. En viktig del i den hårda kritiken i Raittilas roman består

den av medierna utformade fantasibusinessen, som vi försöker bryta ner med hjälp av faktadokumentation och förnuft – men förgäves. Romanen har med goda skäl kallats en ”depressionsroman”, och dess kyligt eländiga syn på nutids-Finland ger inte särskilt mycket av tro på en bättre morgondag.

Företagsvärlden, reklamen och medierna har också varit miljön för *Pirkko Saisios* skådespel på sista tiden (*Tunnottomuus* 2003, *Virhe* 2005).

Romanen *Voimattomuus* (Kraftlöshet) som tillsammans med dem bildar en triologi sållar igenom ämnet om en borgerlig familjs psykiska nedkörning. Saisio har de senaste åren visat sig vara den av våra författare som kanske mest centralt analyserar de sociala frågorna. Hon har på många sätt förnyats just som prosaberättare efter att ha övergått till att berätta om mycket fragmentariska sinnesstämningar och fantasier, där man finner spår av hennes handstil som dramaförfattare.

Voimattomuus är en djupanalys av ett medelålders äkta par, en skildring av en kris som varar från en midsommar till en annan. När en människa redan har allt och hennes krafter koncentreras på att upprätthålla allt detta (make, barn, en bra arbetsplats, en vindsvåning i ett jugendhus och en villa i skärgården), känns det andliga livsinnehållet uttömt efter trettio år av äktenskap. Saisios beskrivning av den inre kraftlösheten och försöken att ta sig ur den är en utmärkt generationsskildring. Romanen har därför mycket riktigt karakteriserats som en tragedi om de s.k. stora årsklasserna som är födda efter kriget.

Arbetets hegemoni och hela begreppets förändring till en stark del av människans framställningsmässiga identitet är temat inte bara för Raattila och Saisio utan också för *Jyrki Vainonens* roman. *Perintö* (Arvet) berättar, som Vainonen brukar, en absurd och mångbottnad klase av berättelser, som denna gång utspelas i en ärvd villa, som för första gången i sin tillvaro blir ett vårdhem för uttröttade människor. Fallen är inte utan under även om deras grundval är en sval samtidskritik. Alla invånare på vårdhemmet, som heter Muistola, är utslitna av arbete och liv. Särskilt det skapande arbetet – och företagandet! – allt från hantverk till konst visar sig äta upp sin utövare som en pina som varar livet igenom. Efter att man har lyckats och haft framgång bör man lyckas ännu bättre trots att en människas förmåga och kunskaper har sitt mått och sin mängd. Trots sitt kraftfulla ”budskap” är Vainonens roman inte det minsta predikande, utan den lämnar skickligt ande och luft åt sina personers skiftande överlevnadsberättelser, ty sådana finns det lyckligtvis också.

Den finska medelklassens livsforms beröringar med den övriga världens gång kommer till synes i två intressanta romaner. *Tiina Krohn*, som tidigare har skrivit under namnet Kaila, berättar i *Kortti Recifestä* (Kortet från Recife) om en finsk kirurgs inblandning i den internationella organhandeln. Trots att det finns thrilleraktiga element i romanen, blir dess hårdaste mönster den enskilda människans fullständiga alienation från andra människors liv och

lidanden. Bertil, som eftersträvar ekonomisk förkovring, förmår ”rena” sitt omoraliska läkararbete till en välgörenhet som nästan närmar sig u-hjälp. En del av kritiken får igen ett trähusområde i Helsingfors, där det etiska strävandet (adoption av ett ryskt gatubarn) bryts ned till själviskhet och köp av gott samvete.

Den som poet mera kända *Eira Stenberg* skriver i sin roman *Oven takana* (Bakom dörren) om kärlek i Finland och Väst-Afrika. Är kärleken tvärkulturell i sin mytiskhet, är det i dess berusning som förvirrar kroppen och huvudet i grunden fråga om samma skönhetsens insjuknande effekt som redan Platon beskriver. Stenberg tillför diskussionen mellan raser och kulturer intressanta synpunkter, och ingen kommer ur det med klara papper.

Juha Itkonens andra roman *Anna minun rakastaa enemmän* (Låt mig älska mera) är en till rock-världen placerad skildring av fantasiernas välde i underhållningsindustrin. En ung kvinna växer upp till en framgångsrik stjärna, men priset är hårt: hon förändras till en produkt och alieneras från sig själv till en utbränd narcissist. Itkonens utomordentliga aspektteknik och säkra språkförmåga gör romanen trovärdig också i sådana läsares ögon, som inte annars känner till populärmusikens värld.

Itkonens roman är både vad gäller ramen och tekniken rätt så ”ofinsk”, och detsamma kan sägas om *Markku Pääskynens* tredje roman *Tämän –maailman tärkeimmät asiat* (De viktigaste sakerna i denna värld). Den är en roman om en dag, som på sätt och vis berättar en konstnärs självporträtt från ungdomsåren à la Joyces legendariska debutroman. Pääskynen behärskar utmärkt berättandet om en fantastisk, drömmaktig och sinnlig värld. En ung pojkes uppväxt, relationen till omgivningen och familjen och till flickor och kvinnor skildras sensitivt och stiliserat. Det är befriande och trösterikt att till omväxling få en skildring av en barndom, som inte är ett familjehelvet. Föräldrar kan också vara vuxna, som öppnar världen för sitt barn, som kan ”läsa” och tolka en växande människas inre liv.

En konstnärsbiografi är också *Juhani Känkänens Toivon mukaan* (Förhoppningsvis), en roman som tog priset som årets bästa debutverk. Dess skildring av en familj är betydligt kantigare och rentav grotesk, men ändå barmhärtig och mild i sin humor. Känkänens roman är ett förbluffande konsthistoriskt spektakel, för huvudpersonen berättar om sin uppväxt till bildkonstnär liksom imiterande konstens epoker och stilar. Och allting börjar med grunderna för den visuella iakttagelsen: hur en människa lär sig perspektiv, färger och framför allt linjens betydelse.

Det viktigaste i Markku Pääskynens roman är kärleken, i Juhani Känkänens konstnärsbiografi samlas allting likaså av kärleken till människan och livet. Känkänens konstnär studerar livet genom att skapa konst. Grunderna för att skapa en bild utgörs av att observera människans och den omgivande världens

proportioner. Genom berättelsen om hur denna visuella värld tas i besittning syntetiserar Känkänen elegant de olika konstformerna. För att iaktta och att tänka, att se och att berätta är det alltid fråga om i en god roman.

Översättning från finska:
Dag Lindberg

GUSTAF WIDÉN

MINNET FÅR SPRÅKET ATT SVÄVA

Finlandssvensk litteratur 2005

Vi lever av minnen, existerar som delar av en universell databank, bekräftas av att möta våra egna minnesbilder. Och när vi slutligen förvandlas till mull och tystnad hoppas vi in i det sista på att stanna kvar i någons erinringar. ”Du som minns vem jag var, säj det till någon”, skriver Lars Huldén i sin klassiska samling med kyrkogårdsdikter, ”Läsning för vandrare” (1974).

Är minnet gränslöst?

Givetvis inte, säger den krasse realisten.

Givetvis, säger drömmaren. Varje steg vi tar, varje tanke och åtbörd bevaras i en gigantisk reservoar.

Litteraturen är i sig en del av en märklig minnesprocess, där fantasin sällan är så fantastisk att den inte bygger på något erfaret. Minnet får språket att sväva.

Det tydliggörs med ovanlig skärpa i två av de främsta finlandssvenska romanerna under bokåret 2005: *Fredrik Långs Mitt liv som Pythagoras* och *Bo Carpelans Berg*. Den ena ger sig i kast med filosofiska ödesfrågor med antikens värld som fond, den andra vandrar i ett personligt minneslandskap där kriget kastar långa skuggor. Att läsa dem parallellt ger en stark upplevelse av perspektiv som kompletterar och fördjupar synen på det vi kallar verklighet.

Fredrik Lång, född 1947, framstår allt klarare som en av sin generations ledande prosaister. Han förenar stort historiskt och filosofiskt kunnande med ett språk som i sina bästa stunder upphäver gränsen mellan de litterära genrererna. Den nya romanen är ett kraftprov, som ger honom en plats i en rik europeisk tradition där namn som Thomas Mann och Eyvind Johnson skapar själva fundamentet. Att han inte nått en större publik utanför Finlands gränser är förvånande.

Som titeln anger är ”Mitt liv som Pythagoras” en sorts självbiografi, där den store grekiske filosofen och matematikern kommer till tals. Det blir en resa 2 500 år nedåt i tidsbrunnen, en rundmålning av ett samhällsmönster som vi rent konkret inte vet så mycket om. Men där det historiska faktaunderlaget är klenat fyller Lång i ur egen fatabur med ironiska blinkningar till vår egen tid. Termer som nätverk och kunskapssamhälle var knappast uppfunna på Pythagoras tid, men här fungerar de utmärkt som accenter i en berättelse som ytterst utspelas bortom tidsbegreppen.

Lång låter filosofen komma till tals via sin slav Zalmoxis, en allvetande figur som på sätt och vis är en avspegling av sin herre. Rent konkret handlar det om uppväxten på Samos och en längre vistelse för att studera teologi i

Egypten innan Pythagoras slår sig ned i Italien och grundar sin berömda skola, där tillvarons mysterier begrundas.

Men under ytan är berättelsen så mycket mer. Med filosofen och hans slav som katalysatorer låter Lång det historiska skeendet öppnas mot det djupast existentiella. Man kunde säga att romanen blir en genomlysning av moralens väsen: har sanningen över huvud taget en chans i en tillvaro som genomsyras av lögn? Pythagoras får i sin idealistiska och ibland tämligen naiva förkunselse drag av Jesus. Det renhjärtade i hans kärlek till slavinnan Myrtle trotsar tid och rum. Men framför allt har Fredrik Lång skrivit en berörande och dynamisk roman om minnets makt: "Jag förbereder min själ för evigheten, och minnet är själens redskap".

Hos Bo Carpelan i "Berg" får minnesbeskrivningen kammarspelets form. Den åldrande huvudpersonen Mattias Bergmark söker sig tillbaka till barnomens stora gård, ett hus som fylldes av mystik, tragik, drömmar. Från nuet stiger han in i 1940-talets krigsstämningar och märker hur barnets upplevelser etsat sig fast i den vuxnes sinnen.

Precis som i tidigare mästerverk som "Axel" (1986) och "Urwind" (1993) använder sig Carpelan av en uppövad förmåga att fotografera eller måla i ord. Liket en verbal pianostämmare söker han sig fram till den precisa tonbilden. Varje scen blir en frusen minnesbild, konkret till sin uppläggning, men samtidigt laddad med oförlösta känslor. Varje ögonblick pågår ett samtal mellan levande och döda. Det är vackert med en dov klangbotten av sorg, men ändå på ett egendomligt sätt ljusuppfyllt: "De döda sitter leende, nickande runt bordet, som om de ville bekräfta att jag lever".

"Berg" är trots sitt begränsade format ett av Bo Carpelans mest innehållsrika prosaverk, som sammanfattar centrala teman i hans sextioåriga författarskap. Det var helt rättvist att han, nu för andra gången, belönades med det prestigefyllda Finlandiapriset.

Om Lång och Carpelan rör sig med ett klassiskt tidsbegrepp är *Marianne Backlén* i *Bastionerna* en uttalad nutidsskildrare. Med småstaden Lovisa, i dag mest känd för sitt kärnkraftverk, som främsta miljö bygger hon upp en stark psykologisk berättelse om splittrat familjeliv och ond bråd död. Skickligt avslöjar hon den vardagsrasism som öppnar sig bakom en skenbart liberal samhällsfasad. Nuets puls betonas genom olika markörer, där mycket av dialogen förs via mobil och dator. Skickligt visar hon hur e-post och Internet totalt dominerar vardagen så att individen blir bekräftad bara via sms och nätuppkoppling. Världen blir mind-re, men avståndet mellan människor tycks ändå öka.

Backlén har ett episkt grepp, som strävar efter att göra nuets kaos fattbart. I det intimare formatet arbetar *Henrika Ringbom* i *Sonjas berättelse*, där två kvinnors möte i väl fångad Helsingforsmiljö får drag av psykologisk thriller.

Och ett liknande grepp prövar *Nalle Valtiala* i sin täta dystopi *Anna*, en miniroman om samtidens rädsla och våld.

Sanna Tahvanainen är en gestalt för sig i ny finlandssvensk litteratur: personlig, drastisk, sensuell. Romanen *Alltid skogen* varierar ett utsatthetens tema som bildar själva kärnan i hennes texter. En ung flicka, Iris, växer upp i en trasig familj, med en ensligt belägen bensinstation som levebröd. Långtradarchaufförer, bänkade vid kaféborden, får ersätta drömmens prinsar. Jargongen är rå, mobbning och förnedring en till synes självklar del av vardagen. Som ett frihetens rike framstår skogen, där Iris strövar omkring med nyfiken blick när hon inte tränar långdistanslöpning i den magiska sandgropen. "Alltid skogen" fylls av symboliska undertoner, ibland på gränsen till övermättnad. Men det finns en hektisk puls i Tahvanainens prosa som gör att man sitter fångad, inskriven i den livssmärta som Iris och hennes närmaste dignar under.

En stilsäker novellistik företräds av *Mårten Westös En sorts värme*, *Johanna Holmströms Tvåsamhet* och debutanten *Leo Lundbergs Den stora behandlingen*. Alla skildrar de ett samhälle som övergett sina svaga medborgare. Bara glimtvis anar man en möjlig väg ur tristessen. Hos *Henrik Jansson i Min dotter Näckros* finns i varje fall en trotsig hoppfullhet, en dröm om försoning, som på ett hälsosamt sätt bryter mot det nedbrytande mönstret.

Mycket i finlandssvensk prosa 2005 är ändå välartat och konventionellt till sin utformning, kompetent men kanske en aning tråkigt i längden. Det gäller exempelvis en i sig högst läsvärd historisk roman som *Kristina Björklunds Allt ur min lilla värld*, ett nedslag i det tidiga 1900-talets borgerliga rum. Jag kommer på mig med att sakna en analytisk och politiskt avslöjande nutidsepik i danskan Hanne-Vibeke Holsts anda. Och det är ganska märkligt att den specifika finlandssvenska språksituationen, där svenskan alltmer marginaliseras, i så ringa grad gör avtryck i den berättande prosan.

Då är spännvidden större inom lyriken, där man kan glädja sig både åt *Inga-Britt Wiks* stilsäkra modernism och *Agneta Enckells* uppbrott från ett björlingskt idiom. Wiks *Ett ändligt antal gröna dagar* var i mina ögon en av årets absoluta toppar, som visar den nu 75-åriga poetens totala behärskning av uttrycksmedlen. Dikterna är skrivna som en kommenterande dialog med vännen och förebilden Solveig von Schoultz, en gigant i finlandssvensk 1900-talslitteratur. Här skapas spänning i de ömsint porträtterande minnesbilderna av en naturnära diktare samtidigt som Wik skriver in sig själv i landskapet. Det blir en dubbel exponering med konstnärlig kraft i uttrycket:

*Jag vakendrömmar i de lövrika dikterna
bland blommande adjektiv och dröjande
adverbial – du tyckte på äldre dar*

*att de prasslade – du ville ha en naken
stam, bärande grenar. Jag går i det gröna
suset med ansiktet strimmat av solskuggor.
Den starka drivande rösten, högstämd
eller vardaglig, intensivt lyrisk följer mig.
Jag har gått ut ur din dikt och ändå stannat kvar.*

Agneta Enckell låter sig inte citeras på samma sätt. *I innanför/utanför* bryter hon sönder formen, låter dikterna gestaltas som hackande, stammande fragment, en sönderfallande bild av världen.

Med större betoning på slump och komik komponerar *Oscar Rossi* sina textkollage i *Brev till polisen*, där konfrontationen med samhällsordningen får dråpliga konsekvenser: ”Den som kokar sig hårdare spricker – jag skall stå mitt kast”. Och lekfullheten blommar som vanligt hos *Eva-Stina Byggmästar* i *Knoppar blommor blad och grenar*.

Mellan de här motpolerna påträffar man poeter som *Claes Andersson* i *Tidens framfart*, *Katarina Gäddnäs* i *Venuspassagen* och *Tomas Mikael Bäck* i *Den sextonde månaden*. Alla skriver de personlig, språkligt varierad dikt i en senmodernistisk tradition som inte förlorat sin aktualitet.

Detsamma gäller den tidigt döda *Diana Bredenberg* som postumt utkom med sin starkaste samling, *Oktobervisiten*. Hon är den skyddslösa smärtans tolk i ny finlandssvensk poesi, en tårarnas diktare som ingen kan förbli oberörd av:

*När man lämnar allt
står allting stilla
också de röda husen
Garaget med redskapen
Stugknuten med blommorna
Lika lätt förflyter livet
över dödens vattenkam
Förbryllar många
men förbryllar aldrig
den som lämnat.*

En mollton klingar också genom *Lars Huldéns Återkommen från Atlanta*, där saknaden efter en älskad livskamrat beskrivs i ömsinta rader. Men Huldén har också kvar sin ironiska ton mot akademisk uppblåsthet och sociala barriärer, inte ens döden ges någon pardon i hans illusionslösa text:

*Som ett yxhugg i klabben.
Som en bristning i ett bräde.
Som ett stjärnfall när det slocknar*

och intet är mer.

Den stolta finlandssvenska essätraditionen förs vidare av *Leif Salmén* i *Palatset vid Bosporen*, med många lärda reflektioner kring politik och litteratur i medelhavsmiljö. Gärna ger han meningarna aforistisk skärpa: "Kultur innebär att förvandla det givna till det möjliga, att våga steget från ofrihet till frihet".

Roger Holmström visar i *Att ge röst* hur man kan aktualisera ett bortglömt kulturarv. Hans bok innehåller inkännande närläsningar av nyländska bygdeskildrare som Anders Allardt, Oscar Behm, Henrik Hildén och Josefina Bengts. Alla kom de att marginaliseras, delvis som en följd av den misstro som kultureliten i Helsingfors hyste – och kanske fortfarande hyser – mot allt som har med landsbygd och ursprunglig naturkänsla att göra.

Till ett omistligt kulturarv knyts också en av årets vackraste utgåvor, *Inas längtan*. Här återges en rad brev som konstnären *Ina Colliander* (1905-1985) under fem decennier skrev till kusinen Sven Grönvall, även han en känd målare. Ina Behrsen tillhörde en rysk överklassfamilj som efter revolutionen flydde till Finland. Hon gifte sig med författaren Tito Colliander och fördes in i de finlandssvenska kulturkretsarna. Trots alla familjelivets krav, bohemen Tito C. var ingen lätt livspartner, höll hon envist fast vid sin konstnärsdröm och utvecklade en förändligad grafisk "änglakonst" som i dag gör henne till en klassiker i finländsk konst.

Den grekisk-ortodoxa tron blev hennes andliga hem. Brevens är i sin omedelbarhet ett tidsdokument av förblivande värde. Invandrarens kamp med ett nytt språk resulterade i en sällsamt avskalad och ren prosa, som faktiskt gör att dessa spontant nedtecknade rader får en litterär tyngd. Inte minst i de återkommande reflektionerna kring konstnärskapets villkor, detta ständiga sökande efter det oförgängliga i det förgängliga: "I ögonblicket evigheten, i det som ändrar sig – det beståendes spår. Därför är vårt arbete aldrig färdigt, det har oändliga möjligheter liksom de former i vilka livet uppenbarar sig".

Att texterna räddats undan glömskan och försetts med kommentarer av dottern Kati Bondestam är en kulturgärning. I e-postens tidevarv lär de flesta brev gå förlorade under sin färd mot cyberrymdens tomt ekande rum. Men Ina Collianders omsorgsfullt utmejslade tankar lever vidare i det allt omfattande minnets gåtfulla vindlingar, där Pythagoras är vår samtida.

ÚLFHILDUR DAGSDÓTTIR

PÅ SKALDEKONSTENS SVALLVÅG:

Isländsk litteratur 2005

Nordiska rådets litteraturpris 2005 gick till författaren *Sjón* för romanen *Skugga-Baldur*, som jag behandlade i artikeln om 2003 års litteratur på Island. Självt sa författaren att det bästa botemedlet mot sådana priser var att skriva en ny bok, och kom så ut med *Argóarflísín* (Argos flisa) förra hösten. En sådan manöver är trots allt riskabel, för både läsare och kritiker är förstås snara att genast göra jämförelser. Det är därför lika bra att få den detaljen överstökad direkt. *Argóarflísín* är inte sämre än *Skugga-Baldur* och påminner faktiskt om den i mångt och mycket, vad gäller både form och stil. Och läsningen av den nya boken förde inte bara *Skugga-Baldur* till tankarna, där fanns också mycket som påminde mig om *Med skälvande tårar* från 2001.

Berättelsen handlar om Valdimar Haraldsson som på grund av sitt intresse för den nordiska rasens myckna fiskätande befinner sig på ett lastfartyg i det danska rederiet Kronos flotta, vars ägare är fadern till en av Valdimars ungdomsvänner, numera avliden. Historien kretsar sedan omkring måltiderna ombord, huvudsakligen medan fartyget ligger i hamn i en norsk fjord där man lastar pappersmassa som ska fraktas till Turkiet.

Vid kaptenens bord i mässen träffar Valdimar Kainev som en gång seglat med Jason i jakt på det gyllene skinnet. Kainev har i sin ägo en flisa ur skeppet Argos stäv och denna flisa inspirerar till otaliga berättelser – historier om hans äventyr på det snabbseglande skeppet Argo på färd mot det gyllene skinnet och Medea. Men Kainevs berättelser når aldrig till resans mål, vi stannar med honom på Lemnos, ön som uteslutande är befolkad av kvinnor efter att alla män påstås ha gett sig av därifrån.

Sjón behärskar till fulländning konsten att väva samman gamla och nya berättelser och ur denna kombination skapa ett självständigt konstverk; berättelsen om Jason blir aldrig densamma igen, och inte heller berättelsen om Guðrún Gjúkadóttir, ty en av de saker som *Sjón* lyckas så utmärkt med är att visa på paralleller i myterna om de två kvinnorna Medea och Guðrún. Dessa två historier interagerar med berättelsen om kvinnorna på Lemnos och det hela leder till en oväntad och underhållande insikt om likheterna mellan nord och syd. *Sjón* blandar alltså det nordiska och det sydeuropeiska kulturarvet, islänningen Valdimars jordnära idéer som även omfattar ett onödigt stort intresse för rasskillnader och de klassiska berättelsernas mytiska äventyr där inget är vad det först verkar vara. Detsamma gäller faktiskt också Valdimar själv, och hela romanen, för precis som *Skugga-Baldur* bildar denna roman ett intrikat flätverk, trots att ingen av böckerna är särskilt omfattande.

Detta samspel mellan tid och rum visar sig också på ett elegant sätt i språket. Författaren har ett säkert grepp om de olika stilar han väver samman: Valdimars ålderdomliga, högstämnda uttryckssätt från förra seklets mitt och en egen variant av det gåtfulla språket hos Ovidius och Homeros med flera. Rakt igenom denna stilövning lyser alltid författarens underliggande humor och hans speciella talang för det underliga och oväntade.

Sjóns *Argóarflísín* är därför helt enkelt en underbart trevlig bok om sagor, myter och berättarkonst, och man skulle på många sätt kunna läsa den som en sorts programförklaring till hans egen författargärning.

Romaner om författare

Litteraturvetaren och författaren Hermann Stefánsson skrev en gång en artikel om den argentinske litteraturvetaren Walter Mignolos litteraturekvation. Den innehåller faktorer som textens formella struktur gångat med den explicita metadiskursen. Med det senare begreppet avses den litterära diskussionen, så som artiklar om verket, intervjuer med författaren, recensioner och så vidare. Det intressanta med denna ekvation är att Mignolo anser att den yttre behandlingen av det litterära verket är en oskiljaktig del av själva den litterära texten. Det här stämmer förstas väldigt väl in på moderna teorier om att all text uppstår ur andra texter, eller åtminstone är nära förbundna med dem på något sätt. Tanken är vidare att varje diktat verk står i en evig dialog med kulturen eller till och med det kulturhistoriska sammanhang som det uppstått ur. Därför ska man läsa varje konstnäs alster i ljuset av dess sammanhang.

Nu tänker jag inte fara ut i någon längre vetenskaplig utläggning om litteraturens och konstens situation i kultur och historia, utan bara ta denna utmärkta ekvation ad notam och fundera över hur författarna införlivar metadiskursen, det litterära sammanhanget, i sina verk. Under 2005 utkom fyra verk som är goda exempel på detta. Först i raden var *Hermann Stefánssons* egen roman, *Stefnuljós* (Riktningvisare). Hermann har väckt uppmärksamhet på sistone som en originell litteraturvetare och kritiker. Hans texter om litteratur är ofta personliga och balanserar på gränsen mellan vetenskap och fiktion. 2004 sadlade han om helt och gav ut novellsamlingen *Níu þjófalyklar* (Nio dyrkar). Titeln, och även själva novellerna, anspelade på isländska litterära texter och kännetecknades av en lek med formen och ett postmodernistiskt självmedvetande. Detta inslag av metafiktion återkommer i romanen *Stefnuljós*, som handlar om en författare som fruktar att hans fru bedrar honom. Samtidigt skildrar romanen författarens försök att skriva en roman och därför försätts läsaren i ovisshet om den påstådda otroheten: är den dikt eller verklighet – och då den uppdiktade författarens förmodade verklighet, han som är romanens huvudperson. Denna osäkerhet ger upphov till diverse trevliga spekulationer om läsoplevelser i största allmänhet, förutom att den belyser realismens

situation i en tid av hyperrealism i form av hämningslösa dokusåpor i direkt-sändning och nyhetsinslag om våld och krig, jämte dokumentärer som är mer eller mindre iscensatta.

Romanen *Túristi* (Turist) av *Stefán Máni* handlar delvis också den om den isländska litterära världen. Dock inte direkt, utan indirekt – namnen (eller i alla fall de flesta) har bytts ut för att skydda den skyldige (d.v.s. författaren) och inga direkta referenser till den isländska litterära världen förekommer. Först och främst handlar *Túristi* om litteratur och författare i allmänhet, om att skriva och ge ut böcker, och så ställs förstås frågor om vem som skrivit vad och om författarens roll i samhället. Boken börjar med en annan bok, Fågel Fenix, som bara existerar i ett till hälften uppbrunnet manuskript på ett hotell där den huvudsakliga handlingen äger rum. Bokens författare är Eyvindur Erlendsson, en ung man som väckte (begränsad) uppmärksamhet med sin första roman som var en illa förklädd berättelse om honom själv och hans förhållande till sin sambo. Och plötsligt befinner sig läsaren i denna roman, och händelserna i den tycks påminna en del om händelserna i *Túristi*.

Kort sagt är alltsammans mycket roligt, det är åtskilligt i den här invecklade leken med diktaren och hans verk som är spänstigt skrivet av denne begåvade författare. Stilmässigt skiljer denna roman sig en del från Stefáns tidigare böcker, han är något mer snirklig än förr, mera ”litterär” om man får uttrycka det så, vilket passar väl ihop med ämnet.

Feigðarflan (Rena självmordet) av *Rúnar Helgi Vignisson* handlar även den i viss utsträckning om det isländska litterära livet; författare, förläggare och kritik. *Feigðarflan* är Rúnars sjätte roman, men han är ju också känd som översättare. Trots detta kan man faktiskt påstå att Rúnar Helgi inte är någon särskilt känd författare – på litteraturvetarspråk skulle man kunna säga att han inte är central i debatten. Berättaren i *Feigðarflan*, Egill Grímsson (med samma namn som den berömda hjälten och skalden i islänningasagorna) är också romanhjärte i Rúnar Helgis bok *Nautnastuldur* (Njutningsstöld) från 1990. Denna roman nämns ofta i *Feigðarflan*, och då alltid som en roman skriven av Egill Grímsson, berättaren i *Feigðarflan*.

Feigðarflan börjar med ett noggrant förberett självmord. Eller rättare sagt under de noggranna förberedelserna inför ett självmord. Författaren Egill Grímsson befinner sig i kris och har bestämt sig för att göra av med sig på ett snyggt och prydligt sätt. Saken är bara den att förberedelserna och betoningen av prydlighet, plats och metod, blir så omfattande att självmordet blir ett tämligen komplicerat kapitel. Plötsligt har han gett sig av ut i landet, dåligt utrustad, i finkostym och slips, och råkar i de otroligaste äventyr varefter han slutligen hamnar i sin barndoms trakter vid Ísafjörður. Det inslag av tillbakablickar som tidigare i romanen mest skymtat fram, blir nu allt starkare i kombination med en hel del samhällssatir.

Här finns mycket att hämta och som helhet är denna roman vällyckad, minnesvärd och också väldigt komisk i sin skildring av den besvikne författarens kamp med sin självbild.

Den fjärde av dessa metaromaner är *Frægasti maður í heimi* (Världens berömdaste man) av *Kristjón Kormákur Guðjónsson*. Den handlar om en man som spelar sig själv i en dokusåpa. Boken består av en e-postväxling författaren haft med olika kända individer under pseudonymen Tómas Jónsson, som är romanens huvudperson. Här blandas återigen dikt och verklighet samman, men detta verks svaga punkt är att ämnet inte utvecklas tillräckligt, till skillnad från de invecklade turerna i de andra tre romaner jag nämnt.

Bilder och ord

I viss utsträckning faller *Birgitta Jónsdóttirs* roman *Dagbók Kameljónsins* (Kameleontens dagbok) även den under temat dikt på gränsen till verklighet. I bokens epilog skriver författaren att boken ”idémässigt delvis bygger på mina egna dagböcker som jag skrev i tjugoårsåldern”. Hon tillägger att hon föreställt sig boken som ”en sorts scrap-book där fotografier, teckningar, ord, dikter, minnesfragment och dagboksanteckningar skulle vävas ihop till en mångfasetterad helhet”. Denna sammanställning av olika fragment är just det som litteraturvetaren Gunnþórunn Guðmundsdóttir pekat på är utmärkande för de personligt skrivna självbiografierna, där minnen, historia och källor blandas ihop och blir dikt i större eller mindre utsträckning.

Genom *Dagbók Kameljónsins* löper två huvudsakliga trådar. Å ena sidan är det själva dagboken, som börjar på dagen före julafton med funderingar kring döden. Dagen därpå begår flickans pappa självmord. Dagboken skildrar sedan flickans försök att bearbeta denna chock, samtidigt som hon kämpar med förhållandet till mamman. Infogade emellan dagboksanteckningarna ligger minnesfragment från barndomen fram till tonåren, och där beskrivs en svår uppväxt, strider med föräldrarna, kärlek till mor- och farföräldrar, till en yngre bror och förstås också till böcker.

Romanen påminner på många sätt om en så kallad undergroundutgåva, både till utseende och stil. Fotografier och illustrationer spelar också en stor roll i verket och skapar ytterligare en intressant yta för denna sammanställning av minnen och dikt – fotona verkar faktiskt föreställa författaren själv i unga år. Denna del av romanen, minnen som bilder eller bildfragment, påminner litegrann om Guðrún Eva Minervadóttirs roman *Albúm* från 2002. Där spelades också på idén om livet som en räcka fotografier ur familjealbumet. Skillnaden är förstås att i *Dagbók Kameljónsins* finns fotona med, vilket de inte gjorde i Guðrún Evas roman.

Författandets villkor löper som en tunn men tydlig tråd genom romanen. Flickan beskriver hur hon fascineras av ord och böcker och börjar tidigt skriva

egna berättelser. Inne i dagboken träffar läsaren på hennes dikter, och på så sätt visas att skrivandet – vare sig det är dagboksanteckningar eller litterära texter – utgör ett viktigt inslag i flickans liv.

Dagbók kameljónsins är, liksom Rúnar Helgis *Feigðarflan* och Kristjón Kormákurs *Frægasti maður í heimi*, utgiven av författaren själv. De senaste åren har sådana egenutgåvor eller utgåvor på små förlag ökat enormt – i kölvattnet av de stora förlagssammanslagningar som pågick en tid. Av detta kan man dra två slutsatser: den ena negativ, för detta verkar visa på att de stora förlagen håller igen och undviker allt risktagande, den andra positiv, för detta tycks också visa på att trots att de mäktiga förlagen inte vågar ta risker på den stora julutgivningens arena, ser både författarna och andra utgivare optimistiskt på bokens möjligheter. Litteraturvetaren måste fundera på vilken inverkan detta kan ha på den litterära kvalitén. I dessa alternativa utgåvor finns nämligen onödigt mycket övrigt att önska vad gäller redigering och korrekturläsning.

Som motvikt till denna ökade alternativa utgivning inträffade under året något så sällsynt som att hela fyra nya isländska seriealbum gavs ut på de större förlagen, plus ytterligare ett som var en nyttgåva av tre publikationer som tidigare getts ut på eget förlag. Den tecknade serien är en genre som inte har lyckats få vare sig erkännande eller respekt i det isländska samhället och därför var denna trend ganska överraskande. De fyra albumen är *Vetrarvíg* (Vinterdråp) av *Embla Ýr Bárudóttir* och *Ingólfur Örn Björgvinsson*, *Rakkarapakk: með kveðju frá jólasveinafjölskyldunni* (Rackarpack: med hälsning från jultomtefamiljen) av *Jan Pozok* och *Sigrún Edda*, *Krassandi samvera* (Magstark samvaro) av *Bjarni Hinriksson* och *Dana Jónsson* och *Bjargið okkur* (Rädda oss) av *Hugleikur Dagsson*. *Vetrarvíg* bygger på Njals saga, liksom de två tidigare seriealbum *Embla* och *Ingólfur* gett ut, och de har väckt en del uppmärksamhet. Ett annat isländskt kulturarv har fått nytt liv i *Rakkarapakk* som innehåller skildringar av isländska sagofigurer som hör ihop med julen: trollkvinnan Grýla, hennes man Leppalúði och de tretton tomtarna. Den isländska vardagen utgör däremot stoffet i *Bjarni* och *Danas* korta strips som nu sammanställts till ett album och som gör sig alldeles utmärkt i så här stora portioner. Även *Hugleikurs* historier är superkorta; enstaka rutor som också de kan sägas handla om den isländska vardagen, även om hans miljöer är avsevärt kallare än hos *Bjarni* och *Dana*. På alla sätt är dessa album olika, både vad gäller form och innehåll. *Vetrarvíg* och *Rakkarapakk* är ganska ”mainstream”, *Krassandi samvera* kan kallas ”arty” och *Bjargið okkur* drar mera åt undergroundhållet.

När nu ändå samverkan mellan ord och bild är på tal, är det inte ur vägen att nämna att illustrerade barnböcker tycks bli allt populärare, och i år la jag speciellt märke till att en av dem innehöll ovanligt mycket text – det var lik-

som ingen småbarnsbok. Utgåvan i fråga är *Dýr* (Djur) av *Tove Appelgren* med Halldór Baldurssons rent fenomenala teckningar. Förhoppningsvis signalerar denna utgåva att illustrerade texter inte bara måste göras för barn. Bland andra vackra bilderböcker kan nämnas *Gott kvöld* (God kväll) av *Áslaug Jónsdóttir*, *Mamma er best* (Mamma är bäst) av *Björk Bjarkadóttir* och *Romsubókin* (Ramsboken) av *Aðalsteinn Ásberg Sigurðsson* med teckningar av Halla Sólveig Þorgeirsdóttir.

Aðalsteinn Ásberg är också känd som poet och under året kom han ut med en annan bok med illustrationer, den underbara diktsamlingen *Eyðibýli* (Ödegård) med Nökkvi Elíassons fotografier. Aðalsteins dikter handlar om sorg, saknad och minnesfragment, med inslag av ljusare stämningar. Samspelet mellan bild och dikt i detta verk är på alla sätt mycket vällyckat och ett gott exempel på att bild och text kan skapa en oskiljaktig, vacker helhet. Bilderna får liv genom dikterna med ett skimmer av de mest varierade nyanser, medan dikterna får mognad och ro mellan bilderna av skymningsstämningar på den isländska landsbygden.

Omslaget till *Margrét Lóa Jónsdóttirs* diktsamling *Tímasetningar* (Datering) har skapats av konstnären och serietecknaren Jóhann Torfason och föreställer en dockfamilj: en terroristpappa, en terroristmamma och mellan dem en rad av fyra barn iklädda vita overaller med påmålade måltavlor. Dikterna är rätt politiska och behandlar diverse samtidsfrågor med särskild tonvikt på krigsaktiviteter.

Steinar Bragi, en av våra starkaste yngre poeter, gav ut den utmärkta diktsamlingen *Útgönguleiðir* (Utvägar). En sak som gör Steinar Bragi så minnesvärd är att han lyckas skapa virrvarr och oreda ur något som först tycks vara ett totalt lugn, vilket till exempel märks i hans drömdikter. Drömmen finns närvarande i många av hans texter, men inte nödvändigtvis som visuell dröm utan som ett slags pratande i sömnen.

Gyrðir Elíasson har sedan länge en säker position som en av våra främsta poeter, och i *Upplitað myrkur* (Urblekt mörker) upplever läsaren återigen den speciella tillvaro som fått sitt uttryck i hans dikter. Titeln sätter genast stämningen och skissar upp en dörr till en värld varifrån läsaren aldrig mer kan återvända.

En grupp debutanter steg också upp på poesiestraden, under flaggen Nordisk litteratur. *Örvar Þóreyarson Smáráson*, *Haukur Már Helgason*, *Óttar Martin Norðfjörð* och *Eiríkur Örn Norðdahl* har alla gett ut diktsamlingar med experimentella förtecken under året. De ger ut på det egna förlaget Nýhil, och det brister nog lite i självkritiken hos dessa unga män. Dock fanns en hel del vackert att läsa i *Örvar Þóreyarson Smárásons* bok, och han är definitivt värd att hålla ögonen på framöver.

Kritik och brott

Under året talades det överallt mycket om deckare – ett tiotal isländska deckare kom ut. Visst är det anmärkningsvärt att så många inhemska kriminalromaner ges ut på ett och samma år, särskilt i ljuset av att det inte är mer än tio år sedan de första isländska författarna gav sig in på denna genre, nämligen Arnaldur Indriðason och Stella Blómkvist (1997). Reaktionerna på det som kallats deckarens år har varit omfattande. Bland annat höjdes kritiska röster om att annan litteratur inte fått den uppmärksamhet den förtjänar. Sådana påståenden är inte riktigt med sanningen överensstämmande, för bevakningen av litteratur under hösten var lika stor som förr, och trots att kanske inte poesin haft en lika framträdande roll som tidigare, ägnades stor uppmärksamhet åt många romaner, som till exempel *Hallgrímur Helgasons Rokland* (Stormland), *Sumarljós og svo kemur nóttin* (Sommarljus och sedan kommer natten) av *Jón Kalman Stefánsson*, och *Hrafninn* (Korpen) av *Vilborg Davíðsdóttir*, som samtliga nominerades till Isländska litteraturpriset. Bland övriga kan nämnas *Höfuðlausn* (Huvudlösen) av *Ólafur Gunnarsson* och *Í frostinu* (I frosten) av *Jón Atli Jónsson*, som också väckt uppmärksamhet som dramatiker.

Inhemska underhållningskultur har ingen stark tradition på Island, vilket är synd, och därför var det trevligt att se så många och inbördes olika deckare detta år. En annan slående detalj var att se hur deckarförfattarna verkar ha förenats i ansträngningen att väva in utlänningar i sina berättelser. *Arnaldur Indriðasons Vetrarborgin* (Vinterstaden) handlar om ett mord i en thailändsk familj, i *Viktor Arnar Ingólfssons Afturelding* (Gryning) har en vietnamesisk polis huvudrollen, *Ævar Örn Jósepsson* riktar ljuset mot utländska arbetares förhållanden i *Blóðberg* (Timjan), filippinska städerskor förekommer i *Yrsa Sigurðardóttirs Þriðja táknið* (Det tredje tecknet), en kurdisk kvinna mördas i *Stella Blómkvists* roman *Morðið í Drekkingsarhyl* (Mordet i dränkningsdammen) och i *Jón Hallur Stefánssons Krosstré* (Korsträd) får en japansk lönnmördare ett slags uppenbarelse när han räddar en pojke med asiatiskt ursprung från att drunkna. Även om utlänningarna spelar olika stor roll i dessa romaner görs i alla fall ett målmedvetet försök att göra det mångkulturella samhället synligt. Viktor Arnar, Jón Hallur och Yrsa vill gärna visa att människor av utländskt ursprung har blivit en självklar del av den isländska vardagen, medan Arnaldur, Ævar Örn och Stella går in lite djupare på invandrarnas situation.

Kvinnor och smärta

I årets deckare var inslaget av kvinnliga hjältar framträdande, och kvinnofrågor stod i fokus i många andra romaner. Däremot var kvinnorna inte framträdande i själva bokutgivningen, och det är snarare på sin plats att oroa sig för frånvaron av kvinnliga författare än för överflödet av deckare. Men som så

ofta kompenserar kvinnorna i kvalitet det de saknar i antal och därför tänker jag avsluta den här litteraturöversikten med två mästerliga verk av kvinnliga författare.

Steinunn Sigurðardóttirs roman *Sólskinshestur* (Solskenshäst) är en sorts studie i död; fysisk, personlig, andlig död, hur livet suddas ut och avvisas på alla möjliga sätt. Det hindrar emellertid inte att författarens välbekanta humor finns på plats, visserligen något mindre sprudlande än i hennes tidigare verk.

Lilla växer upp i ett stort hus på Sjafnargata med sin bror och sina föräldrar. Det står snart klart att förhållandet mellan föräldrar och barn är en aning underligt. Båda föräldrarna är strängt upptagna läkare och ägnar sig så intensivt åt döende människor i sina arbeten att de inte har tid att ta hand om sina egna barn. Istället upplever barnen kontaktlöshet och tystnad, de dör som människor. Lilla suddar ut sin egen personlighet, hon är livrädd för livet och undviker det på alla sätt, går till och med så långt att hon avvisar kärleken för att förvissa sig om att livet inte ska kunna komma nära. Självfallet viger Lilla sin tillvaro åt att sköta de döende, där finns den fullkomliga blandningen av liv och död, emotionella konflikter och känslomässiga avstånd.

Sólskinshestur är en utomordentligt vacker bok, den är effektiv och erbjuder läsaren en farlig och fascinerande emotionell berg- och dalbanefärd. Här framkallas skratt såväl som tårar; förundran över livet förbyts i avgrundsdjup sorg, samtidigt som texten också är en sorts betraktelse, för parallellt med alla konflikter löper en stillsam iakttagelse av dessa olika sidor av död och känslolöshet.

Guðrún Eva Minervudóttirs femte roman, *Yosoy: Af líkamslistum og hugarvili í hryllingsleikhúsinu við Álafoss* (Yosoy: Om fysisk teater och förtvivlan på skräckteatern i Alafoss) handlar också den om smärta, om än av ett annat slag än den personliga tragedi som *Sólskinshestur* skildrar. Berättelsen handlar om skräckteatern Yosoy, om skådespelare och andra personer där. På denna scen ägnar man sig åt olika sorters fysisk teater, allt från skräckinjagande knivkastning till pornografiska lekar med golfbollar. Här handlar det om det andliga och det fysiska, det klassiska motsatsparet kropp och själ, och Guðrún Eva behandlar ämnet träffsäkert och skickligt i detta breda verk. Berättelsens ram utgörs av en mystisk lek som leks av en grupp rika människor från olika länder. Den verkar gå ut på att försätta vanliga människor i ovanliga situationer och se hur de reagerar. Genom detta får berättelsen ytterligare ett djup, för "leksaken", en medelålders fränksild läkare, blir en sorts läsarens förtroendeman, samtidigt som han har huvudrollen som historiens tongivande och förklarande berättare. Hans funderingar kring begreppet smärta hör uppenbart mycket nära ihop med funderingarna om sambandet mellan kropp och sinne. Förutom hans kontakt med skräckteaterns personal lär han också känna ett flickebarn som ständigt plågas av en obegriplig smärta och en ung man som

inte alls förmår känna smärta. Således bygger Guðrún Eva på ett otroligt effektivt sätt upp alla möjliga typer av interaktion som sammantaget utgör en sorts studie i kroppen och dess samband med själen. Hon faller aldrig i fällan att överarbeta texten eller dränka läsaren i dessa funderingar, utan arbetar träffsäkert in dem i verket, in i karaktärerna, händelserna, förloppen. Guðrún Eva blev tidigt uppmärksammas för sina romaner, och denna bok är i sanning goda nyheter både för hennes egen karriär och för isländsk litteratur generellt.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

HANS H. SKEI
RIKT OG VARIERT ÅR –
UTEN DE STORE TOPPENE
Litteraturen i Norge 2005.

Det er vanskelig å tenke seg et bokår i Norge der romanen ikke er den dominerende genre; faktisk så dominerende at den truer med å usynliggjøre andre genrer som lever et slags skyggeliv med færre anmeldelser, langt færre intervjuer og presentasjoner av forfatterne, og oftest svært lave salgstall. Det gjelder for nesten all ny norsk lyrikk; det gjelder for drama i bokform som for øvrig er en helt marginal genre, og det gjelder for litterær essaystikk. I noe mindre grad gjelder det for fiksjonsprosaens kortform, novellen, mens ulike typer kortprosa og mer eksperimenterende og fragmentariske tekstvarianter er så godt som borte fra norsk litteratur akkurat nå. Krimlitteraturen hadde et år over gjennomsnittet i 2005 – nesten på høyde med de beste årene på slutten av 1990-tallet. Barne- og ungdomslitteraturen står fremdeles sterkt; her har vi mange godt etablerte forfattere som fører sine forfatterskap videre samtidig som rekrutteringen er god. Vi har et mangfold av former og genrer innenfor denne litteraturen som på mange måter – i formvalg, tematisk interesse, tilnæringsmåter, miljø, konfliktyper – kan forekomme å være mer variert og nytenkende enn litteraturen for voksne.

Samtidig som bredden og variasjonen i norsk litteratur er stor, der tilkomsten av nye og lovende debutanter ikke minst er gledelig, var 2005 helt klart et år uten en enkelt eller flere såkalte mesterverker. Enkelte titler fikk nok forholdsvis samstemt ros hos kritikerne, og når det gjelder salgstall var det et par bøker som stakk seg ut langt foran alle andre, uten at det kan sies å gjenspeile kvalitet direkte. Likevel er det grunn til å merke seg at ”seriøse” skjønnlitterære bøker dette året kunne by kriminal- og spenningsbøkene konkurranse; en bok som *Anne B. Ragdes Eremittkrepsene* solgte bedre enn krimbøkene til så vel Unni Lindell som Jo Nesbø!

Norsk litteratur blir med jevne mellomrom anklaget for å være for lite dristig. Forfatterne holder seg innenfor rammene av det de ’kan,’ og de er flinke nok, men bøkene blir ofte forutsigelige og uspennende. Noen etterlyser nye stemmer, ikke minst fra det flerkulturelle Norge, andre etterlyser litterær behandling av større konflikter enn de som gjelder egen oppvekst, nærmiljøet eller dagligliv i norsk bygd og by. Men vi må kanskje avfinne oss med at litteraturen avspeiler sin egen tid indirekte eller ad omveier, selv om den i ettertid kan oppfattes som et registrerende og tolkende tidsvitne. I alle fall er det fortellemåte og språk som avgjør om problemer, konflikter eller

andre tematiske interesser resulterer i gode bøker. Årets beste bøker er i så måte svært forskjellige, og har nesten ingenting annet felles enn dette at de er ordkunst og skrivekunst på høyt nivå.

Romaner

2005 var et godt år når det gjelder romandebutanter, mens flere godt etablerte forfattere skrev sine beste romaner så langt. Blant debutantene må særlig fremheves Lars Ove Seljestad, Hilde Hagerup og Johan Harstad (har gitt ut noveller før). Også Adelheid Seyfarths debut er verdt å merke seg, slik debutantprisvinneren Mette Karlsvik er det. Av de ”store” navnene var Lars Saabye Christensen ute med en sterk kunstnerroman, mens Jan Kjørstad denne gang utnytter internettportaler og verdensveven i en roman som undres på når informasjon kan bli til kunnskap og være til hjelp i livets avgjørende situasjoner. Ketil Bjørnstad har skrevet en biografisk roman om Ole Bull; Lars Amund Vaage en god roman om musikk og erkjennelse; Roy Jacobsen en vond og vakker roman om vedhogst og krig, lagt til den finske vinterkrigen, mens Edvard Hoems bok av året er en biografisk og selvbiografisk roman, som gjennom varsom fiksjonalisering og varm nærhet til stoffet gjør den til en av forfatterskapets absolutt beste bøker. Blant de ennå forholdsvis unge forfatterne, er Linn Ullmann og Tore Renberg ute med nye bøker, slik Thure Erik Lund, Øivind Hånes og Odd Klippenvåg er det.

Lars Saabye Christensens Modellen er av noen fremholdt som forfatterens kanskje beste roman, men det er vanskelig å se at den har samme dimensjoner som for eksempel *Halvbroren*. Men den har trekk i seg av klassisk tragedie, og benytter Ibsens *Vildanden* som undertekst og tar opp spørsmål om blindhet og det å se når man er blind og ikke se når man er seende; i og for seg kjent fra Sofokles’ *Kong Ødipus*.

Fremstillingsmessig er romanen enkel, men elegant og konsekvent gjennomført. En prolog gir oss en journalists beretning om at hun intervjuet kunstmaleren Peter Wihl som fylte femti og åpnet en ny, stor utstilling, men hun har ikke kunnet trykke intervjuet pga. det forferdelige som hendte etterpå. I Epilogen gjentas så noe av prologens materiale, men føres videre – til ”den forferdelige ulykken” som vi ikke vet mer om enn at Peter blir drept av en bil – i et forsøk på å redde datteren Kaia som løper over veien for å møte ham. Verken vi eller Peter vet om Kaia blir reddet. Resten av romanen – mellom rammens innledning og avrundning – handler om Peter Wihl og kampen for å fornye seg som maler og bli klar til utstillingen som skal falle sammen med 50-årsdagen. Men den handler enda mer om det at Wihl er i ferd med å bli blind.

Til slutt blir det klart at Peter ikke kan gis oppreisning og redde sin sjel annet enn gjennom det totale offer – han betaler for det han har tatt (øynene

til et barn) ved å ofre sitt eget liv i forsøk på å redde et barn – sin egen datter. Om han lykkes betyr kanskje ikke så mye, for Peters liv har vært slik at han nå for første gang trer ut av blindhetens og selvopptatthetens forbannelse, og ”reddes” ved å ”ofres”.

Mot slutten av *Jan Kjærstads* roman, *Kongen av Europa*, stilles et spørsmål som teksten i og for seg hele tiden arbeider med: ”Hva skal vi gjøre med alt vi vet? Bygge en skrøpelig farkost. Fantasere det sammen til en redningsflåte. Så enkelt. Så umulig. Så livsnødvendig.” Av luft, vind, ingenting har romanens hovedperson, Alf I. Veber, bygget opp en stor internettportal, og så brent alle broer bak seg da han så hva den i andres hender etter hvert utviklet seg til å bli. Han har bestemt seg for å begynne på nytt, etter mange seire og nederlag, for de mønstre han alltid har sett og de nettverk han har brukt for å koble kunnskap, har vist seg å være til liten nytte i livets avgjørende valg. Det vi vet, må på et eller annet vis kobles sammen slik at det hjelper oss i de avgjørende valg, der fornøft og rasjonalitet alene ikke holder.

Vi følger Alf I. Veber som uteligger i London, før han får lånt en leilighet i en kirke og livnærer seg som gatemusikant på Londons T-banestasjoner. Nåtidshandlingen er viktig både i lys av hva Veber søker å oppnå og hva slags bakgrunn og tidligere liv han har, men den utgjør en mindre del av romanens mange kapitler. De er for øvrig fordelt på fem seksjoner som i noen grad samler seg om trekk ved Alf I. Veber som får spesiell oppmerksomhet i hver del: *Savnet*, *Mønstret*, *Hukommelsen*, *Motet* og *Målet*. Med full kontroll over sine virkemidler og med elegante narrative grep skifter Kjærstad mellom ulike tidsplan i Vebers liv innenfor en seksjon eller et kapittel.

Barndommens sted står sentralt i denne boken, til tross for at det meste av Vebers liv foregår andre steder, og det antyder vel i det minste en mistanke om at barndom og det noen har kalt ”begynnelsens mysterium” skal kunne gi forklaringer det senere livet ikke tilbyr.

Mottakelsen av Kjærstads roman var svært sprikende. Noen oppfatter ham som altfor ”flink,” og at han konstruerer en roman som derfor blir kald, kløktig og kjølig. Men romanen handler i stor grad også om kjærlighetens skjørhet, om tap og savn, om sorg og sorgbearbeidelse, og den handler om kampen for å bevare en vag drøm om noe annet og bedre.

Bortsett fra en kriminalroman eller to var *Anne B. Ragdes Eremittkrepsene* den store bestselgeren i norsk bokhøst i 2005. Det kan ha betydning at romanen fører videre historien om familien Neshov på slektsgården på Byneset som ble påbegynt med et visst hell i forrige års roman, *Berlinerpoplene*. Men ingen av disse bøkene er i nærheten av kvaliteten i Ragdes beste roman, *Arsenikktårnet*.

Eremittkrepsene begynner med Torunn på vei tilbake til Oslo etter bestemorens begravelse. Hun er datter til Tor, bonden på Neshov; den eneste av

de tre brødrene som har barn. Vi følger henne, så følger vi livet på gården, så følger vi Margido i hans rolle som begravellesagent, og deretter Endre i sitt homsesamliv i København med 'Krumme'. Det som burde og skulle ha vært en sammenhengende historie bygget opp rundt konflikten både når det gjelder arv og farskap og overgrep og skjult seksuell legning, blir små enkelthistorier i det som sterkt nærmer seg underholdningsromanens domene.

Odd Klippenvåg avsluttet sin trilogi om komponister med *Prins Carlo* – om fyrsten og komponisten Don Carlo Gesualdo fra italiensk renessanse. Her er fine partier som handler om fremføring av musikk og det å høre musikk og ta til seg de musikalske inntrykkene; bl.a. fra prinsens mange og finurlig komponerte madrigaler. Likevel er *Prins Carlo* kanskje mer enn noe annet et tidsbilde og et portrett av en fyrste som brytes ned under pliktens krav, sin egen forståelse av forholdet mellom smerte og nytelse, og minnene om det forferdelige han måtte gjøre da hans første hustru, Donna Maria, gjorde ham til hanrei.

Prinsens liv inneholder lite kjærlighet, men mye begjær, erotikk, tukt og avstraffelse. Prinsen er fascinert av makten som tilligger jegeren og krigeren. Bare i forholdet til kammertjeneren Bardotti øyner vi lysere trekk hos Carlo, mens tjeneren gir til kjenne en forståelse som prinsen kunne lært mye av – også som komponist.

I skjønnlitterær klasse til Brageprisen ble det nominert tre romaner: *Marita Fossums Forestill deg*, *Tore Renbergs Kompani Orheim* og *Linn Ullmanns Et velsignet barn*. De er alle velskrevne og godt gjennomførte romaner, selv om mange nok mente at det lett kunne finnes andre og bedre kandidater. Prisen gikk overraskende til Marita Fossums vesle roman som først og sist imponerer med stilistisk presisjon og fin balanse mellom det morsomme og lett tragiske. Renbergs *Kompani Orheim* er utvilsomt forfatterens beste bok så langt, der selve grepet med å se foreldrene som et "kompani" i militær forstand, som sammen skal stå mot alt og alle og skaffe seg det de drømmer om, inkludert sønnen Jarle som alt fortelles via selv om boken er holdt i tredje person. Romanen begynner med meldingen om den alkoholisererte farens død, og slutter etter at store deler av Jarles oppvekstår er beskrevet, med en gripende skildring av begravelsen. Det som betyr noe til slutt, er at faren tross alt og alle er *far*. Linn Ullmanns *Et velsignet barn* handler også i stor grad om far, men i lange partier om en fraværende far, en berømt lege som bor på sin øy og ikke har kontakt med sine tre døtre fra forskjellige ekteskap. Nå står de på tur til å besøke ham, men romanen stanser før besøket – og beskriver i stedet barndommens somre på øya før uskylden forsvinner og mangt skremmende og farlig kommer til syne under overflaten. Kanskje ikke Ullmanns beste roman, men utvilsomt en intens og engasjerende beretning hvor barndommens betydning for det senere liv får en ny vinkling.

Stig Holmås har med *Trommeslageren fra Tourigo* skrevet en internasjonal

roman for så vidt som det meste av handlingen foregår utenfor Norges grenser, selv om hovedperson og jegforteller er norsk. Julian Myhr befinner seg på Sao Tomé, under ekvators sol, og fortellingen hans er en beretning i ettertid om omskiftende hendelser i Portugal. Fortelleren har to romaner bak seg, begge med innslag om antikviteter. Han søker seg til Portugal for å skrive, og får satt i stand en gammel 2CV som skal ta ham ned dit. På veien plukker han opp junkien Lillian. Hun og Julian blir elskere, bosetter seg i et gammelt hus, og har det fint. Men de kommer i kontakt med norske og internasjonale utfrikete personer fra hippiegenerasjonen, og her er det Tommy – som kjører Porsche og synes å eie alt omkring seg – som blir viktigst. Både skrivingen og kjærligheten lider nederlag under sydens sol: Lillian er snart på kjøret igjen og Julian blir sveket av sin nye kvinne. I raseri stikker han av. Siste kvelden sitter han ved det blået Tommy alltid har brennende, og drar sin vei, til Spania, så til Alger, og videre sørover.

Øivind Hånes' Pirolene i Benidorm er en tilsynelatende enkel og tynn roman, men den er konsekvent gjennomført og handler om de måter vi ordner våre liv på, i forhold til konvensjoner og plikter og ikke våre egne behov. I denne romanen ligger konflikten mellom det å være tvunget til å eksistere innenfor det jerngrep nødvendighet og forpliktelser og vane har over hovedpersonen Gordon, engelsk atomingeniør og fuglefotograf, og et annen måte å leve på som gir et rikere og mer meningsfylt liv. Motsetningen er tegnet tydelig som en konflikt mellom jernets tyngde og luftens letthet. Gordons liv er som støpt i jern; den fuglen han beundrer mest av alle og finner i skogområder utenfor Benidorm, pirolen, har derimot luften og himmelen som tumleplass.

Romanen begynner med en beretning om da Gordon var elleve år og besøkte klassekameraten Tony ute på landet. Han er villig til å gjøre mye for å ha Tony som venn, og med luftgevær skyter han en stær, selv om han prøver å bomme. Tretti år senere kjemper han med å få kulen ut av kroppen, for mangt annet i barndom og oppvekst har bidratt til å støpe Gordons liv i jern.

På romanens nåtidsplan er Tony i Benidorm, i leiligheten han har arvet etter sine døde foreldre, og går på leting etter den vakreste fuglen han vet om – pirolen. Første gang han så den, var det en kunstig fugl – på hatten til en dame som besøkte skolen. Siden har han lest om og lett etter fuglen, som han får sett utenfor Benidorm. Men fuglen transformeres enda en gang – nå til kvinnen Tatjana fra Kaliningrad som søker tilflukt fra sine overgripere i leiligheten hos Gordon, og som han hjelper slik at hun blir borte. Men Tony har i mellomtiden nådd en ny innsikt: Han skal beholde leiligheten, og ha den som utgangspunkt for et nytt liv, mindre underlagt jernets lov.

Edvard Hoems Mors og fars historie er en biografisk roman, der forfatteren etter en rekke bøker som på ulike nivåer bruker selvbiografisk materiale, griper tak i en verkebyll og et vanskelig traume som han nok har gjort klokt i

å vente med å ta opp. Det er fars historie først, og dernest mors historie vi får følge, mens vi bare så vidt får ta del i deres felles historie de første årene etter at de overtar gården etter Edwards besteforeldre. Fars historie handler i stor grad om reisene og møtene for indremisjonen, særlig i Gudbrandsdalen, og til sammen får vi innblikk i en glemt del av norsk kulturhistorie.

Fortelleren vet ikke alt, han har notatbøker med datoer og vet hvilke tekster faren snakket over, men han må mane fram faren av og til og tenke seg at slik og slik var det. Enda mer tildiktning behøves når det gjelder mor, særlig oppveksten og hva som hendte med den tyske soldaten hun ble sammen med og fikk barn med. I denne blandingen av fiksjon og fakta gjør Hoem en strålende prestasjon: Han får oss med på å tro at det som skjedde kan hende de beste, og nettopp hendte en av de beste – mor hans. Han gir tilforlatelige grunner til at hun kunne "falle så dypt"; ikke minst pga. mangelen på fremtidshåp, samme hvor skoleflink og dyktig i arbeid hun var. De stengte veiene, de ikke-eksisterende mulighetene for å komme seg ut av fattigstua og slitet gjennom utdanning, er overbevisende skildret.

Mors og fars historie er en gripende fortelling, og Edvard Hoem har utvilsomt skrevet en av de beste bøkene i norsk litteratur i 2005 – boken ble da også nominert til Nordisk Råds litteraturpris; for øvrig sammen med Hånes' *Pirolene i Benidorm*.

Nevner vi så at *Erlend Loe* fulgte opp fjorårets bok, *Doppler*, med å la hovedpersonen dra ut på ville og ustyrlige veier i *Volvo Lastvagnar* i en lite vellykket bok, eller at *Olaug Nilssen* med *Få meg på, for faen* neppe bekrefter det usedvanlige talentet noen mener hun har vist både i romaner og essays, og at *Thure Erik Lund* har skrevet en av de mest "urene" og ujevne – og likevel beste – bøkene i høst med avslutningsberetningen om "Elvestengfolket", *Uranophilia*, har vi berørt et flertall av de beste og viktigste romanene i 2005. Men vi må ta med *Erlend Kiøsteruds Det første arbeidet*, en av de beste bøkene i et langt forfatterskap, og *Ole Robert Sundes* omfangsrike og utfordrende *Jeg er som en åpen bok*. Det nytter selvsagt ikke å yte alle rettferdighet, men vi skal kort nevne noen spennende debutanter som vi nok kommer til å høre mer fra i de nærmeste årene.

Det er kanskje lettere å skrive sin første roman om man har gitt ut andre bøker før. To av årets romandebutanter har en slik bakgrunn: *Johan Harstad* med den omfangsrike romanen med den kompliserte tittelen, *Buzz Aldrin, hvor ble det av deg i alt mylderet?*, og *Hilde Hagerup* med den vakre og halvtmagiske romanen *Lysthuset*. Harstad har tidligere publisert noveller; Hagerup flere ungdomsromaner. Selv om det ikke er slik at alle forfattere strever mot romanen og ser på den som den beste av alle genrer, er det ikke tvil om at vi her har to forfattere som har gjort store fremskritt når de nå har gitt seg romanen i vold.

Helt nye på bokmarkedet i Norge var debutantene *Adelheid Seyfarth* som imponerte de fleste anmelderne med en stor roman, *Fars hus*, om en ungjente med afrikanske røtter som vokser opp i en avsidesliggende bygd i Solør. Fin debut gjør også *Anne Gjeitanger* med en kort og presis roman, *Incontro*, mens *Johan Grips* debutroman, *Den korte veien hjem*, nok viser at forfatteren er bedre som lyriker enn prosaist. I slekt med tradisjonen og skrivemåten fra Kjartan Fløgstad gjorde *Lars Ove Seljestad* en bemerkelsesverdig debut i 2005 med romanen *Blind* som beskriver en klassereise ut fra industristedet og arbeiderklassen til studier og forskning – og totalt nederlag. Ujevn, med glitrende partier, er dette en av årets mest spennende første bøker. Andre debutanter det kan bli spennende å følge er *Edmund Austigard* med den merkelige (og kritikerroste) *Krinsereglane*, og *Mette Karlsvik* som med den tynne og fragmentariske romanen *Vindauga i matsalen vender mot fjorden* fikk Vesaas' debutantpris for 2005.

Noveller

Når romanen er det så mange foretrekker, går det ut over fiksjonsprosaens kortform – novellen. Av og til kunne det tenkes at flere romaner heller burde vært skrevet som noveller, fordi de verken tematisk eller formelt ser ut til å behøve plassen og tiden romanen gir rom for. I 2005 er det uhyre få novellesamlinger som det er verdt å merke seg, men det finnes tre-fire gode og varierte samlinger: *Levi Henriksens Bare myke pakker under treet*; *Jon Øystein Flinks Banjoland*, *Rolf Engers 1949 e.Kr.* og *Christer Mjåsets Verdens eldste mann er død*. Flinks samling består av fem noveller som er svært ulike, og der kriminalnovellen "Bjønn" kanskje skiller seg ut som mest vellykket. Men også "Helt alminnelige nordmenn" viser en dyktig novellist.

Levi Henriksen utgav to novellesamlinger før gjennombruddet med romanen *Snø vil falle over snø som er falt* i 2004. Årets novellesamling er godt gjennomført, og novellene er så vidt ulike selv om den grunnleggende holdning til jula er felles, at det blir en variert leseopplevelse. Levi Henriksen har funnet sin stil og sitt språk, han tvholder på miljøet rundt Kongsvinger som sitt landskap, og han befolker sine tekster med menn og kvinner som befinner seg ved samfunnets og menneskelivets grenser. Det er flere avvikere enn normale personer i disse novellene som har jul, julestemning og julefeiring som gjennomgangstema.

Christer Mjåsets andre novellesamling har undertittelen "Fortellinger fra et sykehus". Den ville ha tjent på å ha variert miljø og tema mer enn denne begrensningen tillater, og i forhold til debutboken *En dans der veien slutter* (2003) er dette en mer entydig og ensidig novellesamling. Den har tittel etter en av de mest elegant turnerte fortellingene i samlingen, "Verdens eldste mann er død," men denne står sammen med fjorten andre jevnt over lange noveller

som gjør samlingen vel omstendelig. Novellene er alle fra sykehus- og lege-miljø, og i samtlige handler det naturlig om spørsmål som gjelder liv eller død. Det handler om at man alltid er lege, og tar det ansvar som følger med yrket – ofte til fortregning for hjemlig trivsel og ekteskapeleg lykke.

Lyrikk

Det ser ut til at det kom ut færre diktsamlinger i 2005 enn hva som har vært vanlig i tidligere år, men mangfoldet og variasjonen er likevel stor. Her finnes prosadikt og lange narrative sekvenser i poetisk språk, her finnes minimalistiske samlinger hvor de fleste diktene er på tre eller fire linjer. Noen trekker sterkt på det selvbiografiske; navn, alder og venner i poesien verden innskrives i diktene. Dette kjennetegner både den dyktige og godt etablerte Nils-Øivind Haagensen og debutanten *Ruth Lillegraven* – sistnevnte er utvilsomt årets debutant hva lyrikken angår med samlingen *Store stygge dikt*. Nynorsklyrikken i et tradisjonelt modernistisk formspråk er representert med en rekke gode samlinger: *Hanne Agas Eit rom å falle i*, *Ann Kavlis Flytt*, *Marit Kaldhols Den einaste kjolen*, *Helge Torvunds Opp i dagen*, *Kjartan Hatløys Riket er vårt, damti damti* og – ikke minst – veteranen og professoren i skapende skriving, *Eldrid Lunden*, som med samlingen *Flokken og skuggen* har skrevet en diktsamling som er helt på høyde med det beste hun har gjort gjennom et langt liv i ordenes tjeneste. Jeg nevner det med nynorsk poesi spesielt, fordi det er en langt høyere andel nynorsk lyrikk enn det er innenfor de andre genrene, uvisst av hvilken grunn. Men 2005 har selvfølgelig også gode dikt på bokmål – i samlingene til for eksempel *Steinar Opstad (Samle øksene inn for kvelden)*, *Erling Kittelsen (Mottakeren)*, *Thor Sørheim (Jordprofil)* eller i *Vindtorns praktfullt utstyrte bok, Skriften bak speilet*.

Selv om det ikke er plass til å gå inn på de enkelte samlingene, må det også nevnes for året 2005 at flere lyrikere fikk utgitt dikt i samling eller utvalg: *Inger Elisabeth Hansen (5 x Hansen)*; *Tone Hødnebo (Et lykkelig øyeblikk)*; utvalgt og med etterord av Janike Kampevold Larsen); *Knut Ødegård (Kringesjå)*; utvalgt og med forord av Thorvald Steen). *Stein Mehren* ga ut en samling med tidlige dikt, illustrert med nye bilder, og *Lars Saabye Christensen* ga oss en samling med *Nils Yttris* etterlatte dikt, *Jeg har sett stjerner som sluttet å slukne*, til stor glede for mange diktelskere.

Drama i bokform

Det kom så vidt mange skuespilltekster ut som bøker i 2005 at det er verdt å gjøre oppmerksom på fenomenet. *Jon Fosse* var selvsagt ute med nye skuespill; denne gangen to i samme bok, *Dei døde hundane* og *Sa ka la*. *Arne Lygre*, Brageprisvinner for sin novellesamling i 2004, ga ut boken *To skuespill: Skygge av en gutt – Mann uten hensikt*, mens *Cecilie Løveid* publiserte

Visning og Marit Tusvik *Angerhøy* (urpremiere på Det norske Teatret 6.oktober 2005). *Pål Sletaunes* filmmanuskript, *Naboer*, kom også ut i bokutgave.

Litterære essays

Det kommer mange essayistiske bøker, mange artikkelsamlinger, mange tekstantologier ut i Norge hvert eneste år. Men det kommer relativt få bøker som fortjener genrebenevnelsen ”litterære essays”. I 2005 forholder dette seg noe annerledes. Ikke bare har *Sven Kærup Bjørneboe* skrevet noe som synes å være en avskjed med øyeboerne og øylivet på Storøy som han har skildret så fabelaktig i tidligere fiktive essays. *Gjensyn og klage* er like mye en bok om å bli eldre, og idyllen må vike for en barskere virkelighet. *Jan Jakob Tønseths Dikteren på terskelen* og *Eva Jenssens Djupt inne i sommaren* er i hovedsak bøker med essays om litteratur og forfatterskap, med en personlig vinkling som ikke alltid er like overbevisende, selv om de skriver godt. *Tove Nilsens Skrivekunst* handler i utpreget grad om hennes egen vei til litteraturen og om en rekke forfattere som har vært viktige for henne. I *Frokost med fremmede* med undertittelen ”En bok om tilhørighet” tar *Karin Sveen* opp dette emnet i tilknytning til et opphold i California, og blandingen av tanker og fortelling skaper en spesiell tekst som er vel verdt å lese.

Krim og spenning

2005 var et godt år for norsk krim- og spenningslitteratur, bl.a. fordi flere av de beste forfatterne skrev bøker opp mot sitt aller beste. Det gjelder *Jo Nesbøs Frelseren*, en ny krim med Harry Hole i hovedrollen, men denne gang med langt mer kontroll både over eget liv og etterforskning. Intrigen er flott bygd opp, og farten og drivet i en svært omfangsrik bok, er det ingen ting å si på. *Unni Lindell* har også skrevet en krimroman med sin seriefigur, Cato Isaksen, og *Orkestergraven* er kanskje hennes beste kriminalroman så langt – i alle fall om man fastholder at etterforskning og oppklaring skal være hovedsak, ikke hovedpersonenes privatliv. Miljø, mennesker og intrige er profesjonelt behandlet, og det er en såpass finurlig vri på spørsmålet om hvem som er morderen at leseren har sjansen til å oppklare saken før Isaksen, men lett kan begå samme slutningsfeil som den erfarne etterforskeren gjør. Profesjonell er også *Kjell Ola Dahls Den fjerde raneren* hvor Dahls seriefigurer, Frølich og Gunnarstranda, får en vanskelig sak der overflatens mange ran og drap bare dekker over noe som er planlagt og utført på så fiffig måte at Frølich som er direkte involvert gjennom en kjærlighetshistorie, først altfor sent forstår hva han er blitt utsatt for. Mystifikasjonene får en ekstra vri eller to, men vi henger med i en kriminalroman av meget høy klasse.

Andre gode kriminalromaner dette året er *Jan Mehlums Din eneste venn*, forfatterens mest ambisiøse prosjekt så langt, selv om det kan blir for mye

av det meste i denne boken; *Jørn Lier Horsts Felicia forsvant* og – med noen minus for en svak og utydelig etterforsker, *Knut Faldbakkens Grensen*. Glitrende gjort, men nesten parodisk i forhold til den hardkokte genren og helt i Raymond Chandlers ånd, er *Frode Gryttens Flytande bjørn*.

Ved siden av de egentlige kriminalromaner har vi i Norge fått frem noen profesjonelle underholdningsforfattere som skriver thrillere. *Tom Egelands Ulvenatten* er et godt eksempel på en slik bok, effektivt fortalt, god spenningsoppbygging, men helt ut en villet og konstruert intrige. *Stein Morten Lier* har med *Mafiya* også skrevet en heseblesende og rask thriller, med gode spenningsinnslag. Mesteren blant thrillerforfatterne er likevel *Tom Kristensen* som i årets bok, *Profitøren*, utnytter kunnskap om Nortraship, krigsseilerne og rederne som profiterte på dem i en bok som på mesterlig vis ligger et sted mellom thrilleren og den egentlige kriminalroman.

Barne- og ungdomslitteratur

Det gis ut utrolig mange bøker for barn og unge i løpet av et år i Norge, og selv om mange er oversatt og mange er gamle klassikere og en hel del er kunnskapsbøker av mange slag – svært mange om naturens mange undre, er det også mange nyskrevne bøker for barn og unge på alle alderstrinn. Det å få unge til å lese mer er en prioritert oppgave, også fra høyeste politisk hold, og forfatterne av barne- og ungdomsbøker gjør sitt til å friste unge lesere. For de aller yngste handler det om ”Les for meg”-bøker, og ofte om gjennomillustrerte bøker der teksten er mindre viktig. Deretter finnes det bøker som er tilpasset de ulike alderstrinn, og mange synes å skrive direkte for mer begrensede lesergrupper også innenfor et alderstrinn. Her finnes bøker for barn som er særlig interessant i alt som ruller på hjul, eller det som kryper og løper i skogen, og her finnes flere serier med detektivbøker for unge lesere. For ungdomsgruppen finnes bøker som tar opp det de kan forventes å møte i egen hverdag, men også bøker som går langt utenfor det nære og kjente og legger handlingen til konfliktområder utenfor Norge. En slik bok er *Arne Svingens Svart elfenben* (Brageprisen for beste barne- og ungdomsbok). Her følger fortelleren vennan Sam til Elfenbenskysten, for å finne Sams mor. Samtidig som vi får innblikk i et annerledes samfunn og en farlig verden, følger vi et vennskap som utvikler seg mellom de to som er ute på en avgjørende reise.

En rekke ”voksenforfattere” skriver år om annet bøker for barn eller ungdom. I 2005 var således forfattere som Knut Faldbakken, Pål G. Olsen, Anne B. Ragde og mange flere ute med slike bøker. Men det er også en rekke gode forfattere som har valgt litteratur for barn og unge som sin genre. Mange av dem er svært dyktige, som *Torun Lian* som med *Adam den tredje i fjerde* skriver om mobbing og om Adam som overfor en uforstående eller uinteressert voksenverden selv må stå frem og ta opp kampen. Overbevisende og gripende

skildrer også *Torvald Sund* i *Siste ytre* en ungdom som faller utenfor, pga. sosial nød. Arvild er et kjempetalent på skøyter, men har ikke råd til å betale treningsavgift. Han risikerer å bli stående på sidelinjen, ende blant de utstøtte og elendige på de skyggesider samfunnet vårt fremdeles har. Men gjennom idretten og samholdet der, gis han en sjanse.

Blant den rike floraen av norske barne- og ungdomsbøker i 2005 skal til slutt bare nevnes den poetiske og vakkert illustrerte boken *Tikk takk, sier tiden*, om hvordan en jente tar tiden tilbake, laget av *Gro Dahle* og *Svein Nyhus*, og debutanten *Maria Parr* som med *Vaffelhjarte* oppnådde å bli nominert til Brageprisen.

Den litterære institusjonen

Etter at en rekke bestemmelser i den gamle bransjeavtalen som regulerte omsetningen av bøker i Norge er blitt endret, kan det synes som salget av norsk skjønnlitteratur i bokhandlene har gått opp. Dette har delvis skjedd på bekostningen av bokklubbene som tidligere hadde enerett til å selge bøker med rabatt, men som nå må selge med samme maksimumsrabatt som bokhandlerne – 15%. Spørsmålet er nå om det økte salget fra bokhandel – som forfatterne tjener mer på enn om store deler av salget skjedde via bokklubbene – gjelder en liten gruppe bestselgende bøker, eller om det kommer relativt ukjente forfattere og smale bøker til gode. Før vi får statistikk som gir bedre informasjon om endringene, er det grunn til å frykte at det nettopp er færre titler som eksponeres overalt, og som sørger for det større salget hos bokhandlerne. I så fall kan vi være inne på en farlig utvikling, der bestselgere, som riktignok kan være god og verdifull litteratur, blir mer og mer dominerende.

Ut over det som har skjedd med bransjeavtalen synes betingelsene for skjønnlitteraturen i Norge å være nokså uendret. Innkjøpsordningene for voksenlitteratur og barnelitteratur består, og i tillegg er sakprosa kommet med. Ulike stipendordninger er også viktig for å gi forfattere bedre arbeidsbetingelser, selv om disse ordningene også i 2005 har vært gjenstand for en ganske skarp debatt mellom forfattere med forskjellige syn på hvem som fortjener støtte og hvor lang tid slik støtte skal kunne gis. Det arbeides godt og aktivt med å selge og markedsføre norsk litteratur i utlandet. Flere kjente forfattere har skaffet seg egne agenter som formidler bøkene deres utenlands, men dette står ikke i konflikt med det arbeidet som for eksempel NORLA utfører. Likevel er noen kritiske til tendensen, og for norske forlag kan det bety at inntekter fra salg av utenlandsrettigheter blir borte. En ordning med nabostøtte gjør at vi får et antall nordiske bøker på norsk, noe som viser seg å være nødvendig selv om mange nordmenn leser danske og svenske bøker i original.

Det ser også ut til at litteraturkritikken har omtrent samme rolle og funksjon som i tidligere år, selv om det stadig hevdes at den ikke holder mål. Når stadig

flere benytter terningkast i sine vurderinger av en bok, tømmes anmeldelsene mer eller mindre for mening, ut over det som kan formuleres enkelt og slagordmessig. Likevel har ”anmelderiet” en viktig funksjon, fordi det bidrar til at litteraturens rom ikke blir mindre og sørger kanskje for oppmerksomhet om en type kulturprodukter som ellers taper på mange fronter i den tabloide medieverdenen.

BIRGIT MUNKHAMMAR
EN SJÄLS MEDDELANDE
BLEV TILL GRUPPARBETE
Bokåret i Sverige 2005

Nyåret 2005 var Sverige drabbat av chock. Tsunamikatastrofen på annandag jul 2004 som vållade oändlig skada i Sydostasien nådde även oss, eftersom så många svenskar semestrade i Thailand över jul. Via TV och pressen kunde vi så småningom begripa skeendets oerhörda omfattning; antalet dödsoffer ökade successivt till nästan en kvarts miljon människor.

”Det råder inget tvivel om att katastrofriskerna växer i takt med befolkningsökningen”, påpekar idéhistorikern *Gunnar Broberg* i *Tsunamin i Lissabon* som kom ut i slutet på året – ett bidrag till den enligt honom hittills blygsamma forskningen om katastrofer. Han erinrade om hur jordbävningen i Lissabon 1755 fick ett mäktigt genomslag i svenskt kulturliv. Han nämner också hur några senare, traumatiska katastrofer som t ex Estonias förlisning, påverkade film, litteratur och konst.

Ur det perspektivet kan en viktig sida av den svenska skönlitteraturen 2005 ses som en oberoende katastrofkommission. *John Ajvide Lindqvists Hanteringen av odöda*, historien om hur de nyss döda återuppstår och vill komma hem igen, beskrevs som en sentida ”gotisk skräckroman”. Men tänker man på bilderna från Thailand av mänskliga kroppar hanterade som vilket avfall som helst, framstår ”Hanteringen av odöda” som otäckt aktuell. Med utnyttjande av fiktiva reportage, promemorial och tidningsledare gör John Ajvide Lindqvist ett rakt och handgripligt för att inte säga modigt försök att beskriva mötet med de älskade och saknade som döda, utan liv. En kortvarigt elektroniskt ”oväder” några augustidagar 2002 följs av sensationella händelser i Sverige. De döda i sjukhusens bårhus och de nyss jordbegravda vaknar till liv igen och gör anspråk på sin vanliga plats bland levande och anhöriga. Det är ett mirakel så till vida att de har fått livsgnistan tillbaka, i övrigt har den dödliga biologin tagit ut sin rätt när de stiger fram vanställda av trafikolyckor, missfärgade och stadda i förruttnelse. En man som fått en älskad hustru tillbaka sedan han ”bett” om det ”stirrade in i hålet i hennes bröstorg, peangerna som dinglade där, julgransdekorationer från helvetet”. En annan som på nytt konfronteras med sin avlidne son ”tänkte inte för ett ögonblick tro att hon kunde få sin pojke tillbaka, tänkte inte föreställa sig att någonstans inne i den lilla mumiens kropp fanns hennes pojke begravd och kämpade för att ta sig ut.” Det här är inte en religiös historia. Det finns ingen återuppståndelse. Det blir också bokens budskap, som man kan fundera länge på.

Flera av 2005 års böcker kom att skymmas av överdriven och missvisande marknadsföring, t ex *Ernst Brunners* bok om Karl XII, *Carolus Rex*, som levererades i en groteskt tillyxad kartong med "tidsenlig" karta. I viss mån drabbade det också *Klas Östergrens* beramade fortsättning på "Gentlemen", *Gangsters*, när de båda dök upp inslagna som om de kom från en blomsteraffär. Eller *Torgny Lindgrens Dorés bibel*, vars uppumpade förhandsrykte måste få varje tillägnelse att te sig blek vid jämförelse. Torgny Lindgrens grepp att värna om en gången tids litterära värden via en illitterat analfabets dyrkan av Dorés illustrationer tenderade att bli för långsökt.

Det är andra, mer diskret presenterade böcker som har gjort ett bestående intryck. Till dem hör *Eva Adolfsson Förvandling* och *Jerker Virdborgs Försvinnarna* som från diametralt motsatta håll belyser "miljonprogrammet", projektet att bygga bort bostadsbristen på 60-talet. Eva Adolfssons berättelse om Sundbyberg sådant det växte fram på 60- och 70-talen, och Jerker Virdborg som från dagens horisont ser tillbaka på miljonprogrammet som historiskt fenomen.

Eva Adolfsson beskriver en tillvaro som ensam blivande mor, inte alltför långt från henne själv. Genom att ta fasta på början till Knut Hamsuns "Svält" och förkvinliga den – "Det var på den tiden jag gick omkring i Sundbyberg med min stora mage, gick och gick och inte visste vart det skulle bära." – lyckas hon gestalta sin boks idéinnehåll i frågande form.

Vad skiljer henne från det manliga utom magen? Jagberätterskan har ett ambivalent förhållande till det manliga könet: hon vill i intellektuellt avseende vara likadan, ha samma flykt över tankarna, men hon är samtidigt kritisk mot det manliga sättet att förhålla sig "fristående" i kärleksrelationen. Baksidorna av det manliga handlandet gentemot kvinnorna illustreras av andra kvinnors relationer till män. "Förvandling" är en tankemässigt laddad roman, fylld av förhoppningar på det kommande livet och världen och på det barn som ska födas. Det gäller också staden vars byggnader växer upp omkring henne, där i Sundbyberg. På romanens sista sida samlar hon ihop sina saker och åker in till BB. Författaren låter barnet förbli ofött. Läsaren får själv svara på hur det gick med 60- och 70- talens alla förhoppningar, samhällliga och privata.

Ett sådant svar är det Jerker Virdborg formulerar i "Försvinnarna", en romanhistoria som i tiden sammanfaller med Eva Adolfssons fiktiva barns uppväxttid. Romanen låter sig på ett omedelbart plan läsas som resultatet av ett pågående beställningsarbete om bostadsområden som planerades i början av 70-talet men aldrig byggdes. Samtidigt är det huvudpersonen (han heter Jerker precis som författaren) och hans personliga förflutna som går igen i sökandet efter Henrik Andersson, en av de många som utan förklaringar försvunnit i välfärdssamhällets kulisser. "Försvinnarna" har mycket ungdomligt kludet och ångestfyllt i sitt berättande, men påminner om Eva Adolfssons bok

i det att den utspelas i ett ensamt, tillslutet medvetande.

En annan bok som liksom Eva Adolfssons tar vara på de metaforiska innebörderna av att vänta barn, är *Missed abortion* av Kerstin Norborg, som hade en betydande framgång med romanen "I min faders hus" 2001. De flesta kritikerna var inte riktigt lika entusiastiska för hennes nya novellsamling. De 14 berättelserna kretsar kring ett osynligt kraftcentrum, en negativ pol: frånvaro, fångenskap, en död hustru eller dotter, någon från barndomen man aldrig återsåg. Innehållet kan inte gärna bli lika helgjutet som i en roman, men samlingen framstår för mig som ett kliv framåt. I den upplösta formen ryms mycket fler möjligheter. Den bevarar det öppna ögonblicket, då möjligheten att välja fortfarande finns.

Varelser av glas heter Ulf Erikssons roman, som jag håller för den bästa han skrivit hittills. Han debuterade 1982 med en roman, som hade den snarlika titeln "Varelser av gräs". Den nya boken beskriver en sällsam författarsjuka som har att göra med glas, skörhet och melankoli och finner sin mer utlevande motvikt i situationismen från studentrevoltens dagar, det s k "gatans parlament". I Ulf Erikssons tolkning visar sig nomadismen ha med ömtålighet att göra, oavsett om vandrarlusten för till svampskogen eller städernas trottoarer.

Ulf Erikssons roman har vissa likheter med *Lotta Lotass skymning : gryning* vars genomgående symbolik har med is att göra och där snöblindhet kan drabba den redovisande iakttagaren med inspirerande symptom till följd: "Snöblindheten nödgar dem att gnugga ögonen så hårt att de ser eld och sedan smärta. Och alla färger tillika."

Lotta Lotass "skymning : gryning" berättar om ett tåg av människor som rör sig framåt i ett fruset landskap. Den ställer stora krav på läsarens medskapande, men den låter sig förstå som en av många berättelser om människans utveckling eller kanske ett barns fantasier som slutar med utropet: "Håll i! ropar jag ut i den vita stormen. Blunda hårt och tänk på risgrynsgröt med klickar av nykärnat smör, kanelstänger och socker." Liksom Lotta Lotass avvisar Ulf Eriksson kategoriskt den strikt avbildande realismen och deras verklighetsbeskrivning tenderar att bli ett med sitt språk. Det har inte hindrat Eriksson från att återge handfasta bitar av författarens uppväxthistoria, som – typiskt för författarna som närmar sig medelåldern – tar fasta särskilt på faderns gestalt: "den tjänande och resonliga men aldrig till sitt yttre dekorativa utan tvärtom ofta hemligt utövade och tyst härbärgerade styrka som min pappa och oräkneliga andra män av hans generation förkroppsligade."

Häruti liknar den generationskollegan *Steve Sem-Sandbergs Härifrån till Allmänningen* som är en förortsskildring från höststormens och månlandningens år 1969. Till S:a Venby söder om Stockholm, motsvarande Vendelsö, har ett antal me-delklassfamiljer kommit för att bosätta sig i nyuppförda radhus och inviga pendelleder in till jobben i centrum. Här grundläggs de seder som

råder idag: copywritern, media-teknikern, radiojournalisten och den ”personlige bankmannen” träffas kring bridgebordet och på kollektiva städdagar. Under tiden utforskar barnen omgivningarna, restskogen som rymmer såväl utdöende minkfarmare och morgondagens knarkklangare. Radioamatören – som liknar författarens egen far – sänder ut sina solidariska hälsningar till det av Sovjet ockuperade tjeckiska folket, en signal ut i den rymd som då var framtiden och som är läsarens samtid. Sem-Sandbergs starka medkänsla med de utsatta barnen genomsyrar denna roman och talar mot verklighetsfrånvänd nostalgi.

I och med utgivningen av ”Gangsters” åstadkom *Klas Östergren* en ny romanuppfinnning: en tandemroman, vars nya förare tvingar den bakre, gamla romanen att hänga med i nya svängar; den ganska bussiga ”Gentlemen” framstår i lag med sin nya bundsförvant som en del i en tämligen vass samhällskritisk romanduo; den tjugo år gamla cliff-hangern med Maud och ”Klas” på sängkanten får sin fortsättning, de båda bröderna Morgan genomgår oväntade metamorfoser och 70-talets Hogarth-affär visade sig som en profetia om naziguldsandalen på 90-talet.

Antagligen framstod ”Gangsters” som väl så sofistikerad för de många läsare som tagit ”Gentlemen” till hjärtat som sin generations stora romani-identifikation, å andra sidan lyckades *Klas Östergren* med konststycket – rena trolleriet – att retrospektivt, intill oigenkännlighet, göra om en gammal, sönderläst roman.

Bland lyrikerna fick *Göran Sonnevi* äntligen Nordiska rådets litteraturpris för *Oceanen* efter att ha varit nominerad inte mindre än fem gånger tidigare: 1973 med ”Det oavslutade språket”, 1977 med ”Det omöjliga”, 1980 med ”Språk; Verkttyg; Eld”, 1992 med ”Trädet” och 1999 med ”Klangernas bok”. ”Oceanen” belönades med följande motivering: ”Oceanen är ett ordhav att sänka sig ned i; och omslutas av. Den spänner över ett helt liv och en poetik som ännu är levande, oavslutad och sökande. Med en akut angelägenhet skriver Sonnevi en poesi som befinner sig i ständig dialog med såväl de politiska och sociala skeendena som de personliga frågorna om skuld och ansvar.”

”Oceanen” har drag av summa över det liv som levts av poeten i det slutande 1900-talets Sverige. Den inrymmer bl.a. ett tillbakablickande perspektiv på barndomen och innehåller det meningsutbyte med *Göran Tunström* som bara skenbart hade avstannat vid *Tunströms* död. Den är sin tids motstycke till andra tiders lärodikter. ”Ilande kommer havet” heter det i ”Oceanen” som i sitt havstema tycks ha införlivat *Erik Johan Stagnelius* ”Suckarnas mystär”:

Ser du havet? Ilande det kommer,
vill med blåa längtansfulla armar
under fästets bröllopsfacklor sluta

till sitt bröst den liljekrönta jorden.

För Stagnelius framstår livet "under månen" som en plåga; det sanna livet väntar någon annanstans. Göran Sonnevi är något mer optimistisk, men det är, om man ser sig om i världen, ändå svårt att hylla "demokratin" som det yttersta värdet. Ändå, när han till sist ställer upp ett uppnåbart mål, gör han det med sina minnen av den första gången han röstade:

Den stora handlingen att gå till val, för att fritt välja
sina representanter Det stora verket Minns när jag själv
först valde, i Borstahuset, en byggnad vid havet, eller ett
litet stycke innanför, minns inte riktigt I alla fall en grå
dag, med dimmor från havet Känslan av högtid Att jag passerade
valfunktionärerna, in, som till ett bröllop Makten var
demonisk Också deltagandet i folkets makt; dess inre mysterium

Vi möts som jämlikar Eller inte alls Sedan kan vi tala med varandra

Också *Jesper Svenbro* söker sig bakåt i tiden i *Himlen och andra upptäckter* som blir sjätte delen av den pågående lyriska självbiografi som inleddes med "Hermes kofösaren" 1991. Om förra delen, "Pastorn min far" (2001) beskrev fadersarvet handlar årets bok om Svenbros kvinnliga arv. Hans farmor, mor och mostrar, småskolelärarinnan, storasystemen, hans fru, överhuvudtaget hans kvinnliga inspirationskällor, hans muser, framför allt Sappho, ägnas alla porträtt, små blixtrande påminnelser om det som har varit. "Himlen och andra upptäckter" är nostalgisk på ett mera påfallande sätt, jämfört med författarens tidigare självbiografiska diktsamlingar.

I övrigt märks den som okonventionell kritiker verksamma poeten *Aase Berg*. Hennes *Uppland* är en diktsamling som ser ut som en barnbok. Det är också till mycket stor del ett resultat av diktarens samvaro med ett barn. Det är en lycklig bok, en poetik, eller "poesik", som det här heter, i dur, utan versfötter men väl med fogsvarsar och huvudfotingar.

Åsa Maria Krafts Bevis är något så pass ovanligt som experimentell politisk lyrik: hemligheten under rosenbusken i det forna tvåflodslandet har mindre med de påstådda massförstörelsevapnen att göra än de västerländska pinsamheter i Abu Ghraib-fängelset som den fortsatta amerikanska ockupationen av Irak skulle uppenbara.

De kvinnliga romanförfattarna söker efter förebilder, föregångare i stil med barnmorskan Hillevi Klarin i Kerstin Ekmans ständigt aktuella trilogi "Vargskinnets". Två sådana föregångare har *Carola Hansson* skildrat i årets episka bedrift *Mästarens dröm*: tvillingsystrarna Agnes och Adina, jämnåriga med seklet, beger sig i 20-årsåldern på en livsavgörande resa till Kina som

missionärer. Historien har uppenbarligen verklighetsanknytning med koppling till författarens familj, men i Carola Hanssons version blir det en skönlitterärt utformad, lång och vindlande roman och det dokumentära hamnar i bakgrunden. Romanen skildrar Kina som Agnes och Adina ser det, i förstone ett för dem kolossalt främmande, exotiskt land. Det kan yttra sig som om handlingen och dess gestalter vore sedda genom ett sidentyg; diset som till att börja med ligger över landskapet är ett sätt för Carola Hansson att markera systrarnas frivilliga men på sätt och vis omedvetna utanförskap: ”som om, tänkte Agnes, blotta omnämnandet av en hotande katastrof i ett slag skulle kunna få den tunna hinnan av behagligt dåsig, grönflimrande verklighet att brisera.” De rör sig först i ganska slutna kretsar, missionärernas och de som av olika skäl – inte alltid direkt de som de hade väntat sig – dragits till kristendomen. Som kvinnor är de vid jämförelse med de kinesiska kvinnorna oansenliga, som här ”på en högst improviserad tejudning”: ”Så lustigt, tänkte Agnes också, att vi fem, Rebecka, Inga, Wilma, Adina och jag, är klädda i likadana vita blusar, långa mörka kjolar, kängor och svarta eller vita stråhattar, medan femte fru Tso och hennes tre svägerskor lyser i regnbågens alla färger: en i klarrött siden, en i smaragdgrönt, en i solgult, en i himmelsblått och en i precis samma blekt rosa som de nyutslagna azaleorna.” Allt börjar som en stillsam revolt mot den trånga kvinnorollen hos fadern i Uppsala men övergår till en studie i den nästan omärkliga förändringen och anpassningen till Kina, som förvandlas våldsamt under samma tid.

Till det föräldrasökande temat anknyter *Eva Mattson* med *Den lilla pikéblusen*, som sticker hål på den myt som den kvinnliga berättaren odlat om sin mors ställning som modeskapare i Linköping. Det är där som uppgörelsen äger rum strax efter moderns begravning. Berätterskan jagar minsta spår efter ”Couture Minou” och bakom det glamourösa namnet finner hon till slut den bräckliga Märit Dahlström, som berättarens mor heter. Men berättelsen får ett öppet slut och leder till förnyat intresse för den kvinna som hennes mor verkligen var.

Annorlunda är det med *Anne-Marie Berglunds Brev till mamma*. Det är av allt att döma hennes egna verkliga brev till modern, som här återges i valda delar. Genom den här boken betalar Anne-Marie Berglund av på sin stora skuld till den nyligen avlidna modern, som samlat och kärleksfullt bevarat breven och ville se dem utgivna. Ett inspirerat förord om mamman hör till. Det innerliga förhållandet mellan mor och dotter, med aktivt utelämnande av fadern, pekar på ett skick som kunde vara rådande i arbetarhem tills nyligen.

Personregistret till *Nina Burtons* essä *Den nya kvinnostaden* består av 350 namn på enbart kvinnor och är ändå full av matematiker, kompositörer, astronauter, testpiloter, kirurger, upptäcktsresande, sjörövare, gynekologer, brottslingar, champagnetillverkare, bartendrar, mecenater vid sidan om för-

fattare, filosofer och konstnärer. Nina Burtons encyklopediska inventering av bortglömda, banbrytande kvinnor under två tusen år innebär slutet på den förlägenhet som man ofelbart råkar i då man konfronteras med en uteslutande manlig kanon. Och ändå är ”Den nya kvinnostaden” inte könlös. Historien om makarna Curie kan jämföras med förra årets bok av P O Enquist, ”Blanche och Marie”. I Nina Burtons tappning är det en tragisk kärlekshistoria som innehåller livfulla inslag som t ex när hon apropå Marie Curies fattiga studenttid i Paris beskriver hur hon lade en stol över sig i sängen, ”därför att tyngden liknade värme”.

Den tidigare på kultursidorna sällan uppmärksammade detektiv- eller kriminalromanen firar kritiska triumfer. *Liza Marklunds Den röda vargen* t.ex. vars handling kretsar väl mycket kring det uppjagade tempot – både fysiskt och psykiskt – i Kvällspressens reporter Annika Bengtzons liv. Spänningen gäller framför allt om hon ska lyckas skriva sin säljande story före alla andra. Finalen utspelas till min förvåning i mina barndomskvarter i Luleå, med resterna av ett gammalt gäng maoister som bovar.

I samma journalistiska miljö och lika hemvant bekant framstod till slut även årets nykomling i genren, den avlidne *Stieg Larssons Män som hatar kvinnor*. Mitt i denna mycket spännande deckare genomför privatdetektiven Mikael Blomkvist en högst olaglig husrannsakan hos en misstänkt. På en stringhylla ovanför ett skrivbord gör han följande noga redovisade fynd som blir en osökt inventering av Stieg Larssons (och mina dåtida) inspirationskällor: tidningarna *Se*, *Lektor*, *Bildjournalen*, *Mitt Livs Novell* och *Fantomen*. Vidare ”Mickey Spillane med titlar som *Vänta dig ingen nåd /.../* ett halvduzin *Kitty*, några *Femböcker* av Enid Blyton och en *Tvillingdeckarna* av Sivar Ahlud – *Tunnelbanemysteriet /.../* Tre böcker av Astrid Lindgren: *Alla vi barn i Bullerbyn*, *Kalle Blomkvist och Rasmus* och *Pippi Långstrump*.” I stort sett navigerande mellan fyrarna Maria Lang (dessa hemtrevliga kartor med hus och promenadvägar) och Peter Høeg (Smilla-varning för den kvinnliga hackern Lisbeth Salander) och med ovanstående 50-talsböcker som prickar och kvastar når Larsson långt i de väl utprickade deckarfarvattnen.

Numera avslutas särskilt kriminalromaner med författarens tack till oräkneliga uppgiftslämnare, experter på det ena och andra, språkgranskare och kaffekokare, hustrur och morbröder, likt en lista på medskyldiga; ett skick som spritt sig till de mer reportageliknande romanerna som t ex Ajvide Lindqvists ”Hanteringen av odöda”: ”Håkan Jaensson på Aftonbladet fixade till språket i reportaget från Skogskyrkogården”. Till och med Ulf Eriksson har en not med tack till fru och vänner och med litteraturvetenskapliga hänvisningar. Litteraturen tycks utvecklas från en själs meddelanden till en syskonsjäl i riktning mot ett grupparbete med författaren som företagsledare och lysande representant; böckerna som ensamma rör sig på djupet blir färre och färre.

Jag har försökt peka ut några.

EVA POHL

BLOMSTRENDE ÅND OG LÆNGSEL

Karen Blixens Rungstedlund

I NTs serie om nordiske kunstnerhjem portrætterer Eva Pohl Rungstedlund, hvor Karen Blixen levede som barn og i tiden efter hun kom tilbage fra Afrika. Med sans for samspillet mellem mennesker og interiører skabte hun sit hjem på Rungstedlund 30 kilometer nord for København ved Øresundskysten. Her kunne hun sætte forfattere og litterater stævne og skabe de rette æstetiske rammer om sin livsudfoldelse og inspirationserfaring. Rungstedlund er i dag museum for digteren og danner tillige ramme om Det Litterære Danske Akademis aktiviteter. Eva Pohl er kunst- og litteraturkritiker ved Berlingske Tidende, København.

”Vi må præge livet, mens vi har magt over det, at det ikke skal lukke sig, når vi går ud af det, uden spor”.

– Karen Blixen i *Eneboerne*, 1907

Karen Blixen var optaget af samspillet mellem mennesker – i virkelighedens verden og i sine litterære værker. Som værtinde var hun ikke midtpunkt, men søgte at skabe en atmosfære af åbenhed og imødekommenhed. Man fornemmer i dag denne åbne stemning på Rungstedlund.

I fortællingen ”Vejene omkring Pisa” i *Syv fantastiske fortællinger* tænker grev August von Schimmellmann, at det er vanskeligt at kende sandheden. Som han udtrykker det: ”Måske er det overhovedet ikke muligt at være fuldkommen sandru, når man er helt alene. – Sandheden er vist, ligesom tiden, et begreb, der er blevet til gennem menneskeligt samvær og endnu beror derpå”. Karen Blixens sans for givende samvær anes på Rungstedlund.

Sansen for samspillet spejler sig i indretningen. Mellem møblerne, farverne, blomsterarrangementerne, mellem inde og ude, mellem natur og kultur. Man fornemmer stedets og forfatterens ånd og idealer. Det er lige før, man kan dufte den te, der blev serveret for de unge mandlige digtere og litterater ved deres første møde med den karismatiske forfatter. Det er i mellemrummene, i spillet mellem møbler, lysindfald, reflekser i spejlene, atmosfæren opstår.

Rungstedlund var Karen Blixens barndomshjem. Her skrev hun sine første fortællinger. Det var herfra hun i 1913 rejste til Afrika for at gifte sig med Bror Blixen-Finecke. Og det var Rungstedlund, hun vendte hjem til, da hun i 1931 havde mistet farmen i Afrika.

Med vind i håret og en duft af tangfyldt hav i næseborene træder vi indenfor på Rungstedlund, hvor vi får lejlighed til at se nærmere på Karen Blixens tegninger, akvareller og malerier og dermed danne os en forestilling om hendes mangefacetterede kunstneriske formåen. Karen Blixen ønskede oprindeligt at uddanne sig som kunstner og fik tegneundervisning på Frøknerne Sode og Meldahls Tegneskole i København. Et par fine tegninger efter gipsskulptur udført her kan ses på Karen Blixen Museet. Det var disse tegninger, der gav hende adgang til Kunstakademiets kunstscole for kvinder i 1903. Desuden ses portrætterne fra 1922-23 af Abdullahi, bror til somali-tjeneren Farah og den unge kikuyupige fra Karen Blixens farm i Afrika samt nogle indtagende blomsterpasteller, fundet på loftet under forberedelse til museets åbning i 1991.

Det er fint, at man præsenteres for disse følsomme værker, som en portal til turen gennem stuerne. Og desuden relevant nu, hvor Karen Blixen-forskningen de senere år har peget dels på forfatterens inspiration fra billedkunsten og dels på farvers betydning i hendes tekster. I 2001 fejredes 10-års jubilæet for Karen Blixen Museet med en udstilling af Karen Blixens kunst, bl.a. et udvalg af ikke tidligere viste værker fra hendes hånd.

Før vi går på opdagelse i spisestuen og kaminstuen bevæger vi os til venstre for at kaste et blik i Den grønne stue, som var det rum, Karen Blixen anvendte, når det blev for koldt at arbejde i Ewalds stue i den dårligt isolerede nordfløj. I Den grønne stue, som ofte anvendtes af Karen Blixens gæster, får man indblik i forbindelseslinjerne til Karen Blixens afrikanske farm i Kenya og hermed til hendes store kærlighed, Denys Finch Hatton. Første gang Karen Blixen omtaler ham, kalder hun ham karakteristisk et "ualmindeligt charming menneske".

En del af møblerne og billederne i Den grønne stue var med i Afrika, eksempelvis Denys Finch Hattons yndlingsstol, en bred, malet stol med fletværk og det gamle empire-bogskab. Denys Finch Hatton forærede i 1920erne Karen Blixen den gamle, mekaniske grammofon, som fik stor betydning for hende. Som professor Steen Eiler Rasmussen, der havde et nært forhold til forfatteren og Rungstedlund samt forestod restaureringen i 1960, bemærker det, er Den grønne stue hjertekammeret, indgangen til Karen Blixens forunderlige verden. De to grønne nuancer i stuen korresponderer med farverne i lunden. Stemningen i rummet sættes i perspektiv, når Steen Eiler Rasmussen erindrer, at Karen Blixen før restaureringen havde følgende bemærkning: "Professoren må gerne restaurere (...) Og den grønne stue skulle gerne have den karakter som jeg tænker mig, der må have været over et gammelt hengemt gods hos Tjekov".

Hver stue har sit udtryk. Det slår generelt én, hvor enkelt og elegant møblerne, som oftest er gamle møbler fra slægten, er sammenstillet i stuerne. Smukke spejle spiller en stor rolle i indretningen, i kaminstuen spejler spejle

sig i spejle. Karen Blixen var netop uhyre bevidst om lysets betydning for atmosfæren i stuerne, og hun var opmærksom på lysets refleksion i spejlene, som skaber liv og fornemmelse af rumudvidelse. Denne lethed og raffinerede sammenhæng får vi fornemmelse af, når vi bevæger os ind i spisestuen og opholdsstuen, kaldet kaminstuen.

Man kan ikke lade være med at blive fanget ind af blomsterarrangementerne, der i dag formes i Karen Blixens ånd. Hendes egne blomsterarrangementer er fornemt dokumenteret i Steen Eiler Rasmussens bog *Karen Blixens Rungstedlund*. Her fornemmer man, i hvor høj grad hun var forud for sin tid i stil. Hun rejste sig i såvel sit forfatterskab som i hjemmets indretning og æstetisering op over tidsånden.

Karen Blixen var fuldt ud bevidst om sine blomsterarrangementers udtryk for en særlig kreativitet, farvesans og kompositorisk talent. Når hun havde store blomstropstillinger, kontaktede hun Steen Eiler Rasmussen og bad ham komme og fotografere dem. Sammenstillingen af vilde blomster og dyrkede gav et overraskende frodigt udtryk. Blomsterarrangementerne var sjældent symmetriske, men netop dramatiske på grund af en overvægt af én farve eller ulige lange stilke. Med hvide og sartbrogede tulipaner på verandaens bord mod den lidt afskallede hvidmalede trævæg foregriber hun vor tids smag.

Karen Blixens gæstfrihed var legendarisk, og hun ønskede at give sin selskabelig et åndeligt indhold. Der var oftest tale om intime middage sjældent om store selskaber. I spisestuen ses det antikke Louis Seize-skab, som var en gave fra Gyldendal på forfatterens 75-årsdag i 1960. Bevæger vi os videre til kaminstuen, oplever vi umiddelbart et mere personligt præg. De hvide, broderede gardiner, der ligger hen ad gulvet har et ødselt præg. Gardinernes generøse flyden hen over gulvet ligger muligvis i forlængelse af en tradition, Karen Blixen har set på de store gårde, hun besøgte i sin ungdom. Som Steen Eiler Rasmussen har fremhævet det, er der i kaminstuen lys fra to sider. Det sydvendte vindues sol er dominerende og verandaen tager af for det hårde lys. Karen Blixen understregede det luftige halvllys ved hjælp af gardinerne og med de gyldne pillespejle. Der opstår en nærmest svævende stemning.

Ved den franske kaminskærm med påklæbede, håndkolorerede orientalske figurer, sad Karen Blixen gerne med sine gæster. Det var her, hun indtalte sine radiocausserier i 1950'erne. Skærmen stod ved kaminen på farmen, og når lyset fra kaminen fik billederne til at stå tydeligt frem, fik de en illustrerende effekt, når Karen Blixen fortalte Denys Finch Hatton historier. Et markant og væsentligt møbel i kaminstuen er den messingbeslåede afrikanske rejsekiste fra Zanzibar, som er en gave fra Karen Blixens somali-tjener Farah Aden. Den fungerede i det daglige som brændekasse, men var velegnet og stemningsskabende som basis for de store blomsterarrangementer.

Vi er nu fremme ved Ewalds Stue, som har sin egen historie. Det gav

Karen Blixen inspiration, når hun tænkte på, at Johannes Ewald havde siddet i samme rum på den daværende Rungsted Kro i 1770'erne. Også hendes far Wilhelm Dinesen havde skrevet i dette værelse. Ewalds Stue rummer over den lave bogreol en samling diagonalt ophængte og krydsende afrikanske somali- og massaivåben, som Karen Blixens bror Thomas Dinesen skænkede til Rungstedlund ved husets restaurering i 1960. Mellem vinduerne hænger Karen Blixens oliemaleri fra 1923 af en udstoppet næsehornsflugt. Effektfuld står oven på Wilhelm Dinesens gamle bøsseklub Hartman Beekens portræt-buste af Johannes Ewald i marmorkopi, udført af A.W. Saabye. Det har ikke været muligt ret længe ad gangen at glemme den lange linje tilbage i litteraturen, når Karen Blixen har siddet i dette værelse med det kølige lys fra Sundet. Johannes Ewald skrev bl.a. *Rungstedts lyksaligheder* på den daværende Rungsted Kro, hvor han boede gigtplaget og nedbrudt af drukfældighed.

Karen Blixen var uhyre bevidst om den sammenhæng, hun skabte på Rungstedlund. Vi kender alle angsten for at miste denne hjemmets sammenhæng, udtryk for levet liv, æstetiske valg og en vis portion tilfældighed. Måske er vor fascination af kunstnerhjem, personlig indretning og tradition i dag særlig stærk, fordi vi er præget af frygt for terror og katastrofer. Vi spejler os i kunstnerhjemmenes attraktive helheder og udtryk for personlighed.

Karen Blixen kendte denne angst for at miste. Hendes liv var tab på tab. Farens selvmord, da hun kun var ti år gammel, Denys Finch Hattons dødsulykke og tabet af farmen i Kenya. Steen Eiler Rasmussen fortæller, at Karen Blixen, da brandforsikringen skulle forhøjes, udfærdigede lange maskinskrevne lister over alt indbo på Rungstedlund.

Afgørende for oplevelsen af Rungstedlund er samspillet mellem kultur og natur, inde og ude. Er her ikke umiddelbart den tætte hygge, som man finder på f.eks. Johannes Larsen Museet i Kerteminde eller Anna og Michael Anchers Hus i Skagen, bydes her til gengæld på raffineret indretning og en rig udendørs oplevelse. Øresund på den ene side og lunden, de gamle træer på den anden.

Hjemmet er det sted, hvor vi kan udtrykke vores individualitet, vores ønsker om at skabe nærhed, fordybelse og sammenhæng. Som man oplever Rungstedlund i dag, er der stilhed, plads mellem møblerne. Man aner den længsel, der ligger i den æstetiske helhed. Et udtryk for ønske om heling af tab.

Som fotograf og arkitekt Jens Lindhe, der har stået for de attraktive fotografier til Ebbe Mørks bog *Karen Blixens gæstebud* – også med mere upåagtede motiver som skræppeblade, sammenfoldet linned og spor i sneen, har formuleret det: ”vort syn på tingene ændrer sig konstant. Tiden giver os nye øjne at betragte vore omgivelser med. (...) et godt fotografi er tænkt fra billedets kant og indad (...) hvorimod amatørens fotografi er tænkt fra midten af billedet og udad”. Karen Blixen kunne i sin indretning netop tænke fra billedets kant og

indad.

Rungstedlunds nuværende bygninger stammer fra begyndelsen af 1800-tallet. Vestfløjen er indrettet med museumsbutik, café og udstillingsrum, bl.a. bibliotek med Karen Blixens egne udgivelser og oversættelser til alverdens sprog. Efter ombygningen i 2004 er der indrettet to nye rum, et filmrum og et fuglerum. Museumsdirektør, kunsthistorikeren Marianne Wirenfeldt Asmussen, som er tværfagligt orienteret, har arrangeret flere seværdige udstillinger om Karen Blixen. Udstillinger, der har vist det mangefacetterede i Karen Blixens bestræbelser og indsats, bl.a. udstillingen "Karen Blixens kunst" 2001.

Det Danske Akademi, der blev stiftet i 1960, holder møder på Rungstedlund. Kjeld Abell, Karl Bjarnhof, Thorkild Bjørnvig, Karen Blixen, H.C. Branner, Hans Brix, Chr. Elling, Agnes Henningsen, Tom Kristensen, Jakob Paludan, Paul V. Rubow og Knud Sørensen var de første medlemmer.

Fuglelivet spiller en stor rolle på Rungstedlund. Da Karen Blixen i 1958 på Knud W. Jensens tilskyndelse tog initiativ til at oprette Rungstedlundfonden, blev det besluttet, at haven og skoven blev udlagt som fuglereservat. De mange fuglekasser, man ser, når man bevæger sig rundt i skoven, vidner om den store indsats for de rugende fugle. For nylig har man forsøgt at gøre et indsats for at få Karen Blixens yndlingsfugl nattergalen tilbage som ynglefugl på Rungstedlund ved at plante gråpil ved vådområderne. Forfatterens fugleinteresse kom ikke fra fremmede. Hendes far var stærkt fascineret af fugle, hvilket fremgår af Karen Blixens beskrivelse: "Hans lynsnare lykkelige reaktion ved synet af en sjælden fugl, en glente med kløftet hale, som andre menneskers glæde ved et godt glas vin".

Naturen både her i landet og i Afrika har spillet en væsentlig rolle for Karen Blixen. Man får dette understreget, når man bevæger sig rundt i lunden. Det gør unægtelig indtryk, når man på sin vandring pludselig står overfor Karen Blixens grav ved foden af Ewalds Høj under den store rødbyg.

Tavsheden, det ikke fortalte, blev særligt fremhævet i Bo Haakon Jørgensens disputats *Siden hen – Om Karen Blixen* fra 1999. Der blev desuden lagt vægt på øjeblikket, uregelmæssighed og mysterium. Som Bo Haakon Jørgensen noterer sig det: "Hvordan fortælle livet, tavsheden, den historieløs fryd og smerte? Det er Karen Blixens moderne problem". Han henviser til *Breve fra Afrika*, hvor Karen Blixen skriver til moren Ingeborg Dinesen i 1929:

"Jeg har så tit følt, når jeg har hørt at nogen var død, – i samme øjeblik ophører de at eksistere for én på et enkelt, isoleret punkt af deres tilværelse, men deres liv, deres personlighed bliver en samlet realitet, og de eksisterer lige meget på alle faser deraf, omtrent på samme måde som man, idet man ser en komedie på teateret, er optaget af den enkelte scene og akt som lige i øjeblikket spilles, men med det samme tæppet falder, opfatter og bedømmer stykket som helhed".

Det var helheder og sammenhænge, der lå Karen Blixen på sinde. Man

erindrer hendes fortælling i ”Livets veje” i *Den afrikanske farm*, kapitel IV ”Af en emigrants dagbog”, hvor en mand om natten løber ud for at finde ud af, hvor en voldsom og uforklarlig larm kommer fra. Næste dag ser han, at hans løb har formet sig som en stork. Et overordnet spørgsmål er, hvordan ens livs tegning ser ud.

Karen Blixen mente ikke, at viljen er det eneste, der råder – og slet ikke i kunsten. På Rungstedlund skabte hun en poetisk helhed. Mange forskellige faktorer medvirkede til denne sammenhæng, som vi kan danne os et smukt indtryk af i dag.

Litteratur:

- Asmussen, Marianne Wirefeldt og Lassen, Frans. *Karen Blixen Museet*, Rungstedlund, 2003
- Blixen, Karen. *Den afrikanske farm*. Gyldendal, 1965.
- Henriksen, Liselotte. *Blixikon – Karen Blixen fra A til Å*. Gyldendal, 1999.
- Jor, Finn (red.). *Nordiske kunstnerhjem*. Lindhardt & Ringhof, 1999.
- Jørgensen, Bo Haakon. *Siden hen – Om Karen Blixen*. Syddansk Universitetsforlag, 1999.
- Lassen, Frans (red.). *Karen Blixens Rungstedlund*. En billedbog af Steen Eiler Rasmussen, Gyldendal, 2001.
- Mørk, Ebbe. *Karen Blixens gæstebud*. Politikens Forlag, 2003.

NT - INTERVJUN

JUBILERANDE NIB GÅR IN FÖR ATT BLI EN ÖSTERSJÖBANK

Nordiska investeringsbanken (NIB) ser över sin strategi. NIB, som i våras firade 30-årsjubileum, skall framöver fokusera på verksamhet som förbättrar områdets konkurrenskraft och stärker ekonomierna i Östersjöregionen. Miljöprojekt är ett naturligt fokusområde, framhåller verkställande direktör *Johnny Åkerholm*, som lett NIB sedan våren 2005.

Politicus licentiat och ekonomie magister Åkerholm, 58, har en gedigen erfarenhet inom finanssektorn. Han kom till NIB från en tjänst som generalsekreterare för Europeiska återuppbyggnads- och utvecklingsbanken (EBRD). Före det var han understatssekreterare på finansministeriet i Helsingfors (1995-2003) och avdelningschef, forskare och ekonomist på Finlands Bank (1971-1995). Henrik Wilén, som intervjuat, är chef för Nifin i Helsingfors

Förnyad organisation och strategi

Åkerholm tog över ett välskött finansieringsinstitut – det är han den första att påpeka – och anser att det var lätt att komma igång med arbetet. Samtidigt är det uppenbart att det i takt med att världen, och inte minst bankvärlden, förändrats finns ett behov av utveckling.

Sagt och gjort. Under Åkerholms första år som verkställande direktör har banken inte bara låtit utföra ett stambyte i sin fastighet, utan också inlett en förnyelse av organisation och strategi.

– NIB har en klar roll som ”Östersjöbank”. Genom att koncentrera vårt kunnande till vissa områden kan vi bättre identifiera möjligheter till att aktivt bidra till att uppnå våra målsättningar och samtidigt minska riskerna både för banken och kunderna, säger Åkerholm.

När det gäller den nya situationen lyfter han fram två centrala punkter:

– För det första handlar det om en översyn av bankens strategi. Vad kan NIB bidra med när det gäller att stödja uppnåendet av medlemsländernas målsättningar? Vad kan NIB göra för att stödja konkurrenskraften och miljön? Två uppenbara tyngdpunktsområden är energi och transport, som inte känner nationella gränser och som är i behov av långsiktig finansiering. Dessutom har vi lång erfarenhet av miljöfinansiering och vi skall gå in för att vara aktivare när det gäller att finansiera det miljöteknologiska klustret i medlemsländerna.

– För det andra kan man fråga sig hur vi skall göra allt det vi vill? Det är här omorganiseringen kommer in. Vi måste identifiera affärsmöjligheterna där NIB kan utnyttja sin styrka. Vi måste utveckla verksamheten så att vi kan strukturera affärer och hela paket inom de områden där vi kan ge ett speciellt bidrag. Dessutom genomför vi en separering mellan de två förstnämnda funktionerna och själva riskanalysen. Vi har ett skilt ”team” som utvärderar riskerna. Dessutom har vi skapat en separat planerings- och administrationsfunktion, säger Åkerholm.

1.745 låneavtal för 26 miljarder euro

Energi, logistik, transport och miljöteknologi är viktiga sektorer i NIB:s framtida verksamhet. När det gäller medlemsländernas närområden ska banken främst finansiera projekt i Ryssland och Ukraina. NIB:s långfristiga låneprogram för små och medelstora företag skall också utvecklas.

Under sina första 30 år har NIB ingått 1.745 låneavtal med ett sammanlagt värde av drygt 26 miljarder euro. En överväldigande majoritet av lånen har beviljats till projekt i medlemsländerna. Men NIB är en global aktör med aktivitet i över 40 länder.

Norden konkurrenskraftigt men splittrat område

– De nordiska länderna är globalt sett konkurrenskraftiga, men varför genererar denna konkurrenskraft inte mera investeringar? frågar sig Åkerholm retoriskt. Jo, för att marknaden är för liten och alltför splittrad. Norden är inte tillräckligt attraktiv för globala investorer. Länderna betraktas som individuella områden och därmed som alltför små marknader. Här finns massor att göra och det är just därför vi vill lyfta fram ett större område – Östersjöområdet. Vi skall bidra till att investorer bekantar sig med marknaden kring Östersjön. Regionen behöver investeringar som skapar arbetsplatser och välstånd.

Åkerholm understryker miljöinvesteringarnas betydelse. Det är på det området som NIB:s långsiktiga engagemang kommer till sin rätt.

När man fokuserar på något visst brukar man i allmänhet nedprioritera något annat. Vad är det i NIB:s fall?

– När det gäller den allmänna finansieringen till företagssektorn är vi i framtiden inte lika aktiva som tidigare. Vi kommer visserligen att bevilja lån också inom denna sektor, men bara om det passar in i vår målsättning, säger Åkerholm.

NIB:s kreditvärdighet är av tradition utmärkt. Lockar det till större risktagning?

– Det är svårt att utveckla bankens verksamhet utan att ta något större risker eftersom det är svårt att hitta något som är riskfritt och som den privata finansieringssektorn inte kunde klara av. Det är möjligt att vi i viss utsträckning

ökar risktagningen, men å andra sidan har vi utvecklat styrningsmekanismer som gör det möjligt att hantera riskerna. All planering utgår ifrån att vi skall hålla den höga ratingen.

Åtta medlemsländer med var sin röst

Organisations- och strategiarbetet har pågått parallellt med implementeringen av de tre baltiska staterna som medlemsländer. Sedan början av 2005 har NIB åtta medlemsländer som alla har en röst i styrelsen. En intressant poäng är att de tre skandinaviska länderna Danmark, Norge och Sverige bidrar med strax under 80 procent av kapitalet, medan Finland, Island, Estland, Lettland och Litauen bidrar med drygt 20 procent. Finns här en potentiell intressekonflikt?

– Nej. Styrkan med en förhållandevis liten och homogen organisation som NIB är att problem som kan tänkas uppstå kan skötas på ett flexibelt sätt där det är viktigt att ingen blir överkörd, hävdar Åkerholm, som påpekar att de baltiska staternas medlemskap i banken har genomförts enligt planerna.

– De ger ett mervärde i form av egna idéer, önskemål och krav.

Av NIB:s över 150 anställda kommer de flesta naturligt nog från Finland. Men Åkerholm framhåller att om man ser till antalet personer som sysslar direkt med affärsverksamheten så är den finländska dominansen inte alls lika stor.

Hård konkurrens om personal

– Jag ser gärna att fler icke-finländare söker sig till NIB, men vi skall komma ihåg att det råder hård konkurrens i branschen. Vi rekryterar främst från den privata sektorn och tävlar i samma klass som affärsbankerna, som genomgående kan erbjuda bättre ekonomiska villkor med bland annat givmilda bonus-system.

Genom sina centrala poster har Åkerholm suttit i ett flertal utskott, kommittéer och styrelser på EU-nivå som gett honom god överblick. Och ränderna från tiden på finansministeriet går aldrig ur, allt skall tåla en granskning med rödpennan i hand.

Åkerholm är född och uppvuxen i Österbotten. Studierna i nationalekonomi både vid Helsingfors universitet och Svenska handelshögskolan ledde till dubbel examen. Militärgraden - kapten i reserven - vittnar om intresse för ledarskap. Det går inte att ta miste på att NIB har en chef som leder sina trupper framifrån, samtidigt som han villigt delegerar ansvar genom leden.

Henrik Wilén

FÖR EGEN RÄKNING

Velferd og likestilling i de nordiske land

Rannveig Guðmundsdóttir var Nordiska rådets president under 2005. Ordinarie medlem i den isländska rådsdelegationen blev hon 1997. Dessförinnan var artikelförfattaren socialminister 1994-95. Alltingsmedlem för socialdemokraterna – idag (samfylking) – har hon varit sedan 1989.

Det nordiska välfärdssystemet och jämställdheten i Norden utgör huvudteman i Rannveig Guðmundsdóttirs artikel.

På Nordens dag under verdensutstillingen i Japan – EXPO 2005 - ble det arrangert to seminarer i den flotte paviljongen til de fem nordiske landene. Temaet for det ene seminaret var nyskaping, for det andre likestilling. I hodene på oss, som hadde reist over halve kloden for å delta på Nordens dag, fantes det ingen tvil om hvilket av de to seminarene som ville samle de fleste deltakerne. Vi forbandt nemlig Japans image med teknikk og vitenskap, og forventet at i hjemlandet til selskaper som Sony og Canon måtte vel lokalbefolkningen være svært interessert i å diskutere nyskaping med personer som kom fra Nokia og Ericssons land! Det skulle imidlertid vise seg at det var dette stereotype bildet av Japan som trakk det korteste strået. For da det kom til stykket, var det seminaret om likestillingsspørsmål som fikk størst oppmerksomhet og samlet de fleste tilhørerne.

Til tross for å ha vært deltaker i nordisk samarbeid i lang tid, blant annet som representant i Nordisk Råd i en årrekke, fikk jeg i 2005 på mange måter et nytt syn på samarbeidet mellom landene i nord. Dette året var jeg nemlig president i Nordisk Råd. Jeg tror jeg må regnes for å være nordist av den gamle skole i den forstand at for meg har nordisk samarbeid i like stor grad vært spørsmål om følelser som politikk. For 40 år siden flyttet jeg sammen med min unge familie til Norge der min mann og jeg skulle begynne å studere. Det var noe storartet ved å kunne flytte til en frendenasjon og ha alle de samme rettigheter når det gjaldt arbeid, utdanning og sosiale tjenester som lokalbefolkningen. I dag er dette ikke noe merkverdig og for de fleste en selvsagt ting og rettighet. Dette var nå likevel opphavet til min interesse for nordisk samarbeid. Etter årene i Norge og besøk til andre nordiske land har jeg

følt meg mer som hjemme enn i utlandet under opphold i de andre nordiske landene, og har alltid siden vært overbevist om at nordisk fellesskap på de fleste områder er uhyre viktig.

En av plikttoppgavene til presidenten i Nordisk Råd er å være rådets ansikt utad, og å være rådets representant overfor andre internasjonale organisasjoner og institusjoner. I denne delen av arbeidet var det interessant å legge merke til hva det var ved de nordiske karakteristika som vakte mest oppmerksomhet i andre land. Det det helst ble spurt om – og til stadighet, og som så ut til å volde mest hodebry – var det nordiske velferdssystemet og likestillingsspørsmålene som folk strømmet til for å høre på forelesninger om både i Japan og mange andre steder. For mine samtalepartnere på verdensutstillingen og ved mange andre anledninger, er situasjonen når det gjelder likestilling i de nordiske land og det nordiske velferdssystemet, noe som både blir sett på med beundring, men samtidig også som noe paradoksalt, og dermed en kilde til utallige spørsmål.

Når det gjelder det paradoksale i det nordiske velferdssystemet, så har en rekke dommedagsprofeter stått frem gjennom årenes løp og spådd systemets undergang. Kritikken har gått på forskjellige deler av velferdssystemet, og de fleste kjenner sikkert til debatten om at i kjølvannet av en synkende fødselsrate og en økning i antall eldre blant befolkningen, vil det nordiske velferdssystemet gå til grunne. Befolkningsøkningen vil føre til at det blir stadig færre arbeidende hender som skal holde samfunnet gående, et samfunn som til slutt vil gå til grunne på grunn av de kostnadene som følger av det å gi en stadig større gruppe pensjonister de tjenester som våre sosial-, helse- og trygdesystemer yter. Selv om dette problemet ikke er like stort i alle de nordiske land, har man hatt store debatter alle steder om hvordan det bør takles. Landene har i ulik grad prøvd å forbedre sine velferdssystemer for å kunne være i bedre stand til å møte denne utfordringen, for eksempel gjennom å øke den generelle arbeidsdeltakelsen, og gjennom å inspirere folk til å gå senere av med pensjon. I tillegg er tjenestene blitt revidert. Dette arbeidet vil fortsette, og selv om en del av disse endringene nok vil bli vanskelige, så dreier det seg i større grad om en justering og en tilpasning av systemet enn en endring av karakter. Og det ser ut til å være bred politisk enighet om dette både til høyre og venstre.

En annen form for kritikk og mer dogmatisk går på systemets økonomiske logikk. Argumentasjonen går ut på at land med så dyre velferdssystemer og dermed så høy skattebyrde som de nordiske, på ingen måte kan klare seg i den internasjonalt økende konkurransen. I en tid med fri økonomisk bevegelighet og global konkurranse er de pressede og skattpinte selskapene nødt til å tape i konkurransen med dem som befinner seg i bedre skattemiljø, sovne inn eller i beste fall flytte fra landet. Og ekspertene hevder at land med så stort fellesforbruk og høye skatter som de nordiske, er dømt til tilbakegang på det harde

markedet. Det paradoksale i dette er imidlertid at på tvers av denne enkle økonomiske teorien, er de nordiske land i fremste rekke i det internasjonale samfunnet. Det er realiteter som enkelt og greitt sier sitt – og som hvert år bekrefte gjennom en rekke internasjonale målinger av landenes levevilkår, kjøpekraft, konkurranseevne og utdanningsnivå. De nordiske landene plasserer seg støtt og stadig på topp 10-listene. Dette resultatet kan forklares på forskjellig vis, men det har blitt nevnt at det faktisk at folk lever med og kjenner til et minimums sikkerhetsnett, gjør den personlige risiko litt mindre når folk får forretningsideer og bestemmer seg for å opprette bedrifter. Det skulle da aldri være slik at dette sikkerhetsnettet fostrer en skapende ånd og er en kilde til nyskaping?

Et annet paradoks som ofte blir tatt opp i den internasjonale debatten, er likestillingsspørsmål og kvinnes stilling i de nordiske land. Og det at man i så stor grad makter å forene familieliv og deltakelse i arbeidslivet. I de tilfeller hvor nordiske kvinner blir sammenlignet med f. eks. sine japanske medsøstrer, viser det seg at betraktelig flere nordiske kvinner er på arbeidsmarkedet, og at de også samtidig får flere barn. Vi trenger imidlertid ikke å dra helt til Japan for å få denne sammenligningen; det er nok å se på våre medsøstrer like sør for grensen til Tyskland og sørover i Europa. For nordiske kvinner gjelder rett og slett følgende påstand: Deres arbeidsdeltakelse er den høyeste i verden, og samtidig har de flere barn enn det som er vanlig de fleste andre steder i de vestlige land. Dette er det mange som har problemer med å skjønne, for ifølge tradisjonell tankegang er fødselsrate og kvinners arbeidsdeltakelse å betrakte som to motsatte poler.

Det de japanske tilhørerne på likestillingsseminaret under EXPO 2005 spurte mest om, var hvordan i all verden det hadde lyktes for de nordiske land å oppnå denne sammenflettingen av familieliv og yrkeskarriere som tallene vitner om. Dette er så i virkeligheten det temaet som de fleste spør om når likestillingsspørsmål i Norden blir brakt på bane. Selvfølgelig er forklaringen å finne i et komplisert samspill mellom mange faktorer, og noen av dem subjektive og ikke særlig håndgripelige. Hvordan er det for eksempel mulig å måle viktigheten av nordiske kvinnesakskvinnens kamp og den mentalitetsendring som denne kampen har ført til i de siste tiårene? Andre faktorer er mer håndgripelige og dreier seg om det nordiske velferdssystemet og den solide støtteordning det er for familien, med fødselspermisjon for begge kjønn, tilbud om daghjemsplasser til en rimelig pris, fritidstilbud til barn etter skoletid, utdannelsestøtte og familiestøtteordninger av diverse slag. Dette er løsninger som vi kan tilby, og som kan være med å forebygge den befolkningsreduksjon som er en følge av lav fødselsrate i de landene der kvinnene må velge mellom deltakelse i arbeidslivet eller yrkeskarriere og barnefødsel.

”Glöggt er gestsaugað” sier et islandsk ordtak. Det betyr at gjestene ser

bedre enn husets egne folk. Det er derfor nyttig å måtte forklare ting for utenlandske gjester; ting som vi selv regner som selvsagte. Det nordiske velferdssystemet og den sosiale rettferdighet og likestilling som vi har i vår del av verden, er et godt eksempel på det. Og det minner oss om at vår sosiale struktur så langt fra er selvgitt. Det er ingen ny sannhet at utvikling og reformering av det nordiske velferdssystemet vil være en av de største utfordringene for de nordiske lands regjeringer i de kommende år. Det var imidlertid nyttig for den som skriver dette, å bli minnet om de sterkeste sidene ved dette systemet det året hun var president i Nordisk Råd.

Rannveig Guðmundsdóttir

Översättning till norska: *Per Landrø*

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

DEN NORDISKA MODELLEN SEDD MED NEDERLÄNDSKA ÖGON

År 1937, när socialdemokrater och bondeförbundare regerade Sverige i koalition, gav amerikanen Marquis Childs ut boken "Sweden: The middle way". Bokens budskap var att det fanns en väg mellan kapitalism och planekonomi, en väg som gav både ekonomisk utveckling och social rättvisa, och att Sverige visade denna väg. Childs bok kunde ha handlat om något av de andra nordiska länderna – som styrdes av liknande koalitioner med likartad politisk riktning.

Den internationellt erkände danske samhällsvetaren Gøsta Esping-Andersen har genom ett stort antal böcker, exempelvis "The Three Worlds of Welfare Capitalism", i större utsträckning än kanske någon annan gjort begreppet "den nordiska modellen" välkänt. Den generella välfärdspolitiken i Norden skiljer sig på ett distinkt sätt från den kontinentala korporativa välfärdsstaten och från den anglo-saxiska selektiva välfärdsmodellen.

I slutet av 1900-talet ansåg många att den nordiska modellen var i kris. Alla de nordiska länderna genomlevde perioder med stora påfrestningar i den sociala tryggheten, sviktande ekonomisk utveckling och ökande arbetslöshet. "Den nordiska modellen" ifrågasattes, inte bara bland icke-nordbor, utan också av många i Norden.

I början av 1990-talet hävdade åtskilliga att "den nordiska modellen" måste överges till förmån för framgångsrikare politiska linjedragningar. Tilltron till mera nyliberala lösningar, i Reagans och Thatchers kölvatten, nådde en klimax. Ett land som Sverige halkade efter i välfärdsstatistiken vilket inte bara uppmärksammades i internationella medier utan också ledde till inhemsk opposition med udden riktad mot "modellen".

Under 1990-talets första hälft talades det bland annat om "det nederländska miraklet". Av bland annat det skälet finns det anledning att uppmärksamma att Nederländernas finansdepartement i år publicerat rapporten "The lessons from the Nordics". Holländarna är inte de enda som i mitten av 2000-talets första årtionde riktar ögonen mot Norden och frågar sig vad de kan lära av oss. Det finns exempel på detta i också de stora EU-staterna Tyskland, Frankrike, Storbritannien och Italien. Att tilltron till "den nordiska modellen" stärkts märks också i den inhemska politiken. "Den nordiska modellen" ifrågasätts nu knappast av något politiskt parti i valkampanjerna till skillnad från vad som var fallet under 1990-talets första hälft.

Det är symptomatiskt att populistiska partier som Dansk Folkeparti och, numera även, det norska Fremskrittspartiet snarare framställer sig som de nationella varianterna av den nordiska modellens bevarare än som dess vedergörare.

Det nederländska finansdepartementets studie anger som sitt syfte att besvara följande frågor: Vilka val av policy har hjälpt Finland, Sverige och Danmark att nå hög tillväxt, en hög sysselsättningsgrad och stark konkurrenskraft samtidigt som man har hög skattenivå? Vilka bakgrundsfaktorer finns för den gynnsamma makro-ekonomiska utvecklingen i Norden? (Den aktuella studien berör bara tre av fem nordiska stater. Om också Norge och Island inkluderats skulle motiven för att ställa frågorna som holländarna formulerat kvarstått och förstärkts.)

När analysen görs spelar tidsperspektivet en stor roll. Den relativa framgången för de nordiska staterna gäller främst 2000-talet under den iakttagna 35-årsperioden. De tre nordiska länder som granskas i rapporten hade alla kriser i sina ekonomier under 1900-talets senare del, först i Danmark, sedan i Finland och sist i Sverige. Under det 1990-tal som i alla de nordiska staterna innebar stora upplevda problem ägde det "holländska miraklet" rum.

När nu den holländska regeringen gett ut rapporten "The lessons from the Nordics" förklaras en del av framgångarna under 2000-talet helt enkelt med att nordiska stater hämtat igen det som förlorades under 1990-talet. Men analysen stannar inte vid detta konstaterande. För Danmarks del är det framför allt arbetsmarknadspolitiken som uppmärksammas. Termen "flexicurity" har vunnit erkännande världen över, som ett kännetecken för dansk arbetsmarknad och som något eftersträvt i många andra länder. Kännetecknande för "flexicurity" är "easy to hire, easy to fire", det vill säga stor flexibilitet på arbetsmarknaden kombinerad med stor trygghet genom relativt höga ersättningar till arbetslösa. Denna politik har lett till en relativt låg arbetslöshet i Danmark. Jämfört med exempelvis Sverige har danska löntagare sämre anställningstrygghet men bättre sysselsättningstrygghet. Man förlorar lättare jobbet, men de arbetslösa finner oftare och snabbare nytt arbete sedan de blivit arbetslösa.

I Finlands fall uppmärksammas istället främst samarbetet mellan forskningsvärlden och näringslivet samt innovationspolitiken. Ett land som Nederländerna har här uttryckligen sett Finland som ett föredöme. Finlands utbildningsväsende, vars framgång visas bland annat genom topprankning i de så kallade PISA-undersökningarna, beskrivs också som en betydande framgångsfaktor.

När det gäller Sverige är det framför allt finanspolitiken som uppmärksammas. Det som imponerar är inte minst att Sverige så snabbt gått från stora budgetunderskott, cirka 12 procent av BNP för drygt 10 år sedan!, till överskott i de statliga finanserna.

Det innebär att Sverige liksom Danmark med bibehållet grepp om statsfinanserna, till skillnad från många andra stater i Europa, kan möta krav som en växande andel äldre i befolkningen orsakar utan att kostnader vältras över på

framtidens skattebetalare. Om Norge funnits med i undersökningen kunde det ha visats att starka statsfinanser präglar dessa skandinaviska länder. Finland ligger nära denna nivå.

I alla de nordiska länderna är sysselsättningsgraden hög. Holländarna uppmärksammar att det i första hand beror på kvinnornas högre förvärvsfrekvens. För en nordisk läsare är det tankeväckande hur utom-nordiska betraktare kan lägga stor vikt vid exempelvis fria skolmåltider och utbyggd barnomsorg i en analys som främst syftar till att förklara den relativt sett höga ekonomiska tillväxten i Norden i ett europeiskt perspektiv.

Den uppmärksamhet holländarna ger barnomsorgen i Norden som framgångsfaktor har flera andra utomnordiska exempel. Svenska TV-tittare minns bilderna när Japans premiärminister besökte ett dagis på Söder i Stockholm och framhöll denna omsorgsform som ett eftersträvansvärt exempel. Och när regeringen Merkel i Tyskland reformerar familjepolitiken framhålls också Norden som föredömet, i det fallet främst föräldraförsäkring.

Även i södra Europa, inte minst i Italien, där de demografiska problemen genom låga födelsetal och snabbt åldrande befolkning framför allt regionalt är en mycket, mycket stor utmaning ser man norrut i sökandet efter ekonomiskt bärkraftiga framtidslösningar.

I snart sagt varje internationell undersökning, det gäller alltså inte bara den ovannämnda holländska studien, placeras de nordiska staterna bland de bästa. Ofta tas dessa positioner som så givna att om något nordiskt land hamnar utanför tio-i-topp så leder det till självkritiska, inhemska diskussioner i en värld med cirka 200 stater. Det är bra. Utan sådana självkritiska diskussioner skulle nordbor lätt invaggas i en anda av självtillräcklighet och till och med hybris. Slavarna på triumfvagnen som återkommande berättar att också vi nordbor är dödliga, behövs sannerligen.

Världen befinner sig i en mycket snabb omvandling. Vilka stater som framstår som eftersträvansvärda modeller växlar. För några årtionden sedan var det på global nivå Japan, och de sydostasiatiska ”tigrarna”, som fick stor uppmärksamhet. Nu, i det som ofta beskrivs som globaliseringens tidevarv, är det Kina och Indien som befinner sig i fokus. Japans ekonomi har länge befunnit sig i ekonomisk stagnation. Det Tyskland som före Finlands och Sveriges EU-inträde beskrevs som lokomotivet i europeisk ekonomi har sedan mitten av 1990-talet istället varit en broms.

Mot denna bakgrund är de nordiska ekonomiernas starka position anmärkningsvärd. Framgångarna hittills under 2000-talet utgör dock ingen garanti inför framtiden. När kvarvarande nyliberaler och analytiker som mera ensidigt granskar ekonomisk tillväxt ger exempel på förebilder är det i allmänhet andra än nordiska stater som kommer ifråga. Det gäller naturligtvis USA som ännu är ohotat som främsta lokomotiv för världsekonomin och i Europa gäller det

ofta ”the Celtic tiger” (Irland) och ”the Baltic tiger” (Estland).

I detta sammanhang finns det anledning att påminna om att den omvandling av ekonomierna utanför Norden i Östersjöregionen som inträffat de senaste 15 åren, det vill säga efter järnridåns fall, har gett och ger ett kraftfullt bidrag till den ekonomiska utvecklingen. Vid läsning av exempelvis den holländska rapport som refererats i denna artikel kan man bibringas uppfattningen att det nordiska samarbetet i sig själv inte bidragit till att de enskilda nordiska länderna nått framsteg. Men det är enligt min mening en felaktig slutsats.

Det nordiska samarbetet och utbytet erbjuder arenor där företrädare för verksamheter i nordiska länder ständigt kan jämföra sina prestationer med dem som utförs i grannländerna. Och skulle de låta bli att göra sådana jämförelser blir de snart uppmärksammade genom att andra gör dem. Det leder till en ständigt pågående läroprocess. Den relativt sett goda ömsesidiga språkförståelsen, de många täta nätverken och gemensam kultur i de nordiska länderna gör att dessa läroprocesser troligen har större styrka i Norden än vad som är fallet på andra håll i världen. Nordiska rådets nuvarande president, Ole Stavad, brukar ofta framhålla detta som en förklaring till nordiska staters konkurrenskraft.

De nordiska läroprocesserna förutsätter både likheter och skillnader mellan de nordiska länderna – likheter för att underlätta förståelsen och skillnader för att utbytet ska leda till att deltagarna i nätverken har något att lära av varandra.

Möjligen är det så att övertygade nordister ofta fäster allt för stor vikt vid likheterna. Skillnaderna mellan de nordiska länderna är minst lika intressanta. För Sverige, för att nu ta mitt hemland som exempel, finns det skäl att mera uppmärksamma den danska ”flexicurityn” och den finländska innovationspolitiken.

Anders Ljunggren

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

EN AVHOPPAD SOCIALDEMOKRAT SER TILLBAKA

Carl Johan Åberg har hunnit med mycket under ett långt liv i det allmännas och socialdemokratins tjänst. Han var en av chefstjänstemännen under den legendariske finansministern Gunnar Sträng, statssekreterare i utrikeshandelsdepartementet, politisk chefredaktör för socialdemokratiska Aftonbladet och under en tid landshövding i Västerås. För femton år sedan lämnade Åberg det socialdemokratiska partiet utan yttre dramatik. Han slutade helt enkelt att betala sin medlemsavgift. Memoarboken *Berättelser från 1900 - talet* är en förhållandevis kritisk granskning av det mäktiga parti och den s - regering som han tjänat i så många olika funktioner.

Memoarboken inleds med en fascinerande familjekrönika. Åberg skildrar hur hans mormor Hilda Hammarlund – som utvandrat till USA – återvänt till Sverige och öppnat en manufakturaffär i Helsingborg. Carl Johan Åbergs far var sjökaptan. Sommarresorna med S/S Hedda av Höganäs till hamnar som Kotka, Calais, Danzig och Immingham har etsat sig fast i minnet på memoarförfattaren. Men så kom kriget hösten 1939. Pappa Åberg steg i land för att först bli sjömanshusombudsman i Luleå och sedan hamnkaptan i Nyköping. Seglatsen på havets vågor var över. Nu stundade ett liv i vetenskapens, statens, politikens och opinionsbildningens värld för sonen Carl Johan.

Carl Johan Åbergs memoarbok hade jag inga särskilt stora förväntningar på. En klok och kunnig socialdemokrat som vill avbörda sig ett och annat från ett långt liv i offentlighetens tjänst, trodde jag att det rörde sig om. Men jag fann en memoarskribent som inte utan ödmjukhet och med vetenskaplig stringens ville ge sin syn på maktens villkor och sin bild av några centrala makthavare som han mött. Åberg skriver i bokens långa förord att han inte tycker att han själv är någon särskilt intressant person. Men han vill ändå försöka ge sin bild av varför Sverige började att sacka efter i ekonomiskt hänseende på 1960 - och 1970-talen. En berömd filmregissör och författare som bor på Gotland hade påpekat för honom att en bok skall ha ett – och bara ett – fokus. Det rådet har Åberg inte lyckats leva upp till. Ändå är hans bok ytterst läsvärd.

Tre tunga socialdemokrater

Tre tunga socialdemokratiska politiker uppehåller sig Carl Johan Åberg mera utförligt vid. Det är förutom Gunnar Sträng, utrikesministern Krister Wickman och statsministern Olof Palme. Särskilt omtalandet av Krister Wickman är av intresse eftersom det inte skrivits så mycket om honom. Den intellektuelle Wickman led av den tvångströja som de partipolitiska lojaliteterna fångat honom i. Efter ett mycket uppmärksammat tal om en ny socialdemokratisk näringspolitik vid den extra partikongressen 1967 framstod Wickman rentav som en utmanare till Olof Palme om partiledarskapet när Tage Erlander skulle sluta. Men partikongressen 1969 ville ha Olof Palme som ny partiledare. Krister Wickman fick nöja sig med att efterträda Torsten Nilsson som utrikesminister 1971. Sejouren i utrikesdepartementet blev emellertid bara tvåårig.

1973 utsågs Wickman till riksbankschef efter den egenmäktige Per Åsbrink. Den uppgiften passade Wickman för som hand i handske. Den borgerliga trepartiregeringen under Thorbjörn Fälldins ledning var inte främmande för att låta socialdemokraten Wickman fortsätta som riksbankschef efter 1976 års dramatiska maktskifte. Det passade emellertid inte Olof Palme som tvingade Wickman att träda tillbaka som

våktare över räntan. Så går det till i maktens korridorer.

Den legendariske finansministern Gunnar Sträng gillade Carl Johan Åberg högt och rent. Sträng hade ekonomen Krister Wickman som statssekreterare fram till den sistnämndes inträde i regeringen 1967. Wickman tänkte lika fort som Sträng, konstaterar Åberg och tillägger att han inte hade någon egen politisk dagordning. Det behövdes inte heller eftersom Sträng gärna påpekade för sina medarbetare att politiken den sköter jag själv om. En intressant kulturpolitisk idé var att inrätta ett statligt filminstitut med åtföljande ekonomiskt stöd till produktionen av svensk film. En viss del av intäkterna från biobiljetterna skulle gå till staten. Visandet av utländsk – framför allt amerikansk film – i Sverige bidrog därmed till nyproduktionen av svensk film. Den förste styrelseordföranden för filminstitutet blev naturligtvis den kulturintresserade Krister Wickman.

På Aftonbladet

Efter den borgerliga valsegern 1976 fick ledande socialdemokrater se sig om efter nya jobb. En del hamnade som Carl Johan Åberg i den s.k. genikorridoren på våning tolv i riksdagshuset vid Sergels Torg. Där satt socialdemokratiska tjänstemän och smidde planer för vad som skulle ske i politiken efter en socialdemokratisk valvinst. 1979 lyckades de tre borgerliga riksdagspartierna ånyo vinna valet även om marginalen då blev ytterst knapp - 175 mandat mot 174 för socialdemokraterna och vänsterpartiet - kommunisterna.

1980 blev Carl Johan Åberg plötsligt erbjuden att efterträda Gunnar Fredriksson som politisk chefredaktör för Aftonbladet. Två starka konkurrenter om chefredaktörsposten hade han nämligen chefredaktören på Östra Småland (s) Lars Engqvist och chefredaktören på Västgöta - Demokraten (s) Stig Hadenius. Styrelsens val föll till slut på Åberg som bara blev kvar i två år i den politiska åsiktsjournalistikens underbara värld.

Aftonbladet var en mycket framgångsrik LO-ägd kvällstidning. Ett problem som tidningen brottades med var den enorma övertaligheten bland personalen. Ledarredaktionen bestod till exempel av hela nio personer som skulle samsas om en sida i tabloidformat sju dagar i veckan. Det innebar att alla som var i tjänst inte kunde få sina texter publicerade i nästa dags tidning. Den genomsnittliga överproduktionen av text uppskattar Åberg till 25 - 30 procent. Problem med alkohol förekom också i betydande omfattning på Aftonbladet. Det hände att medarbetare gick ut på lunch för att sedan återkomma i arbetsförmöget skick. Åberg medger att hans ställning på tidningen – chefredaktörskapet till trots – inte var stark. Han skrev helst om ekonomi och fick många tecken på uppskattning från läsare. Att hans texter på ledarsidan skulle ha påverkat politiker eller ekonomer ställer Åberg så här i efterhand sig klädsamt tvivlande till.

LO-ledningen lade sig till skillnad från Olof Palme aldrig i vad som skrevs på Aftonbladets ledarsida. Den socialdemokratiska oppositionsledaren kunde dock höra av sig i telefonen för att kritisera om där stod något som han betraktade som förgripligt.

Devalveringssvek och vapenexport

Som ekonom förespråkade Carl Johan Åberg en måttlig revalvering med 5-6 procent efter den socialdemokratiska valvinsten hösten 1982. De 16 procent som den svenska kronan skrevs ned med ansåg han utgöra ett svek mot de tankar på en revalvering dvs. uppskrivning av kronan, som socialdemokraterna varit inne på i sitt ekonomisk-politiska krisprogram från 1981. ”Detta svek är enligt min mening fullt i klass med

det Fällidin gjorde når han svängde i kärnkraftsfrågan vid regeringsbildningen 1976", dundrar Åberg i boken.

Olof Palmes interesse og insatser for den svenske vopeneksporten ægnes stort utrymme i memoarboken. Åberg som blivitt statssekretterare i utrikeshandelsdepartementet gör en interessant analys av 1980 - talets svenska debatt om vopeneksportfrågorna. Med den vopeneksportkritiske Mats Hellström som utrikeshandelsminister fanns det de som trodde att den relativt generösa tillståndsgivningen under de borgerliga regeringsåren skulle upphöra. Så blev dock inte fallet. I stället blev det den socialdemokratiska regeringen under ledning av Olof Palme som gav klartecken till Bofors' stora eksport av 410 stycken 155 mm haubitsar till Indien. Enorma belopp betalades ut i mutor utan att det egentligen gått att skapa klarhet i ansvarsfrågan. Även för den indiske premiärministern Rajiv Gandhi blev "Boforsaffären" en svår inrikespolitisk belastning .

Åbergs tes är att Olof Palmes engagemang när det gällde vopeneksporten till Indien hade att göra med dels hans förtroende för Indiens politiska ledning, dels hans tävlingsinstinkt. Hade man givitt sig in i en jättelik vopeneksportaffär så gällde det att ro den i land. Att vopnen sedan riskerade att komma till användning i konflikten med Pakistan var förstås en försvärande omständighet.

Tanke, ord og handling i politiken

Avslutningsvis framför Carl Johan Åberg kloka tankar om sambandet mellom politikk og moral. Socialdemokratins benægenhet att sätta regeringsinnehavet framom politikens faktiske innehåll gillar han inte. Gapet mellom ord og handling i politiken har enligt hans mening vuxitt under 1900-talets andra hälft på en rad områden. Tage Erlander brukade framhålla att tanke, ord og handling måste bilde en enhet. Gör de inte det kommer väljarna att känna sig svikna. En nystart i svensk politikk är vad Carl Johan Åberg avslutningsvis uttrykker förhoppninger om. Men den "verkar inte ligga i korten i dag", suckar han till slut.

Allt utom statsråd blev Carl Johan Åberg under sin tid som socialdemokratisk tjänsteman. Att han inte upptogs i regeringskretsen verkar dock inte gråma honom.

Claes Wiklund

Carl Johan Åberg. *Berättelser från 1900 - talet*. Atlantis, Stockholm 2006.

KLAGESANG, PROVOKASJON ELLER KONSTRUKTIV KRITIKK?

Erling Aadland, professor i allmenn litteraturvitenskap ved Universitetet i Bergen, har nylig gitt ut boken *Farvel til litteraturvitenskapen*. Den er på mange måter en skarp kritikk av omorganiseringen av universitetsutdannelsen i Norge – ikke minst av den såkalte "kvalitetsreformen" som gjør at fag og kurs fragmenteres og lærernes frihet både når det gjelder planlegging og kunnskapsformidling strammes inn. De pedagogiske gevinstene synes å gå på bekostning av virkelig kunnskap og dypere forståelse. Aadland – som har tenkt og spekulert mye over sentrale og hevdvunne begreper i litteraturvitenskapen – går denne gang særlig tett inn på måten vi forståer fortellende diktning på, i et oppgjør med tre grunnbøker i narratologi som er skrevet av sentrale aktører i faget. Men det er ikke hovedsak i denne velskrevne essaysamlingen. Det er i de vel begrunnede, men likevel bortimot profetiske spådommene om

fagets forfall Aadlands bok bør vekke oppsikt og debatt både i Norge og nabolandene der forholdene på mange måter er de samme.

I nesten alt er Aadlands bok preget av en tenkning og begrepsforståelse som hører til i humanvitenskapene i sin alminnelighet og litteratur- og språkvitenskapen spesielt. Det er derfor på to områder boken kan ha noe å si til ikke-eksperter. Det første gjelder kritikken av hva vi er i ferd med å gjøre med våre institusjoner for høyere læring, for at universitetene er i sterkt forfall og at fallet kommer til å fortsette, er Aadland ikke i tvil om. Det andre gjelder de konsekvenser han trekker av at nye og avgjørende innsikter i språk- og tegnteori enten blir oversett eller rent ut glemt og erstattet med andre, enklere og mer "konkrete" måter å forstå litteratur på. Her har boken et videre budskap. Det er nemlig fullt mulig å si at flere av de nye trendene og tilbøyelighetene i litteraturvitenskapen er en flukt fra noe som ble for vanskelig å håndtere, og ofte blir dette en flukt tilbake til enkle og lettforståelige sannheter. Når arbeidet med litterære tekster – som kan bety mange ting, men ikke hva som helst – blir nedgradert til fordel for studier i kontekst i vid forstand, ser Aadland en stor fare. Biografisk interesse er på vei inn igjen; forfatteren blir interessant, også som levende menneske i verden, og ikke bare som den som skrev tekstene (eller, sett i ettertid: som resultatet av tekstene han eller hun skrev). Det store skillet kom med dekonstruksjonskritikken på 1980-tallet, om vi nå ser på den som en egen teori eller innordner den under fellesbetegnelsen "post-strukturalisme".

I første artikkelen i "Farvel til litteraturvitenskapen" kobler Aadland mellom et utsagn av Paul de Man (fra artikkelen "The Resistance to Theory") og dagens lære- og lærdomssituasjon. Her møtes altså de to hovedområdene for tanke og kritikk boken som helhet er opptatt av: utviklingen ved universitetene og en litteraturvitenskap som tar farvel med sine egne mest grunnleggende innsikter. Paul de Man hevder nemlig at undervisningen må være forskningsbasert, men at den nå fremstilles i analogi med ulike former for underholdning eller rådgivning - og det er et uttrykk for at man har gitt opp oppgaven man egentlig er satt til. Aadland mener høyskoler og universiteter er den siste skanse som nå er blitt underkastet det han kaller "et pedagogisk hegemoni." Det får dramatiske konsekvenser:

Så sitter vi her og møter studenter som stadig mer og stadig sterkere er preget av den hegemoniske pedagogikkens grunnsyn: "Det er ikke så nøye hva vi kan, ikke så nøye hva vi lærer – det er ikke engang sikkert at det finnes noe å lære; det viktigste er at læringsprosessen holdes i gang, for det er jo veien, ikke målet, som er eksistensens eventyr, ikke sant?"

Det intellektuelle liv har dårlig betingelser når det er blitt slik, og det er ikke bare dumheten man da kjemper i mot, for bak dumhetens store spillerom finnes en ideologi. Enda verre: Universitetene blir fylt opp av pedagoger og byråkrater og administrativt ansatte som har som hovedmål å få forskerne til å rapportere. Aadland kunne funnet enda bedre og skarpere argumenter mot den byråkratisering og overvåking som i det stille gjennomføres, og som vitenskapsmenn og -kvinner finner seg i – for de blir jo premiert for forskning, særlig hvis de skriver engelsk og har kontakter som gjør at de blir trykt de mest lønnsomme steder. Registrering og rapportering og evaluering skjer kontinuerlig, og det skal noe til for å hevde at forskningstid eller akademisk frihet ikke blir rammet. Aadland er ikke alene om å mene det han gjør, men spissformuleringene får stå for hans regning, slik profetiene om kunnskapssamfunnets undergang må gjøre det.

For den mer litteraturvitenskapelig skolerte kan så den lange diskusjonen om fortellingen og fortelleren i essayet som er kalt "Farvel til narratologien" anbefales. Vi

vet at de mest avanserte teorier om fortellende diktning ble skapt i strukturalismens glansdager, og at systemtenkningen i beste fall bare er et grunnlag og en begynnelse for å forstå det som skjer i en fortellende tekst. Lager man et stort problem av den størrelsen som kalles "fortelleren" (og som holdes atskilt fra "forfatteren") eller begynner å gruble over muligheten for å fortelle om at det skrives (ikke fortelles), må man selvsagt si farvel til narratologien, og utvikle andre beskrivelsesmåter.

Til slutt et eksempel på Aadlands skrivemåte, som er en blanding av en langsomt tenkende og argumenterende tekst, som friskes opp med personlige utbrudd – for eksempel dette i forhold til en ny interesse for biografien og altså menneskene bak tekstene:

Selv har jeg aldri interessert meg for personer, og slett ikke forfatterpersoner. Jeg har truffet flere av dem, og de fleste har ikke gjort noe godt inntrykk. Når skal man lære seg at man finner ikke ut noe om diktningen ved å være opptatt av dikteren? Sannsynligvis aldri, for 'some babies never learn'.

"Farvel til litteraturvitenskapen" er en oppriktig og reflektert essaysamling, der leseren etter alt å dømme tar feil om de mener at forfatteren koketterer eller poserer. Det er nemlig også en ærlig bok.

Hans H. Skei

Erling Aadland. *Farvel til litteraturvitenskapen*. Spartacus Forlag, Oslo, 2006.

MER SUKSESSRIK ENN IVAR AASEN

I 1996 utkom det tre store livsskildringer som en markering av at det var 100 år siden nynorskens grunnlegger Ivar Aasen døde. Året før ble *Knud Knudsens* jubileum stort sett uenset, og først i år utkommer den første bok om hans liv og hans målstrev, som har vært langt mer fremgangsrikt enn Aasens. Når det gjelder den sistnevnte, virker det bent frem utenkelig at nynorsk skal bli "einaste riksmål i Noreg", noe Aasen høyst sannsynlig trodde og håpet kunne gjennomføres. Også Knudsen arbeidet med en målbevisst iherdighet, som kan måle seg med Aasens (denne var for øvrig en meget blek polemiker sammenlignet med Knudsens nidkjærhet i denne genre) for et selvstendig norsk skriftspråk. Men Knudsens utgangspunkt var embetsmennesken og borgerskapets naturlige, "ukunstlede", uttale av dansk, hvor særlig de harde konsonanter i ord som *ud, brug, mad* var ganske utbredt. Han så for seg en mulig fremtidig syntese av sitt og Aasens arbeid (f. eks. tre kjønn og preteritum og partisipp på *a* av verber av typen *kaste*), men der har ikke utviklingen gitt ham rett, for ikke en gang såkalt radikale aviser i Norge tillater i dag et konsekvent trekjønnsystem og slett ikke hoppa og dansa. Men den fremherskende form for bokmål står i ganske stor gjeld til Knudsens iherdige arbeid. Det er min dystre forutsigelse at målreisningen vil fremstå som et mislykket forsøk på å gi oss et selvstendig norsk skriftspråk, mens det moderate bokmål vil bli det norske nasjonalspråk. Og Knud Knudsen kan med atskillig rett betegnes som denne språkforms "far".

Men Knudsen foreslo og arbeidet ikke bare for språklige reformer. Han var også en ufortrøden stridsmann for en svekkelse av latinens dominans i den høyere utdanning. Han er blitt beskyldt for fanatisme, men Johnsen godtgjør i denne overordentlig velskrevne og interessante biografien at det var et solid element av måtehold og besindighet i Knudsens reformatoriske arbeid og innsats. Han ville for eksempel ikke latinen til livs og var neppe så negativ hva den gjaldt som Grundtvig og hans

etterfølgere. Her savner jeg en sammenligning hos Johnsen; Grundtvig er bare så vidt nevnt på s. 102. For øvrig betraktet Georg Brandes Grundtvig som et geni, enda han mislikte ham sterkt. Så høyt har ingen våget å sette Knudsen, mens det er vanlig å bruke ordet om Aasen.

Egil Børre Johnsen er kanskje vår fremste skolehistoriker, og det har gitt denne biografien meget av sin tyngde og balanse. Her er ypperlige portretter av Knudsens kolleger ved Katedralskolen i Kristiania og andre av samtidens akademikere, og bent frem spennende skildringer av alle de konflikter og kamper som er så karakteristiske for Knudsens liv. Hans mulige seksualliv (han var ugift) blir overhodet ikke omtalt, og det er noe av en lettelse å slippe spekulasjoner om dette, som ellers er blitt en biografisk selvfølgelighet, og som ikke minst har vært tilfelle når det gjelder Ivar Aasen.

Spesialister vil ventelig kunne påpeke enkelte svakheter og feil i denne biografien, men jeg hører ikke til dem og har blott notert meg den besynderlighet at en Bjørn Bjørnson (med en bror Peter) blir omtalt i teksten og får tre henvisninger i bokens personregister. Jeg kan ikke skjønne annet enn at det må være Bjørnstjerne, som ble redaktør av *Norsk Folkeblad* i 1866. (At *Den Constitutionelle* på side 123 omtales som "Wergelands blad" er vel bare en "glipp".)

Biografien om Knud Knudsen og beretningen om hans kamp for språkreform, er spennende som en kriminalroman, og kan anbefales alle lesere med interesse for språk så vel som historie.

K.E Steffens

Egil Børre Johnsen, *Unorsk og norsk. Knud Knudsen. En beretning om bokmålets far.*
Bokbyens forlag, Tvedestrand, 2006.

PER OLOF SUNDMANS TERRÄNGBESKRIVNING

Författaren Per Olof Sundman, som gick bort 1992, 70 år gammal, hade då varit medlem av Svenska Akademien sedan 1975. Jag lärde känna honom när han 1949 etablerade sig som hotellägare i Jormlien i det nordligaste Jämtland. Jag har i min biografi "Per Olof Sundman – ett porträtt" från 1970 närmare skildrat hans etablering som hotellägare i Jormlien. Där blev han också kommunalpolitiker med ett starkt engagemang i bygden. 1957 debuterade han som skönlitterär författare med "Jägarna", en samling berättelser från den norrländska glesbygd han verkade i. År 1963 flyttade han tillbaka till födelsebygden, Vaxholm, och den stockholmska miljö i vilken han kom att verka som riksdagsman för centerpartiet åren 1969 – 1980. Han var vice ordförande i riksdagens kulturutskott 1976 – 1980. Per Olof Sundmans aktivaste tid som författare efter debuten varade till 1967 då "Ingenjör Andréés luftfärd" kom ut. Det blev hans mest uppmärksammade och översatta verk. Därefter tog rollen som ledande kulturpolitiker alltmer över.

Väl inne i 1990-talet utlöstes en debatt om Sundmans nazistsympatier under tidiga ungdomsår. Det var journalisten Jonas Fogelqvist som i tidningen *Arbetaren* lyfte fram den unge Sundmans ideologiska förvillelser. Det fortsatte med Per Svenssons bok "Frostviken. Ett reportage om Per Olof Sundman, nazismen och tigandet", som utkom 1997 och som fick en viss uppmärksamhet. Den recenserades av professor Örjan Lindberger i *Nordisk Tidskrift*, (Nr 4/1998) som summerade sina intryck på följande sätt:

”Frostviken var scenen för ett fruktbart samspel mellan författaren Sundman och medmänniskan - kommunal mannen Sundman. Resultatet blev bland annat några riktigt bra böcker”.

Verksamheten som hotellägare och ledande kommunalman gav rika erfarenheter, som avspeglar sig i de första böckerna och de medmänskliga problemen, som i hög grad präglar också hans mest uppmärksammade verk ”Ingenjör Andréés luftfärd”. Lindberger underkände alltså i sin recension Per Svenssons tes att ett hastigt övergående ungdomssvärmeri vid 16-års ålder skulle ha haft någon avgörande roll för hans författarskap.

Debatten om Sundmans författarskap blomade upp några år under 1990-talet. Därför känns det som en befrielse att hans litterära konstnärsskap nu fått en ingående analys. Det är *Johanna Lundström*, som den 2 juni 2006 disputerade på avhandlingen *Terrängbeskrivning. P.O. Sundman, moderniteten och medmänniskan*.

Lundströms strävan, för att inte säga programförklaring, har varit att ”belysa relationen mellan estetik, modernitet och medmänsklighet i Sundmans tidigare prosa.” Det är i stort sett ett jungfruligt område för litteraturforskningen, vilket innebär att det är en pionjärgärning som Johanna Lundström gett sig i kast med och genomfört med betydande framgång.

Ensamhet och skuld är återkommande teman i Sundmans berättarkonst, där skildringen av mänsklig gemenskap ofta kompliceras av just frågan om personernas skuld. Kunskap spelar i dessa sammanhang en nyckelroll. Det finner Lundström i sin analys vara logiskt med tanke på Sundmans egen syn på sitt skrivande. Ett ofta återkommande nyckelord i Sundmans böcker är ”ovetbarhet”, som handlar just om kunskap och dess gränser. Det är ett tema som han återvänder till i sina verk. I ”Undersökningen”, som kom ut 1958 och som i hög grad kan sägas präglas av Sundmans erfarenheter som kommunal förtroendeman, illustreras de växande problemen relaterade till skillnad i kunskapsnivå och just ovetbarhetens konsekvenser för de medmänskliga relationerna.

Lundströms analys påminner också om att Sundman i sitt författarskap visade en stark medvetenhet om språket som ideologi och maktmedel. ”Det blotta utpekandet av den andre representerar ett förhållningssätt som inte över- eller underordnar ; som avstår från att definiera den andre, vilket aldrig är en neutral intresselös handling, för att i stället erkänna och respektera den andre som unik och jämlik.”

Lundström finner att Sundman ofta hemfaller åt en pessimistisk syn på människans existentiella och sociala villkor, som han relaterar till ett större sammanhang. Det är ofta en individualiserad och fragmenterad värld som träder läsaren till mötes. Den modernitetskritik som Lundström funnit i Sundmans verk utmynnar ytterst i frågan om människans värde. Det är frågan om inte detta är kärnan i Sundmans berättarkonst och att här finns det sundmanska författarskapets etiska och politiska kärna.

Det är sammanfattningsvis en fascinerande upptäcktsfärd genom Per Olof Sundmans ofta dubbeltydiga prosa som Johanna Lundström bjuder läsaren på i sin avhandling.

Nils G, Åsling

Johanna Lundström. *Terrängbeskrivning. P.O. Sundman, moderniteten och medmänniskan*. Ellerströms förlag, Riga 2006.

DE DANSKE ØER

De ligger derude og lyser i kimingen, de mange danske øer, der befolker havet omkring landet. Og som gemmer sig derinde i sindet, som pejlemærker for længsler efter at finde frem til noget nyt, i verden og i livet. Danmark er skabt af hundrevis af øer, der hver især danner punkter for de usynlige koordinater, der binder riget sammen. Da isen smeltede sin mægtige kappe for 11.000 år siden dukkede øerne op af havet som små knolde af moræneler, der i takt med årtusinders vækst har fået lagt stadige nyt land til sig, aflejringer, der, som ringe omkring en kerne, vider rummet ud.

Danmark er et ø-rige. Nationen er bundet sammen af øernes sum. Danskerne kan sejle til dem, bygge broer mellem dem og i tanken springe fra ø til ø, indtil hele landet er kredset ind. Øerne er de danske hjertebørn, der skaber en fortrolig verden omkring riget i det lave vand med sunde og bæltet og små krappe bølger i sommerbrisen.

Men øerne er tillige den puls, der åbner Danmark mod verden, og som i århundreder har kastet længslerne ud over kloden. De små øer har født sømænd af hjertet, Ærø og Rømø har dannet base for driftig langfart, og fra de tidligste tider har mennesker sat både i vandet og begivet sig af sted mod det ukendte bag horisontens krumning. Men skaber øer længsler i mennesket, så føder de også længsler. Efter at blive udforsket og indtaget. »Islomani« hedder den særlige længsel, der er knyttet til øerne og lysten til at tage dem ind, som var de en del af en selv. Danmark er med Daniel Defoes berømte roman in mente en stor robinsonade, hvor stadige fornyelser af civilisationen har fundet sted på de små og store heller i havets blå.

Forfatteren og litteraten *Niels Houkjær* har med værket *De danske øer* skrevet en bog, der imødekommer islomanien og kortlægger dens historie over det ganske land. I et lille Cessna-fly har han sammen med fotografen *Leif Tuxen* overfløjet det danske ø-rige og valgt ud, hvad han siden skulle besøge af små lokaliteter med bil, båd og såmænd også bare ben. Adskillige øer i Danmark kan man gå ud til i vaders med provianten på nakken. Af de omkring 400 danske øer har Niels Houkjær valgt 50 ud fra Hirsholmene i Nord over Mandø i Vest til Ertholmene i Øst og Enehøje i Syd. Indenfjords og udenhavs og riget rundt.

Niels Houkjærs blik er den almendannende kulturhistorikers, der så at sige skaber et dybdesnit i øernes moræneler, så de historiske lag bliver synlige for blik og tanke. Naturen beskrives med forstemandens fornemmelse for træer og vækster, ornitologens for fuglenes flugt, teologens for kirkernes sammenhængskraft, litteratens for digternes besyngelse af stedernes mening og kunsthistorikerens for malernes evne til at forlene øerne med koloristisk klangfylde og motivisk dybde.

I den genre er Niels Houkjær ikke alene, men vedkender sig den magnifikke arv i dansk kulturhistorie fra Achton Friis og Johannes Larsens "De danskes Øer" fra 1920'erne og Erik Aalbæk Jensens magnum opus "Livet på øerne" fra 1980'erne. Men Niels Houkjærs blik er hverken nationalt eller sentimentalt. Han forholder sig for det meste til det faktisk foreliggende, landet som det ligger, selv om han godt kan svinge krabasken over erhvervsmanden Christian Kjærs feudale tilbøjeligheder på Venø, Ærø's tarvelige golfturnering og Orø's sommerhus-slum.

Men mest af alt er det begejstringen, der driver værket og sansen for en ny tids muligheder, hvor IT-revolutionen betyder, at mennesket kan kobles på verden, uanset om man så sidder på en ø i Kattegat eller i Horsens Fjord.

Bedst er Niels Houkjær, når han er selvoplevet. Når han stavrer rundt i forårsskovens ramsløg på den ubeboede Æbelø nord for Fyn og ser de sære mufloner,

korsikanske bjergfår, mellem de vindblæste bøgetræer, eller når han står midt i en koloni af stormmåger på Vejlø, der ligger så lavt i Nakskov Fjord, at dens grænse mod havet næppe anes.

Fint er det tillige, når han lader danske digtere tage læserne ved hånden, som når Ib fra Henning Mortensens roman "Havsider sommer" bryder igennem til lyset på Fanø, eller Leif Hjernø i romanen "Fugleøen" lader en samspilsramt familie finde ind til sig selv og hinanden på Hjarnø.

Digterne er jo med hele vejen op igennem ø-rigets historie, fra Martin A. Hansen og Thorkild Bjørnvig på Samsø over Knud Sørensen på Fur og Vagn Lundbye på Anholt til varylen og polarforskeren Peter Freuchen, der plantede kartofler med sit træben på Enehøje og rejste et vartegn af hvalkæber på øens højeste punkt. Nok var Enehøje ikke arktis, men dog en slags udkant, hvor tilværelseskampen blev kæmpet med glimt i øjet og grin i skægget.

Malerne sætter også kolorit på beskrivelsen, Julius Exner på Fanø, Edvard Weie og Karl Isakson på Ertholmene, Theodor Philipsen og alle hans køer på Saltholm, men mærkelig nok ikke L.A. Ring, der ellers har givet Enø med de gule brinker en helt særlig plads i kunsthistorien. Niels Houkjær er på Enø, ja endda helt ude på overdrevet, men Ring er ikke hans rejsekammerat.

Houkjær rejser ellers med de lokale i fortid og nutid, er på øerne sammen med dem, der faktisk bebor stederne, dyrker jorden, fisker i havet eller på anden vis skaber mening og livsfylde og gør øerne hver især og alle sammen til centrum i verden. For det er pointen med hans bog, at øerne, deres lidenhed til trods, deres marginale eksistens geografisk og økonomisk, er betydende. Vitalt betydende. En geografisk og mental ressource, der kan tages ind af alle, der vil og har lyst.

Sine steder – de er heldigvis få – synes Niels Houkjær ikke selv at have haft lysten, islomanien, som på Bjørnø, som jeg vil æde min gamle klinkbyggede jolle på, han ikke har besøgt. Her overlader han i alt fald alt for velvilligt ordet til Achton Friis og dermed til historien frem for den nutidige impression, der får skildringen til at leve. Tilslut citerer Niels Houkjær historikeren John R. Gillis – der har skrevet en bog om Christoffer Columbus – for at rejsen ud til øerne ikke primært finder sted for at skabe nye videnskabelige resultater. Opdagelsesrejserne – de store over Atlanten som de små gennem Limfjorden – bliver gennemført som en art filosofisk forsøg på at gennemtrænge verdens slør til en ny erkendelse og tillige som en bekræftelse på, at det velkendte og gudgivne findes på den anden side, derude, hvor man så også føler sig hjemme. Som på de danske øer.

Allerede i 1980'erne slog Niels Houkjær, nybagt undervisningsassistent ved Københavns Universitet, et kursus op om »Ø-romaner i dansk litteratur«. Det har han båret med sig lige siden. Godt at det nu er kommet ud på anden måde, modnet og formet. Som en dejlig bog, der beriger vor oplevelse af det land, dansken bebor og drømmer om at rejse i på de indre linjer og til de ydre øer.

Henrik Wivel

Niels Houkjær. *De danske øer. En lystrejse til Danmarks småøer.* Gyldendal 2006.

I Kring böcker och människor medverkar i detta nummer:

Skei, Hans H., NT:s norske redaktör, Oslo
Steffens, K E, universitetslektor, Oslo
Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta
Wivel, Henrik, NT:s danske redaktör, Virum
Åsling, Nils G., fd statsråd, Trångsviken

SAMMANFATTNING

Nordisk Tidskrifts tredje utgåva innehåller de sedvanliga, ländervisa litteraturoversikterna. Henrik Wivel konstaterar i sin inledning att debatten om en litterär kanon varken är en dansk eller svensk angelägenhet. En gemensam nordisk litteraturkanon är nämligen på väg. NT:s årliga litteraturnummer kan också på sitt sätt ses som ett slags årlig nordisk litterär kanon som skribenterna Lars Bukdahl, Mervi Kantokorpi, Gustaf Widén, Úlfrhildur Dagsdóttir, Hans H. Skei och Birgit Munkhammar – ny skribent för året – skisserar i sina artiklar.

Eva Pohl har besökt den danska författaren Karen Blixens bostad Rungstedlund utanför Köpenhamn. Henrik Wilén har intervjuat Nordiska investeringsbankens ny tillträdde chef, finländaren Johnny Åkerholm som efterträtt islänningen Jón Sigurdsson på denna för nordiskt och nordiskt-baltiskt samarbete så viktiga post.

För egen räkning har den isländska politikern Rannveig Guðmundsdóttir signerat. Hon var Nordiska rådets president under 2005. Anders Ljunggren fortsätter sin *Krönika om nordiskt samarbete* från sin nya utsiktspunkt på Svenska ambassaden i Helsingfors. Denna gång handlar den om hur man i Nederländerna ser på den nordiska samhällsmodellen.

Kring böcker och människor inleds med en recension av den fd socialdemokratiska topptjänstemannen och chefredaktören Carl Johan Åbergs memoarer ”Berättelser från 1900 – talet”. Tidskriftens huvudredaktör har läst boken. Hans H. Skei skriver om den norske litteraturvetaren Erling Aadlands bok ”Farvel til litteraturvitenskapen”. K E Steffens anmäler Egil Børre Johnsen ”Unorsk og norsk, Knud Knudsen. En beretning om bokmålets far”.

Tidigare statsrådet och jämtlänningen Nils G. Åsling har tagit sig an Johanna Lundströms doktorsavhandling ”Terrängbeskrivning. P O Sundman, moderniteten och medmänniskan”. Åsling lärde känna Sundman när denne var hotellägare i jämtländska Jormlien. Sedermera blev Sundman riksdagsledamot för centerpartiet under närmare ett decennium. NT:s danske redaktör skriver avslutningsvis om Niels Houkjær ”De danske øer. En lystrejse til Danmarks småøer”.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin kolmas numero sisältää tavanomaiset kuluneen vuoden kirjallisuuskatsaukset eri maista. Henrik Wivel toteaa johdantoartikkelissaan, että keskustelu kirjallisesta kaanonista ei ole tanskalainen eikä ruotsalainen kysymys. Yhteinen pohjoismainen kirjallisuuskanon on nimittäin tulossa. NT:n vuotuista kirjallisuusnumeroakin voidaan pitää eräänlaisena vuosittaisena pohjoismaisena kirjallisuuskannoina, jonka kirjoittajat Lars Bukdahl, Mervi Kantokorpi, Gustaf Widén, Úlfrhildur Dagsdóttir, Hans H. Skei ja Birgit Munkhammar – uusi kirjoittaja tänä vuonna – hahmottelevat artikkeleissaan.

Eva Pohl on käynyt tanskalaisen kirjailijan Karen Blixenin kodissa Rungstedlundissa Kööpenhaminan ulkopuolella. Henrik Wilén on haastatellut Pohjoismaisen investointipankin uutta johtajaa, suomalaista Johnny Åkerholmia, joka seuraa islantilaisista Jón Sigurdssonia tässä pohjoismaisen ja pohjoismais-balttilaisen yhteistyön kannalta tärkeässä virassa.

För egen räkning -palstan on kirjoittanut islantilainen poliitikko Rannveig Guðmundsdóttir. Hän oli Pohjoismaiden neuvoston puheenjohtaja vuonna 2005.

Anders Ljunggren jatkaa kronikkaansa pohjoismaisesta yhteistyöstä uudelta näköalapaikaltaan Ruotsin Helsingin-suurlähetystöstä. Tällä kertaa hän tarkastelee, mitä mieltä Alankomaissa ollaan Pohjoismaiden yhteiskuntamallista.

Kring böcker och människor -otsikon alla on ensimmäisenä sosiaalidemokratian entisen huippuvirkamiehen ja päätoimittajan Carl Johan Åbergin muistelmien ”Berättelser från 1900-talet” arvostelu. Kirjan on lukenut lehden päätoimittaja. Hans H. Skei kirjoittaa norjalaisen kirjallisuustieteilijän Erling Aadlandin kirjasta ”Farvel til litteraturvitenskapen”. K E Steffens ilmoittaa Egil Børre Johnsenin teoksen ”Unorsk og norsk, Knud Knudsen. En beretning om bokmålets far”.

Entinen ministeri, jämtlantilainen Nils G. Åsling on tutustunut Johanna Lundströmin väitöskirjaan ”Terrängbeskrivning. P O Sundman, moderniteten och medmänniskan”.

Åsling tutustui Sundmaniin, kun tämä oli hotellinomistaja jämtlantilaisessa Jormlienissa. Sittenmin Sundmanista tuli keskustapuolueen valtiopäiväedustaja lähes vuosikymmeneksi. NT:n tanskalainen toimittaja kirjoittaa lopuksi Niels Houkjærin kirjasta ”De danske øer: En lystrejse til Danmarks småøer”.

Suomennos: *Paula Ehrnebo*

C W-d

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2006 sin hundraåriga tionde årgång, den åttioandra i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden begyntes 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2006 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2006 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 4091 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 112 21 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvideras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.

Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 2 tr, Stockholm.

Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.

E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.

Tel 0158-137 89 (bostaden) eller personsökare 0740-25 58 42.

E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.

Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Dalvägen 3 A 4, FIN-02700 Grankulla.

Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.

Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.

Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no